

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІЗМАЇЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра української мови і літератури

ТЕХНОЛОГІЯ ПІДГОТОВКИ ТА ПРОВЕДЕННЯ УРОКІВ
ЛІТЕРАТУРИ РІДНОГО КРАЮ В ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ
(НА МАТЕРІАЛІ ТВОРЧОСТІ ПОЕТІВ ПРИДУНАВ'Я)

Кваліфікаційна робота здобувачки
освітнього ступеня магістр
спеціальності 014 Середня освіта
предметної спеціальності
014.01 Українська мова і література
освітньої програми
Середня освіта: українська мова і література
Рознатовської Тетяни Василівни

Керівник: к. філол. н., проф. Райбедюк Г. Б.

Рецензент: д. філол. н., проф. Шевчук Т. С.

Ізмаїл – 2025

Робота допущена до захисту

на засіданні кафедри _____

(назва випускової кафедри)

протокол № ____ від « ____ » _____ 2025 р.

Завідувач кафедри

_____

(підпис)

(прізвище, ініціали)

Робота пройшла публічний захист

на відкритому засіданні ЕК

« ____ » _____ 2025 р.

Оцінка _____

(за стобальною шкалою)

(за традиційною шкалою)

Голова ЕК

_____

(підпис) (прізвище, ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ...	10
1. 1. Диференціація літературної освіти в системі профільного навчання.....	10
1. 2. Краєзнавчий компонент у структурі шкільної філологічної освіти ..	14
1. 3. Уроки літератури рідного краю у програмі «Українська література. 10-11 класи. Профільний рівень»	20
Висновок до розділу 1	23
РОЗДІЛ 2. КОМПЕТЕНТНІСНА ЗУМОВЛЕНІСТЬ УРОКІВ ЛІТЕРАТУРИ РІДНОГО КРАЮ	24
2. 1. Парадигма компетентнісної освіти в категоріальному вимірі	24
2. 2. Роль краєзнавчих матеріалів у формуванні та розвитку предметної читацької компетентності старшокласників	26
Висновок до розділу 2	32
РОЗДІЛ 3. АКСІОЛОГІЧНА КОНЦЕПТОСФЕРА ЛІРИКИ ПОЕТІВ ПРИДУНАВ'Я У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ КОМПЕТЕНТНІСНОЇ МОДЕЛІ УРОКІВ ЛІТЕРАТУРИ РІДНОГО КРАЮ	33
3. 1. Емоційно-ціннісна змістова лінія програми «Українська література. 10-11 класи. Профільний рівень»	33
3. 2. Універсальні канони духовності в художній палітрі поезії придунайських митців слова	36
3. 3. Національні цінності в рецепції та інтерпретації поетів Придунав'я.....	41
Висновок до розділу 3	47

РОЗДІЛ 4. МЕТОДИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ВИВЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРИ РІДНОГО КРАЮ В ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ НА ЗАСАДАХ НОВІТНІХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	48
4. 1. Вектори модернізації сучасного освітнього процесу	48
4. 2. Інтегративні підходи до вивчення краєзнавства в умовах профілізації шкільної літературної освіти	51
4. 3. Формування читацької компетентності старшокласників ресурсами ейдетики та мнемотехніки на уроках літератури рідного краю	62
4. 4. Реалізація комунікативної компетентності старшокласників на засадах інтермедіальної педагогічної технології	74
Висновок до розділу 4	92
ВИСНОВКИ	93
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	98
ДОДАТКИ	111
Додаток А. План-конспект інтегрованого уроку з літератури рідного краю та історії України в 11 класі на тему: «Українське козацтво в поезії митців Придунав'я» (за творчістю Валерія Виходцева)	111
Додаток Б. Дослідницько-пошукова робота на тему: «Біографічний синерген придунайського поета Валерія Виходцева»	131

ВСТУП

Актуальність теми. Провідні тенденції сучасної літературної освіти в Україні передбачають її входження до європейського освітнього простору, відтак вимагають нових підходів до організації та реформування усіх її ланок, інноваційних рішень щодо змісту і навчальних результатів. Зміни, які відбуваються в суспільстві взагалі та освітянській сфері зокрема, принципово важливі для усвідомлення їх впливу на функції навчально-пізнавального процесу в реаліях сьогодення. Потреба виконання завдань, що постають перед школою, зумовила розроблення нової концепції освіти, один із ключових напрямів модернізації якої визначила профілізація старшої школи. Система профільного навчання здобувачів «породжує проблему методики викладання загальноосвітніх і спеціальних предметів, технологій навчання відповідно до обраного профілю, з урахуванням типу навчального закладу, обраної стратегії й тактики дій суб'єктів літературної освіти тощо» [127, с. 7].

У парадигмі науково-освітніх знань і дидактичних завдань, котрі постають сьогодні перед школою, на особливий статус претендує літературна освіта, а в цьому контексті – краєзнавство в усіх його предметних розгалуженнях, оскільки краєзнавчий матеріал інтенційований на компетентнісні вектори освіти, формування компетентного учня-читача як суб'єкта читацької діяльності, особистісного і читацького саморозвитку. Важливою умовою її ефективності, насамперед, у плані формування загальнонавчальних і предметних компетентностей здобувачів, є доцільне, науково обґрунтоване «використання таких методичних підходів, які передбачають позицію учня як активного співтворця уроку» [128]. Саме такими якостями наділені уроки літератури рідного краю. Передбачена чинними документами варіативність цього типу уроків розширює можливості реалізації навчально-виховних цілей, що постають сьогодні перед освітою загалом і профільним навчанням зокрема.

Літературно-краєзнавчий матеріал, опанований старшокласниками на уроках літератури рідного краю, є одним із вагомих аспектів формування громадянської та етнокультурної компетентності, виводить їх на новий рівень самоусвідомлення. Зазначені аспекти уроків літератури рідного краю, крім суто навчальних, покликані виховувати здобувачів у дусі високих моральних пріоритетів і патріотичних почуттів. Формування їх пізнавального та естетичного інтересу до краєзнавчої роботи залежить від форм та методів, які використовує педагог. Водночас результативним щодо успішного досягнення навчально-виховних завдань уроків літератури рідного краю є умотивований вибір літературного матеріалу. Йдеться про знакові митецькі постаті регіону, творчість яких має неспростовну естетичну вартість і актуалізує важливі національні та загальнолюдські проблеми.

Саме до таких творів належить поезія талановитих митців слова Українського Придунав'я: Михайла Василюка, Валерія Виходцева, Таміли Кібкало, Галини Лисої, Володимира Реви, Володимира Сімейка. Їхня творчість у літературному ландшафті південноукраїнського регіону репрезентує унікальний художній феномен, структурований проблемно-образним спектром етнокультурного національного та універсального змістового наповнення. Доробок означеного кола поетів вельми придатний для тематичних моделей уроків і позакласних заходів, що формують ціннісну сферу особистості учня, «сприяють гуманізації освітнього процесу, формують основи гуманістичного світогляду школярів, закладають фундамент високоморальної і свідомої особистості» [79, с. 209].

Обраний для дослідження аспект літературознавчого та методичного характеру ще не ставав об'єктом спеціального вивчення, що й зумовлює *актуальність* теми кваліфікаційної роботи. Принагідні зауваги щодо їх висвітлення уміщені в публікаціях А. Погорєлової [66], О. Томчука [109], Л. Фоміної [115], І. Циганок [119; 120], Т. Шевчук [124]. Ширше літературознавчі [74; 76; 77; 78; 81; 82; 83] та методичні [75; 79; 80; 84] ракурси означеної проблеми представлені спеціальними та локальними

працями Г. Райбедюк. *Актуальність* теми кваліфікаційної роботи підсилюється необхідністю теоретичного обґрунтування та практичного впровадження у сферу літературної освіти інноваційних технологій задля досягнення визначеної чинною програмою з української літератури профільного рівня *стратегічної мети*, зокрема, ресурсами літературного матеріалу посприяти старшокласникам у їх «самопізнанні, життєвому самовизначенні, саморозвиткові, самоздійсненні» [69].

Мета кваліфікаційної роботи полягає в теоретико-методологічному обґрунтуванні наукових підстав і напрацюванні та методичній адаптації інноваційних педагогічних технологій на уроках літератури рідного краю у профільній школі. Серед дослідницьких *завдань* виокремлюємо такі:

- проаналізувати методичні, літературознавчі, краєзнавчі, культурологічні джерела з метою визначення теоретико-методологічних засад і категоріальної матриці дослідження;
- з'ясувати місце шкільного краєзнавства у структурі філологічної освіти профільної школи в міждисциплінарному контексті;
- виявити й охарактеризувати аспекти компетентнісної зумовленості уроків літератури рідного краю;
- довести важливість знань про реалізовані в ліриці придунайських поетів універсальні та національні канони духовності для формування світоглядних пріоритетів учнівської молоді;
- дослідити аксіологічний аспект творчого доробку митців Придунав'я з метою обґрунтування ролі уроків літератури рідного краю у формуванні системи цінностей старшокласників;
- визначити шляхи відбору та інтеграції навчального матеріалу з різних загальноосвітніх і спеціальних предметів для різнобічного вивчення літератури рідного краю;
- обґрунтувати можливості інноваційних технологій вивчення літератури рідного краю на матеріалі творчого доробку митців Придунав'я;

- визначити методичну доцільність використання на уроках літератури рідного краю ресурсів ейдетики та мнемотехніки;
- перевірити ефективність компонентів інтермедіальної технології для формування комунікативної компетентності та естетичного розвитку старшокласників;
- окреслити перспективні напрями подальшого вивчення художнього доробку придунайських поетів у стратегіях методики навчання української літератури в профільній школі.

Об'єкт дослідження – краєзнавчий компонент у структурі літературної освіти з урахуванням конститутивних аспектів творчості митців Придунав'я.

Предмет дослідження – реалізація компетентнісного потенціалу уроків літератури рідного краю в профільній школі на засадах інноваційних педагогічних технологій.

Методи дослідження. Методологічну основу кваліфікаційної роботи визначили елементи різних методів: *літературознавчих* (типологічного, біографічного, психоаналітичного, інтермедіального, рецептивного); *емпіричних* (проблемно-пошукового – для визначення ефективності впровадження в навчальний процес інноваційних технологій); *загальнонаукових* (методів добору, аналізу та систематизації ілюстративного художнього матеріалу).

Теоретико-методологічну основу роботи склали літературознавчі праці провідних науковців України (Л. Генералюк, П. Іванишина, Г. Клочека, В. Просалової, О. Рисака, М. Фоки). Висвітлення методичних аспектів базується на наукових узагальненнях видатних педагогів і просвітителів (В. Кременя, С. Русової, Г. Сковороди, В. Сухомлинського, І. Франка) та практичних рекомендаціях досвідчених методистів України (Л. Башманівської, Т. Беценко, Н. Голуб, О. Куцевол, Є. Пасічника, Б. Степанишина, Г. Токмань, Т. Яценко). У розробці методики вивчення інноваційних технологій спираємось на основні положення теоретико-методичних праць С. Жили, Р. Мельникової, Л. Неживої, А. Фасолі,

В. Шуляра та ін. У дослідженні використано спеціальні праці з краєзнавчої проблематики (М. Кузьми-Качур, Н. Марфинець, О. Реєнта, П. Тронька) та літературознавчі розвідки про літературний процес Придунав'я і методичні публікації науковців (А. Погорєлової, Г. Райбедюк, О. Томчука, Л. Фоміної, І. Циганок, Т. Шевчук) і здобувачів (М. Коваль, Т. Рознатовської) Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Філософсько-психологічні засновки роботи визначили ідеї українських і зарубіжних учених різних років (Г.-Г. Гадамера, М. Савчина, Х. Ортеги-І-Гассета).

Практичне значення результатів дослідження полягає в упровадженні в шкільну практику напрацьованої методики підготовки та проведення уроків літератури рідного краю. Матеріали кваліфікаційної роботи придатні для їх творчої адаптації під час проведення уроків літератури рідного краю та виховних заходів ув освітніх закладах півдня України; вони можуть застосовуватися при підготовці навчально-методичних матеріалів з літературного краєзнавства; теоретико-методологічні аспекти роботи знадобляться у процесі виконання здобувачами дослідницько-пошукових завдань краєзнавчої проблематики у закладах освіти різного типу.

Апробація. Концепцію кваліфікаційного дослідження апробовано під час доповідей і виступів на таких наукових і науково-методичних форумах: Всеукраїнська наукова конференція «Література й історія» (Запоріжжя, 14. 11. 2024 р.); X Всеукраїнська науково-практична конференція «НАУКОВИЙ ПОШУК СТУДЕНТІВ ТА АСПІРАНТІВ ХХІ ст.: сучасні проблеми та тенденції розвитку гуманітарних і соціально-економічних наук» (Ізмаїл, 15. 11. 2024 р.); вебінар «Рідномовна і багатомовна освіта у контексті сталого розвитку суспільства» (Київ; 17. 02. 2025 р.); Всеукраїнський круглий стіл з нагоди Міжнародного дня рідної мови «Актуальні питання дослідження та навчання української мови і літератури в поліетнічних регіонах України» (Ізмаїл, 19. 02. 2025 р.); Всеукраїнська наукова інтернет-конференція «Українська література в просторі культури і цивілізації» (Запоріжжя, 21–23. 02. 2025 р.); VIII Всеукраїнські студентські наукові

читання з нагоди 211-тої річниці від дня народження Тараса Шевченка (Ізмаїл, 11. 03. 2025 р.); V Міжвузівська науково-практична конференція «Вища освіта у міждисциплінарному вимірі: від культурних традицій до педагогічних інновацій (Ізмаїл, 20. 03. 2025 р.); IX Всеукраїнська науково-практична конференція молодих вчених та студентів з нагоди Всеукраїнського дня науки «Пріоритетні напрями європейського наукового простору: пошук студента» (Ізмаїл, 16. 05. 2025 р.); круглий стіл «Літературне краєзнавство в контексті актуальних стратегій національної гуманітарної освіти» (Ізмаїл, 19. 05. 2025 р.); Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «PROGRESSIVE OPPORTUNITIES AND SOLUTIONS OF ADVANCED SOCIETY» (Дніпро, 6–7. 11. 2025 р.); XI Всеукраїнська студентська науково-практична конференція «Науковий пошук студентів XXI ст.: актуальні питання гуманітарних і соціально-економічних наук» (Ізмаїл, 20. 11. 2025 р.); Всеукраїнська наукова конференція «Одеська “Просвіта”» в боротьбі за здобуття та збереження Незалежності України: до 120-річчя заснування» (Одеса, 26. 11. 2025 р.)

Матеріали дослідження були методично адаптовані під час проходження науково-педагогічної практики в Ізмаїльському ліцеї №1 з гімназією з поглибленим вивченням англійської мови Ізмаїльського району Одеської області та в Ізмаїльському ліцеї №16 з гімназією та початковою школою Ізмаїльського району Одеської області. Основні положення дослідження викладено у чотирьох одноосібних публікаціях та в науковій роботі «Біографічний синерген придунайського поета Валерія Виходцева» (конкурс учнівських і студентських робіт пам'яті Галини Могильницької «Талант і слово»; номінація «Література рідного краю»; 07. 05. 2025 р.).

Структура кваліфікаційної роботи відповідає меті й поставленим дослідницьким завданням. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, поділених на структурні частини, висновків, списку використаних джерел і літератури (всього – 130 позицій) та додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1. 1. Диференціація літературної освіти в системі профільного навчання

Підставові принципи освітніх новацій визначили сутнісні аспекти концепції профільного навчання у старшій школі. Її важливі постулати передбачають такі освітні пріоритети: «Профільне навчання спрямоване на формування ключових компетентностей старшокласників, набуття ними навичок самостійної науково-практичної, дослідницько-пошукової діяльності, розвиток їхніх інтелектуальних, психічних, творчих, моральних, фізичних, соціальних якостей, прагнення до саморозвитку та самоосвіти» [71]. Основними принципами профільного навчання вважають, такі, як «варіативність й альтернативність освітніх програм, технологій навчання і методичного забезпечення освітнього процесу; гнучкість змісту і форм організації профільного навчання» [116, с. 7]. Ідея профілізації освіти реалізується під знаком гуманітаризації та пріоритету свободи особистості, соціально обумовленого принципу відбору змісту освіти, його соціальної ефективності, зорієнтованості на формування особистісних якостей старшокласників, здатних самостійно визначати життєві пріоритети й реагувати на виклики сьогодення.

Міністерством освіти і науки України було ухвалено наказ № 1456 від 21. 10. 2013 р. «Про затвердження Концепції профільного навчання у старшій школі». В цьому офіційному державному документі відзначається, що це інноваційний диференційований вид навчання, який має широкі можливості щодо реалізації особистісно орієнтованого навчання [71]. Науковці сходяться на тому, що профільне навчання «створює широкі перспективи для практичної реалізації парадигми особистісно-компетентної освіти, вона істотно підвищує цінність загальної середньої освіти в особистісному і суспільному вимірах» [73, с. 22]. Результативність профільного навчання

безпосередньо узалежнена від навчального середовища й вимагає створення відповідних умов навчального процесу. Пріоритетність профільної освіти полягає в тому, що її основними завданнями передбачено «поглиблене і професійно зорієнтоване навчання циклу споріднених предметів» [69]. Його чітко зорганізовану структуру визначають такі напрями профілізації:

Рис. 1. 1

За своєю сутністю, змістом та основними освітньо-виховними завданнями профільне навчання передбачає *диференційований* підхід, що підставово визначає важливу умову вдосконалення якості освіти, позитивно впливає на гуманізацію та демократизацію, підсилює рівень особистісно зорієнтованого навчання (ОЗОН). Диференціацію навчання в профільній школі поділяють на внутрішню й зовнішню. Перша з них зумовлює суб'єктний досвід школярів, їхню роботу над одними й тими ж навчальними завданнями, а також міру допомоги в процесі його виконання з боку учителя. Зовнішня ж диференціація «розрізняється за рівнями (за здібностями та успішністю учнів у навчанні) та профілями (за інтересами та нахилами до певної професії)» [21, с. 211]. У цілому ж диференціація як ключовий принцип профільної освіти залежна від психологічних особливостей учнів, їх інтересів, природних здібностей, урахування реальних умов і можливостей

формувати класи відповідного профілю в конкретному регіоні. Із-посеред ключових векторів диференціації навчання як засадничого принципу його профілізації виокремлюють такі важливі, як «мотиваційно-орієнтаційний, аксіологічний та креативний» [47].

Необхідні умови диференціації профільного навчання забезпечуються «за рахунок змін у цілях, змісті та структурі організації навчання» [24]. Ці зміни відтворенні в програмах із профільних дисциплін, української літератури в тім числі, котрі є альтернативними щодо програм рівня «Стандарт». Програма з української літератури для 10-11 класів профільної школи філологічного напрямку (2017 р.; авторський колектив: *Г. О. Усатенко; А. М. Фасоля*) засвідчує факт системних змін у підходах до сучасної літературної освіти. Відомий авторитетний науковець-методист В. Шуляр в означеному контексті підкреслює, що «профілізація літературної освіти спрямована на духовне збагачення читацького життя дитини, формування аксіологічності, здатності до вибору напрямку філологічної освіти, вироблення навичок самостійної літературно-мистецької, дослідницько-пошукової діяльності, прагнення до літературного саморозвитку та самоосвіти» [127, с. 14].

У профільних філологічних класах вивчення літератури передбачає доволі широкий спектр освітніх завдань, що виходять далеко поза межі базової підготовки та спрямовані на поглиблене опанування предмета, відтак і формування предметних компетентностей. Важливим інструментом диференціації у системі профільної літературної освіти є впровадження курсів за вибором та факультативів. Це дає учням значно більше можливостей щодо тематизування та узагальнення теоретико-літературних, історико-культурних та естетичних знань, збагачення читацького досвіду й розвитку аналітичних умінь і навичок у процесі сприйняття та аналізу творів художньої літератури, а також їх критичного осмислення.

Диференціація як основний принцип профільної освіти передбачає гнучкий спосіб коригування методів навчання з урахуванням освітніх потреб,

творчих нахилів, вікових та індивідуальних особливостей школярів. Учитель у профільній освіті має більше свободи щодо вибору типу уроків, можливостей щодо адаптації форм, методів і прийомів роботи, залучення завдань різного рівня складності. Відтак диференціація літературної освіти в системі профільного навчання сприяє глибшому зануренню школярів у світ літератури, уможлиблює створення різнопланових методичних моделей взаємин учителя літератури та учня-читача в нових умовах навчального процесу, розвиває літературно-критичне мислення школярів та спонукає їх до власної літературно-творчої та дослідницько-пошукової діяльності, виховує любов до рідного слова й формує толерантне ставлення до інших культур – регіонального та світового духовного простору.

Тож профільну диференціацію літературної освіти можна представити в аспекті багаторівневої поліфункціональної структури. Як приклад наводимо її логіко-семіотичну модель (ЛСМ), розроблену й методично адаптовану В. Шуляром. Запропонована ученим модель включає три рівні: *фундаментальний* рівень (опанування базових знань матеріалу, регламентованого програмою української літератури профільного рівня, оволодіння навичками літературознавчого аналізу, в тім числі й у парадигмі новітніх методологій); *професійний* рівень (поглиблення знань, розвиток критичного мислення, практичне застосування набутих знань та умінь); *творчий* рівень (розвиток творчих здібностей учнів, уміння самостійно створювати власні інтерпретації текстів, писати власні літературні твори). Цінність і практична значущість цієї моделі полягає в тому, що вона пропонує розглядати диференціацію літературної освіти в профільній школі як органічний і логічно вивірений процес взаємодії «Я»-особистості учня з літературним текстом на різних її рівнях [127].

Література як *базовий загальноосвітній предмет* є обов'язковою для всіх профілів. Її зміст та вимоги до підготовки старшокласників визначаються державним загальноосвітнім стандартом із врахуванням обраного профільного напрямку. Завдання і зміст літературної освіти кожного

конкретного навчального профілю регламентують цикли навчальних предметів, які можуть інтегруватись (напр., література й історія, література та мистецтво, література та мова тощо). Філологічний напрям профільної освіти доповнюють *курси за вибором*, котрі поглиблюють і розширюють зміст профільних предметів. Важливим сегментом літературної освіти є осмислення феномену регіональної культури, її значущої ролі у формуванні національної свідомості учнів, адже виховання істинного патріотизму починається з вивчення культурних та історичних надбань рідного краю.

У системі краєзнавчої освіти особливе місце відводять вивченню літератури рідного краю, що покликана формувати почуття любові до малої Батьківщини. Л. Башманівська акцентує погляд на таких важливих аспектах цих уроків, як «формування мовно-літературних компетентностей, вироблення художніх смаків учнів» [2]. Тож цілком закономірною видається активізація уваги і методистів-науковців, і вчителів-практиків до краєзнавчих компонентів літературної освіти загалом і уроків літератури рідного краю зокрема, що її доповнює система позакласної дослідницько-пошукової літературно-краєзнавчої діяльності в умовах профільної школи.

1. 2. Краєзнавчий компонент у структурі шкільної філологічної освіти

Соціальна глобалізація всіх сфер буття в Україні, як, власне, й у світі назагал, об'єктивно зумовлює потребу збереження та розвитку автентичності регіональних культур як органічного сегмента загальнонаціональної культури в європейському просторі. Від цього значною мірою залежить духовний рівень і окремої особистості, й суспільства загалом. Повнота індивідуальних цінностей людини обумовлена вкоріненням у рідний ґрунт та ступенем осягнення універсальних істин і буттєвих принципів, котрі існують *apriori* як синтез одиничного та всезагального, регіонального та національного. Тому закономірно, що структуротвірним складником аксіологічних вартостей як синергетичної субстанції народу є

культуропростір того чи того регіону. Його вивчення у діахронії та синхронії визначає один із важливих векторів діяльності різних інстанцій. Освітніх закладів різних типів це стосується найбезпосередніше.

Безумовно, «краєзнавство» не є абсолютно новою гуманітарною сферою, що стосується безпосередньо шкільного літературознавства. Відомо, що його основи були закладені відомим педагогом Я. Коменським ще у XVII столітті, а в Україні розгорнуті концепцією «сродності» філософа-просвітителя Г. Сковороди. Ці педагогічні ідеї, пов'язані з природовідповідністю освіти, були підтримані знаною діячкою-просвітителькою С. Русовою. У своїй фундаментальній «Дидактиці» вона підкреслювала, що краєзнавство має визначати основи загальної освіти і «мусить бути імперативом для школи, початкової та середньої» [93, с. 261]. На потребі вивчення краєзнавства у школі наголошував свого часу І. Франко, який у статті «Галицьке краєзнавство» зазначав, що «перша прикмета раціональної освіти – знати своє найближче оточення, знати минуле і сучасне свого народу і відчувати себе живим і свідомим членом живого, свідомого і об'єднаного організму» [117, с. 116]. Він, зокрема, акцентував на тому, що саме через краєзнавчий аспект виховується любов до рідної землі, тому має бути введений до освітнього процесу як обов'язкова складова.

Питання затребуваності краєзнавства як важливого освітнього компонента, що диктується його педагогічною та соціальною доцільністю й значущістю, порушують у своїх педагогічних та методичних пропозиціях і сучасні вчителі-практики, й науковці. Відомий краєзнавець П. Тронько, автор багатьох глибоких розвідок науково-педагогічного спрямування, особливого значення надавав краєзнавству як невід'ємному структуротвірному компоненту освітньо-виховного значення. Про це свідчать його основні ідеї, що стрижнево проходять крізь усю спадщину. Учений вважав, що «краєзнавство – це і розділ історичної науки, і просвітництво, і складова навчально-виховного процесу, і зміст діяльності позашкільних навчальних закладів туристсько-краєзнавчого профілю» [110]. Академік В. Кремень у

грунтовному дослідженні «Вітчизняне краєзнавство: стратегічні орієнтири сучасної освітньої парадигми» з цього приводу констатує: «У нормативно-правових документах освіти визначається стратегія розбудови краєзнавчої освіти, оскільки вона у змозі формувати стійкий пізнавальний інтерес, який глибоко охоплює не лише емоційну, але й інтелектуальну та вольову сфери людини, викликає прагнення до мислення, інтенсивної пізнавальної діяльності» [39]. Н. Марфинець вважає, що «шкільне літературне краєзнавство у системі освітньої парадигми навчання і виховання сприяє осмисленню історико-культурних традицій краю, його духовного життя, формуванню національної свідомості, є могутнім виховним засобом, що стимулює розвиток пізнавальної діяльності учнів» [54].

Трактування сутності «краєзнавства», його змісту, основних завдань, форм і методів упровадження в освітній простір змінюються відповідно до суспільних, культурно-мистецьких та освітніх пріоритетів. Загальновизнано, що краєзнавство – це «комплекс наукових дисциплін, різних за змістом та методами дослідження, але які в своїй сукупності ведуть до наукового і всебічного пізнання краю» [112, с. 5]. Фундаментально незмінним у понятті «краєзнавство» є регіональний компонент та його складові: історико-культурна, географічна, ціннісно-орієнтовна. Відтак шкільне літературознавство не завжди передбачає окремий навчальний предмет. Його елементи можуть використовуватись на уроках з усіх дисциплін гуманітарного профілю. Краєзнавство є унікальною та багатогранною сферою дослідження, навчальним матеріалом, врешті, педагогічною проблемою, тому що «немає іншого такого всеосяжного засобу освіти і виховання людини, яке включало б природу і історію, господарство і політику, культуру і життєдіяльність людей рідного краю» [42, с. 10].

Краєзнавство становить собою синтетичну галузь наукового знання. Його різновидами є лінгвістичне, музикознавче, історичне тощо краєзнавство. У цілому суть системи краєзнавчої освіти, відповідно до різновиду цього виду навчально-виховної діяльності, передбачає кілька

етапів: дослідження історико-культурного та літературно-мистецького матеріалу регіону, його засвоєння та аналіз, уведення до загальнонаціонального контексту, популяризація на рівні проведення різного роду заходів. Функції ж шкільного краєзнавства пролягають у площині загальної освіти, дидактичних цілей, а також зміцнення міждисциплінарних зв'язків (література-історія, література-мова, література-географія, література-мистецтво). Останній із названих аспектів особливо важливий щодо результативного опанування краєзнавчого компонента освіти у профільній школі, в концепції якої велика роль відведена формуванню освітньо-мистецького середовища старшокласників на основі єдності урочної та позакласної діяльності.

В означеній царині краєзнавчої освіти виділяють кілька важливих аспектів, а в цьому контексті й прогностичних шляхів розвитку та вдосконалення сучасного краєзнавства як важливого сегмента загальнонаціональної освіти: 1. *Інтеграційний*, який передбачає синтез краєзнавства з дотичними дисциплінами. 2. *Теоретико-методологічний*, пов'язаний із вдосконаленням наукових засад і термінологічної матриці. 3. *Організаційний*, до сфери якого відноситься створення координаційної системи краєзнавства (центри, культурно-освітні заклади).

Осібне місце з-посеред краєзнавчих дисциплін, з огляду на естетичну природу, а відтак і виняткову здатність емоційного впливу на читача, посідає літературне краєзнавство, відоме більше як література рідного краю, уведена до навчальної програми української літератури і базового, й профільного рівнів. У трактуванні цього поняття орієнтуємось на академічні енциклопедичні джерела, конкретизовані у дисертації А. Лисенко: «Літературне краєзнавство – це специфічна галузь науки про літературу, предметом якої є комплексне вивчення літературних творів, персоналій письменників, літературних образів, традицій, фольклору та інших художніх елементів і специфічних особливостей, прямо чи опосередковано пов'язаних

із рідним краєм (областю, районом, містом тощо) з пізнавальною, науковою, навчальною, виховною і практичною метою» [49, с. 68].

Краєзнавство загалом, а в цьому контексті літературне краєзнавство зосібна наділене компетентнісною спрямованістю – від предметних компетентностей до громадянських та етнокультурних. Його роль у структурі сучасної освіти зумовлена регламентованим навчальними програмами (стандарт/профіль) «принципом етноцентризму, згідно з яким передбачається формування в учнів національної самосвідомості й толерантного ставлення до культурних та духовних цінностей інших народів» [130, с. 299]. У ситуації життєвих викликів сьогодення краєзнавча робота в закладах освіти вимагає пильної уваги та присутніх інновацій у навчальній діяльності, а також у позаурочній виховній роботі. Адже вивчення та популяризація художньої творчості чільних репрезентантів літературного ландшафту того чи того регіону на теренах сучасного драматичного буття України набуває не тільки важливого освітнього-виховного значення, але й екзистенційного сенсу.

Формування пізнавального та естетичного інтересу учнів до краєзнавчої роботи загалом і літератури рідного краю зосібна залежить від форм і методів навчання. На успішне досягнення навчально-виховних цілей і основних завдань присутньо впливає умотивований вибір літературного матеріалу, здатного утверджувати й розвивати індивідуальне «Я» школяра, його художню свідомість і самоідентичність – особистісну, національну, громадянську. Значення краєзнавчого матеріалу в загальній системі літературної освіти полягає й у тому, що варіативність уроків літератури рідного краю надає учителю свободу вибору нетрадиційних за структурою занять у системі інноваційної класифікації уроків (наприклад, інсценізація, візуалізація за художнім твором, імітаційно-дидактична гра, інтерв'ю з письменником-краянином, літературна подорож, літературні аукціони / турніри, пресконференції тощо).

Відомо, що літературно-краєзнавча робота в школі здійснюється у таких основних видах діяльності: 1) регламентовані програмою уроки української літератури; 2) уроки літератури рідного краю; 3) позакласні заходи. Ще один аспект цього виду педагогічної роботи полягає у можливості актуалізації самостійної дослідницької, пошукової діяльності старшокласників. Кращому засвоєнню краєзнавчого матеріалу сприяє проведення уроків у нестандартній формі викладання, яка сприяє зацікавленості учнів. Розглядаючи нестандартні типи уроків літератури рідного краю, методисти радять застосовувати у старших класах такі форми їх проведення, як «урок-семінар, урок-конференція, урок-диспут, урок-екскурсія, урок-зустріч, урок-візуалізація, урок-практикум».

Краєзнавчі компоненти на уроках української літератури в профільній відкривають перед учителем широкий спектр методів та прийомів проведення заняття, які можливо реалізувати залежно від завдання й мети. Старшокласникам варто запропонувати виконання завдань випереджувального характеру. В. Крупка у навчально-методичному посібнику «Літературне краєзнавство (теоретичний курс)» пропонує використовувати такі види навчальної діяльності щодо засвоєння матеріалу літературного краєзнавства: «повідомлення; художню розповідь; інсценізацію; “оживлення” подій та словесний опис картини; підготовка й обговорення відгуків, анотацій, рецензій; підготовка літературних виставок; інтерв'ю з автором; дослідно-пошукова робота в музеях, бібліотеках, архівах; виписування образних висловлювань, афоризмів; сценічні замальовки; виставка учнівських ілюстрацій до твору; складання словників термінів та понять» [41, с. 80]. Г. Самойленко акцентує увагу на таких джерелах, як краєзнавча бібліографія; довідники; літописи життя і творчості; щоденники та епістолярна література; мемуари та спогади; періодика; архівні документи тощо [98]. М. Кузьма-Качур зазначає, що у фокус літературного краєзнавства потрапляють «всі вияви літературного життя. Тут немає строгої сепарації та диференціації письменників за їхніми творчими здібностями» [42, с. 90].

Найпоширенішими напрямками літературно-краєзнавчої роботи є такі: пошуки (віднайдення) автентичних художніх текстів регіональних авторів, бібліографічний опис, біографічні відомості про письменника, інформація про історію написання та видавничу долю твору, вивчення приватних архівів, матеріалів регіональної періодики, мемуарних джерел тощо. Безвідносно до запропонованих та інших видів краєзнавчої роботи в школі в кожному разі слід використовувати інноваційні парадигми, технології та урізноманітнювати методичні моделі з проєкцією на діяльнісний підхід з боку учнів як суб'єктів навчального процесу.

1. 3. Уроки літератури рідного краю у програмі «Українська література. 10-11 класи. Профільний рівень»

Філологічний напрям профільного навчання не передбачає кардинальних відмінностей від літературної освіти загалом, а лише поглиблює підходи до її вивчення, закладені в основному документі – у згаданій вище «Програмі. Українська література. 10-11 класи. Профільний рівень». Звертає на себе увагу виділене в програмі окремою позицією (п. 8) завдання літературної освіти: *«Засвоєння відображених у художніх творах національних і загальнолюдських цінностей, формування світоглядних позицій, моральних якостей»* [69]. Урокам літератури рідного краю в цьому сенсі належить особлива роль, оскільки вони «насичені за змістом, учитель сам обирає твори для обговорення, діти читають їх у позаурочний час, а навчальний матеріал не висвітлюється в підручнику» [108, с. 193].

На уроки літератури рідного краю програмою відведено невелику кількість годин (4 години на навчальний рік). Усе ж вони відчутно сприяють ефективному засвоєнню профільного курсу української літератури за умови вдалого добору тем, творів, методів навчання, типу уроку. Допускається також раціональне використання вчителем резервного навчального часу для ознайомлення з темами щодо висвітлення широкого культурологічного

контексту регіональної літератури, а також ресурсів позакласного читання та різних форм позаурочної діяльності.

Уроки літератури рідного краю відіграють вагому роль у формуванні предметної компетентності. Вони доповнюють цілісну картину літературного процесу важливим складником літературної освіти, що охоплює творчість письменників, пов'язаних із регіоном, у якому розташований той чи той навчальний заклад. Істотно також, що сутнісною якістю цих уроків є патріотичне спрямування, оскільки вони невід'ємні від краєзнавства загалом, зокрема історії та культури «малої» батьківщини. Така їх особливість уможливорює реалізацію *аксіологічної* змістової лінії як однієї з ключових у програмі профільної школи, а також оприявлення історичного контексту як одного з пріоритетних у концепції профілізації літературної освіти.

У частині програми «Зміст навчального матеріалу» задокументовано настанову на провідний напрям вивчення літератури рідного краю. Йдеться про систему цінностей українського народу та її художнє осмислення у творчості письменників-земляків.

Автори програми акцентують увагу і на врахуванні *мистецького* контексту в процесі вивчення художнього твору як явища естетичного гатунку. Доробок письменників-краян у цьому плані видається особливо придатним, оскільки самі автори або ж їх близьке оточення можуть повідомити вельми цінну інформацію про історію написання твору, його видавничу долю, джерела образотворення, структурування художнього світу тощо. У такий спосіб формується комунікативна компетентність учнів.

Уроки літератури рідного краю наділені також потенціалом щодо реалізації акцентованого програмою *діяльнісного підходу*, котрий передбачає визначальну роль самостійної роботи в процесі опанування знань і вироблення не лише предметних, але й організаційно-діяльнісних умінь старшокласників, що сприяють становленню його як суб'єкта навчальної діяльності. Г. Токмань з цього приводу зазначає, що уроки літератури рідного краю, мають здатність «максимально наблизити літературу до життя

учнів» [106, с. 133]. Близькість уроків цього типу до звичної життєвої реальності старшокласників надають їм особливої принадності, формуючи мотиваційний інтерес, оскільки письменник, творчість якого стає об'єктом вивчення, «втрачає свою хрестоматійну іконічність, перетворюючи на краянина» [108, с. 195]. Тож можна вести мову про компетентнісне спрямування уроків рідного краю, що у програмі окреслюється питанням ролі художньої літератури як засобу самопізнання і самотворення.

На особливий статус претендують уроки літератури рідного краю в системі ОЗОН-технологій, що в профілізації освіти визначає один із пріоритетних напрямів. У цьому разі йдеться про потенційні можливості під час вивчення творчості письменників-краян акцентувати «роль учня, який ставиться в ситуацію екзистенційного осмислення власного буття в контексті природи, людей, культури рідного краю» [113, с. 27]. Інтерес учнів до літератури рідного краю підвищує рівень їх мотивації і щодо предмета «Українська література» загалом.

Подібно до уроків позакласного читання, уроки цього типу мають свої переваги. Учитель обирає твори для обговорення особисто, діти читають їх у позаурочний час. Відтак реальною є можливість вибору найбільш знакових у плані естетичної довершеності та духовних вимірів текстів з метою забезпечення виконання вимог програми в частині «Зміст навчального матеріалу» («Ознайомлення з творами письменників-земляків») і в плані формування ключових компетентностей. Засвоєння учнями творчого набутку митців рідного краю допомагає «творити своє Я у єдності з природою, людством, нацією, рідним краєм» [126, с. 42]. Важливо звернути увагу на зафіксовані у програмі (10 клас) настанови щодо ключових компетентностей, що передбачають формування в учнів емоційно-ціннісного «ставлення до унікальних національних цінностей, літературних надбань, які мають основне значення для міжкультурного спілкування» [69].

Зважаючи на особливість уроків літератури рідного краю, завдання вчителя – доцільний добір матеріалу, який має окреслити багатогранність і

художню цінність письменників-земляків. На підставі підібраних творів старшокласники повинні усвідомлювати важливість рідного слова, сформованого на теренах рідного краю. Беручи до уваги регламентовану кількість навчальних годин, виділених програмою на вивчення літератури окресленого спектру, варто намагатися подавати учням якнайширший асортимент художніх текстів, зосереджуватись на творчості найталановитіших митців малої батьківщини. За нагоди, вчитель може влаштовувати зустрічі з письменниками, що сприятиме кращому засвоєнню матеріалу та формуванню в учнів незабутніх вражень.

Висновок до розділу 1

Отже, шкільне літературне краєзнавство наділене потенційними можливостями формувати духовний світ учнівської молоді, її ціннісні пріоритети, патріотичні почуття, національну ідентичність та громадянську позицію. У ситуації сучасних життєвих викликів краєзнавча робота в закладах освіти вимагає пильної уваги та присутніх інноваційних технологій. І важлива роль тут належить урокам літератури рідного краю. Навіть невелика кількість регламентованих програмою уроків літератури рідного краю з огляду на специфіку і свободу вибору тем, творів, методів навчання тощо, спроможна забезпечити очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів, зокрема їх емоційно-ціннісне ставлення до художньо-мистецьких вартостей, до людей і світу назагал.

Широкий спектр дидактичних і виховних функцій літературного краєзнавства, а в цьому контексті й уроків літератури рідного краю сприятимуть употужненню міжпредметних зв'язків та формуванню освітньо-мистецького середовища старшокласників. Йдеться про реалізацію важливих завдань профільного навчання, регламентованих чинною навчальною програмою «Українська література. 10-11 класи. Профільний рівень».

РОЗДІЛ 2. КОМПЕТЕНТНІСНА ЗУМОВЛЕНІСТЬ УРОКІВ ЛІТЕРАТУРИ РІДНОГО КРАЮ

2. 1. Парадигма компетентнісної освіти в категоріальному вимірі

Із-посеред ключових тенденцій методики навчання літератури в загальноосвітніх закладах України сьогодні на перших позиціях виокремлюється «формування мовно-літературної компетентності учнів, адже сучасний етап розвитку шкільної освіти характеризується пошуком нових технологій, способів покращення його ефективності, підвищення компетентнісної спрямованості» [2]. Тож цілком закономірною та актуальною в методологічній концепції навчання української літератури й методичному моделюванні уроків різних типів є увага до виховання *компетентного читача*, «здатного орієнтуватися в художній літературі, самостійно аналізувати та інтерпретувати твори мистецтва слова, мати достатні літературні знання і вміння їх застосовувати [129, с. 162]. Відтак зростає роль компетентнісної освіти, що за переконанням О. Савченко є «особистісно-діяльнісною», такою, що «зміщує акценти на здатність особи до практичних дій у певному контексті» [95, с. 137]. І саме профільне навчання спрямоване на формування «світоглядної, наукової, культурної та професійної компетентності учнів, що забезпечить їх подальше самовдосконалення та самореалізацію» [103].

Важливими категоріями компетентнісного підходу є розрізнення взаємопов'язаних понять «компетенція» та «компетентність» із метою їх доцільного ужитку. Н. Голуб акцентує увагу на нормативності поняття «компетенція», окреслюючи його смислоємність як «сформульовані й визначені правила; сукупність знань, умінь і навичок, якими учні повинні оволодіти відповідно до чинної програми, освітніх цілей і завдань» [19, с. 61]. Рівень засвоєння цих норм особистістю становить компетентність, що має синтетичну природу, тому не може бути потрактована однозначно.

Структурними компонентами компетентності, якими здебільшого оперують науковці-методисти, є такі: освітньо-змістовий, мотиваційний, емоційно-рефлексивний, діяльнісно-практичний, ціннісно-смысловий [61, 128].

У вітчизняних нормативних документах компетентність трактується як набута у процесі навчання «інтегрована здатність учня, що складається із знань, умінь, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці» [70]. Зустрічаємо в науковій педагогічній літературі ширше розуміння поняття «компетентність. М. Головань вважає, що компетентність передбачає формування особистості, котра «інтегрує в собі знання, уміння, навички, досвід і особистісні властивості, які обумовлюють прагнення, здатність і готовність розв'язувати проблеми і завдання, що виникають в реальних життєвих ситуаціях, усвідомлюючи при цьому значущість предмета і результату діяльності» [18]. При різночитанні *компетентність* є категорією суб'єктивною, котра включає якісну характеристику особистості, що виявляється у її здатності й готовності діяти активно й неодмінно автономно.

У сфері освіти компетентності зазвичай диференціюють на предметні (формується засобами одного навчального предмета), міжпредметні (виробляються під час вивчення багатьох предметів) і ключові (формується як у процесі навчання, так і соціалізації загалом, потрібні особистості для забезпечення життєдіяльності). Щодо навчальної дисципліни «Література», то основною предметною компетентністю, за Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти, що стосується й літератури рідного краю, є літературна компетентність. Її сутність полягає в готовності й здатності здобувача освіти сприймати й об'єктивно оцінювати твори літератури, що регламентує різні художньо-естетичні системи, культурно-історичні епохи, світоглядні пріоритети, стильові уподобання, жанрово-тематичне розмаїття. Літературна компетентність передбачає розуміння змістових кодів тексту, з'ясування авторської інтенції, виявлення художніх засобів та пояснення їх ідейно-естетичної функції в загальній концепції твору, формування на основі

прочитаного особистих смислів щодо порушених у художньому творі проблем, їх проєкцію в реалії сьогодення. Тільки в такій ситуації учень як суб'єкт навчання здатен активно розвиватися як гармонійна особистість.

2. 2. Роль красназавчих матеріалів у формуванні та розвитку предметної читацької компетентності старшокласників

Програма з української літератури профільного рівня поглиблює компетентнісну спрямованість навчання, що значною мірою досягається шляхом «розкриття потенціалу предмета для формування ключових компетентностей», предметні ж знання та відповідні вміння і навички розглядаються «як засіб читацького й особистісного розвитку учня» [69]. Йдеться про предметну читацьку компетентність, що її визначають такі структурні компоненти: *загальнокультурний* (розгляд української літератури як естетичного феномену у світовому культурно-мистецькому контексті та володіння навичками послуговуватись цими знаннями в соціумі); *літературознавчий* (опанування теоретико-літературними знаннями та здатність їх застосовувати для аналізу художніх творів); *інтерпретаційний* (текстуальне вивчення творів, віднаходження у творі авторських смислів і здатність формувати власні на основі прочитаного тексту, сприймати художній текст як засіб особистого збагачення естетичного та емоційно-чуттєвого досвіду); *аксіологічний* (знання й розуміння світоглядних категорій, моральних ідеалів, реалізованих у творах художньої літератури, їх розгляд у контексті загальнолюдських і національних цінностей, усвідомлення значення прочитаного для особистісного становлення та розвитку); *творчо-мовленнєвий* (уміння логічно будувати й висловлювати свої думки відповідно до комунікативної ситуації, креативно підходити до створення усних і письмових творчих робіт різної проблематики).

З огляду на те, що програмою української літератури профільного рівня передбачено обов'язкове врахування при вивченні регламентованого

матеріалу принципів історизму, естетизму, емоційності, інтермедіальності, предметних і міжпредметних зв'язків, діалогічної взаємодії, інтертекстуальності, міфологізму тощо, кожен із названих вище компонентів предметної (інформаційно-читацької) компетентності з літератури більшою чи меншою мірою употужнюється ресурсами *краєзнавчого компонента* – літературно-мистецького, історичного, фольклорно-етнографічного тощо.

Визначальну роль у програмі відведено принципу опанування літератури як мистецтва слова, за яким художній твір вивчається насамперед як мистецьке явище, його ж аналіз базується передовсім на естетичних підходах. Діалог із мистецтвом, прочитання творів крізь призму інтермедіальності (міжмистецьких кореляцій у творі) більш реальний у конкретному регіоні, де учні мають змогу відвідувати музей, картинну галерею, брати участь у творчих зустрічах із митцями-краянами (музикантами, художниками). Істотно також, що учитель не регламентований програмою чи освітніми завданнями, оскільки уроки літератури рідного краю є полем його відання й творчості, педагогічною сферою «повної відповідальності й щодо змісту, і щодо методів і прийомів навчання» [50].

Краєзнавчі компоненти як складники предметної (літературної) компетентності важливі з огляду на широкі можливості пошуково-дослідницької діяльності. *Діяльнісний підхід* визначає пріоритетність самостійної роботи учня «в процесі здобуття знань і вироблення не лише предметних, а й загальнонавчальних, зокрема організаційно-діяльнісних, умінь, становлення його як суб'єкта навчальної діяльності» [69]. Поглибленню читацької компетентності, формуванню здатності та потреби до відбору і читання самостійно сприяють уроки літератури рідного краю, що мають «величезні можливості для становлення учня: і як особистості, і як читача» [113, с. 18]. Важливу роль у реалізації компетентнісного підходу в літературній освіті відіграє зв'язок із життєвими ситуаціями школярів, зокрема, особисті контакти з письменниками, можливість ознайомитися з матеріалами періодичних видань, в яких надруковано твори регіональних

митців слова, побувати в місцях рідного краю, пов'язаних із життям літератора, ймовірність безпосередньої участі в презентації творчості місцевого письменника тощо. Адже, як слушно зауважував Є. Пасічник, «людина бачить і уявляє Батьківщину крізь призму сприймання найдорожчих для неї місць. Батьківщина починається там, де народився, де пройшли дитячі роки, де живуть близькі, рідні, знайомі» [64, с. 15].

З метою формування літературної компетентності учитель може запропонувати учням різні види навчальної діяльності. Вочевидь, що ці ж форми роботи «застосовані щодо письменників-земляків, формуватимуть тісніші зв'язки із “малою батьківщиною” у свідомості учнів та учениць» [65]. Особливого значення у вивченні краєзнавчого матеріалу як складової формування предметної компетентності школярів є інтерв'ю з митцями-краянами, творчі зустрічі, репортажі тощо. Велику й різнопланову роботу в цьому напрямі провадять учителі ізмаїльських шкіл, які запрошують на уроки літератури рідного краю письменників Придунав'я, залучаючи до подібних зустрічей науковців місцевого університету.

Рис. 2. 2. 1. На світлині: поетка Таміла Олексіївна Кібкало на зустрічі з учнями ЗОШ № 4 та студентами-філологами і викладачами ІДГУ (2014 р.).

Створенню сприятливих умов для активізації діяльності учнів, їх безпосередньої особистої участі в освітньому процесі, у формуванні та розвитку предметної компетентності сприяє використання інтерактивних технологій («мікрофон», «акваріум», «семантична карта (групування)» та ін.). Сьогодні учням пропонується велика кількість різного роду науково-творчих конкурсів Всеукраїнського та регіонального значення. Таким є, наприклад, конкурс учнівських і студентських робіт «Талант і слово» під егідою Одеської академії неперервної освіти, присвячений пам'яті Галини Могильницької – одеської громадської діячки, письменниці, яка протягом життя неситно стояла на захисті українського слова.

Рис. 2. 2. 2. На світлині: переможці конкурсу (школярі та студенти Одещини) і відомий поет-дисидент Олекса Різників (2025 р.)

Презентуючи свої дослідження краєзнавчого характеру, школярі в такий спосіб формують не лише предмету (інформаційно-читацьку) компетентність, але й і розвивають такі регламентовані навчальною програмою профільної школи ключові компетентності, як «соціальна та громадянська» (к. 8), «обізнаність та самовираження у сфері культури» (к. 9).

Матеріалом для формування предметної компетентності на уроках літератури рідного краю, як зазначає Г. Токмань, «може бути й література минулих століть, зокрема творчість класиків» [108, с. 194]. У переліку цих імен – автор славнозвісної «Енеїди» та неперевершеної п'єси «Наталка Полтавка» – І. Котляревський. Письменник вписав свою сторінку в історію Бессарабії, перебуваючи на її землях під час російсько-турецької війни. За історичними джерелами, І. Котляревський «перебував на службі в Сіверському карабінерському полку (з 1796 по 1808 рік). Дослужився до чину штабс-капітана. Брав участь у російсько-турецькій війні, зокрема в битвах під Бендерами та Ізмаїлом. Там також воювали українські козачі військові формування» [38, с. 212]. Доцільним буде ознайомити учнів із записами самого письменника про згадані події та документами, які підтверджують факт його присутності на теренах Бессарабії. Цікавою є гіпотеза П. Кралюка щодо впливу означених історичних подій на світогляд І. Котляревського. На думку науковця, письменник змінив своє ставлення до козаків з іронічного на поважливе, про що свідчить четверта частина «Енеїди». Цікавою формою організації освітнього процесу при вивченні життєтворчості І. Котляревського може стати екскурсія містом Ізмаїл, до програми якої увійшли б відвідини центральної міської бібліотеки, названої на честь автора «Енеїди».

Опановуючи творчість М. Коцюбинського на уроках української літератури не можна оминати факту присутності письменника на території Бессарабії, яка міцно увійшла в його життя й творчість. У 1892–1895 рр. письменник був уведений до складу Одеської філоксерної комісії, що боролась із шкідником винограду – філоксерою. Робота в селах Бессарабії дала йому багатий і цінний матеріал для написання творів, що склали «бессарабський цикл»: «Для загального добра» (1895), «Відьма» (1898), «Помстився» (1893), «Дорогою ціною» (1901) та ін. У цих оповіданнях автору на основі особистих вражень і відчуттів вдалося «зсередини», «співчутливо і по-братньому художньо відтворити тутешню дійсність і

психологію молдаван» [68, с. 40]. Окреме місце в «бессарабському циклі» посідає оповідання «Пе коптьор». В основу твору покладено традиційний сюжет про нещасливе кохання. Судячи зі змісту твору, письменник був добре обізнаний з історією, етнографією і фольклором молдаван, що дало йому можливість проникливо відобразити колорит молдавського ареалу.

На уроках української літератури вчитель може розповісти про культурний розвиток Південної Бессарабії, основним центром якого наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття було місто Акерман. Тут у різний час побували такі відомі письменники, як Леся Українка, корифеї українського театру (І. Карпенко-Карий, П. Саксаганський, М. Кропивницький), І. Нечуя-Левицький, який у повісті «Микола Джеря» відтворив життя українського селянства на території Бессарабії [46, с. 103].

Предметну компетентність учнів старшої школи доповнює й суттєво розширює *інтегративний підхід* до навчання, що виражається у використанні міжпредметних зв'язків з дисциплінами інших освітніх галузей. Щодо уроків літератури рідного краю в придунайському регіоні, то тут варто акцентувати увагу на залученні до аналізу творчості поетів-краян історичного матеріалу. Це стосується, наприклад, історії, пов'язаної із Задунайською Січчю, зразки художньої інтерпретації якої представлені в ліриці кілійських авторів В. Виходцева та В. Сімейка. Історичну складову можна побудувати на основі праць ізмаїльських науковців, професорів ІДГУ О. Лебеденка та А. Тичини [46]. Цінну інформацію про історію Задунайської Січі вміщено у праці історика-архівіста В. Біднова «До історії Задунайської Січі», свого часу опублікованої на шпальтах альманаху «Україна» (1914, кн. ІІІ) [4].

У програмі української літератури профільного рівня значну увагу відведено культурологічному підходу до компетентнісної освіти, зокрема, вимогам щодо культурної самоідентифікації учнів шляхом розгляду художнього твору в широкому мистецькому контексті. Вивчаючи літературу рідного краю, вчителі придунайського регіону мають багатий матеріал для інтеграції із соціокультурним середовищем (наприклад, із діяльністю

ізмаїльського літературного об'єднання імені Михайла Василюка, пісенного колективу «Кобзарська дума»).

Цікавими думками щодо залучення широких можливостей міжмистецького контексту до літературної освіти та особистими спостереженнями на основі творчості придунайських поетів ділиться у спеціальному дослідженні Г. Райбедюк, зазначаючи, що означений аспект є «багатовекторним і різноплановим, у кожному разі методично доцільним, у багатьох випадках підставовим для цілісного уявлення про синергетичний ефект художнього слова» [84, с. 169]. В цьому плані результативним напрямом формування предметної компетентності старшокласників може стати залучення до літературного матеріалу міжмистецької складової (слово/музика М. Василюка; слово/живопис В. Виходцева).

Висновок до розділу 2

Отже, уроки літератури рідного краю наділені компетентнісним потенціалом щодо формування та розвитку в старшокласників ключових і предметних компетентностей. Особливе наповнення мають ці уроки в межах поліетнічних регіонів, у яких вони, крім традиційного освітньо-виховного значення, мають і етнокультурний сенс. В означеному ракурсі цікавим для залучення до освітнього процесу видається бессарабський ареал у творчій біографії українських письменників-класиків. Контекст літературної традиції придунайського краю органічно доповнює життєтекст або ж його окремі важливі фрагменти знакових постатей сучасного художнього простору. Тож творчість означеного в роботі кола придунайських поетів, у якій утверджуються універсальні й національні цінності та етнокультурні вартості, вельми доцільно залучати до різних форм краєзнавчої роботи, насамперед, у компетентнісно зорієнтованій профільній школі.

РОЗДІЛ 3. АКСІОЛОГІЧНА КОНЦЕПТОСФЕРА ЛІРИКИ ПОЕТІВ ПРИДУНАВ'Я У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ КОМПЕТЕНТІСНОЇ МОДЕЛІ УРОКІВ ЛІТЕРАТУРИ РІДНОГО КРАЮ

3. 1. Емоційно-ціннісна змістова лінія програми «Українська література 10-11 класи. Профільний рівень»

Одним із оптимальних шляхів поглиблення компетентісної спрямованості навчання, що їх регламентує чинна Програма з української літератури профільного рівня, досягається шляхом уведення наскрізних змістових ліній. Відтак структурним компонентом методологічного підґрунтя формування літературної компетентності, поряд із діяльнісним, особистісно зорієнтованим, культурологічним, виступає аксіологічний підхід, що передбачає введення учнів у світ національних і загальнолюдських цінностей, відтак реалізацію вимог емоційно-ціннісної лінії. Аксіологічний підхід представлений рубриці «Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності». Звертають на себе увагу практичні пропозиції В. Шуляра щодо формування «синергетики-аксіологіко-акмеологічного простору» освіти, структурованого такими сегментами: літературно-мистецька освіта учня-читача; Я-компетентісний читач художньої літератури, текстів; духовно-естетична діяльність учня-читача» [127, с. 325].

Важливість аксіологічного аспекту гуманітарної складової профільного навчання регламентована завданнями літературної освіти, з-посеред яких у програмі окремою позицією (п. 8) виділено *«засвоєння відображених у художніх творах національних і загальнолюдських цінностей, формування світоглядних позицій, моральних якостей»* [69]. Від успішності виконання окреслених завдань залежить рівень сформованості аксіологічної (емоційно-ціннісної та ціннісно-етичної) компетенції школяра, що передбачає його здатність до «опрацювання літературно-мистецьких текстів в єдності їх

етичних й естетичних вимірів, виявлення цінностей і ціннісних орієнтацій, духовно-етичних норм, закладених змістом художнього твору» [125, с. 325].

Окреслена гіпотеза, формування етичних норм у світогляді старшокласників, виховання людяності, розвитку позитивного ставлення до оточуючих, що закладена науковцями в освітню програму з української літератури для учнів 10-11 класів профільного рівня, об'єктивно зумовлена. Усесвітньо відомий педагог В. Сухомлинський вважав, що виховання «почуття людяності – одна з найважливіших умов формування особистої гідності, особистої честі. Основою гуманних, людських вчинків є свідомо праця на користь людей і насамперед для майбутнього» [105, с. 219]. Аспект виховання істинного патріотизму як один із домінуючих на уроках української літератури назагал і в профільних класах зокрема націлений на формування ціннісної сфери особистості школяра.

У сучасному соціумі одностайної класифікації цінностей не існує. Вчені по-різному систематизують цінності та окреслюють їхні функції. У контексті мови про цінності, що їх репрезентує література (ширше – культура), зазвичай говорять про духовні цінності як найвищі ідеали людства, непроминально вічні вартості. Проблеми аксіологічної (ціннісної) сфери особистості були й залишаються важливими для гуманітарних наук. Пошуки форм і шляхів їх вивчення та реалізації актуалізуються в умовах глобалізаційних викликів, що останніми часами постають перед суспільством як вагомий чинник його інтегрування. Їх сутність безпосередньо пов'язана з питаннями моралі й світогляду, що концептуалізуються в екзистенційний вимір духовності – і окремої людини, й людської спільноти назагал.

В умовах драматичного сьогодення України, спричиненого викликами воєнної реальності, сутність духовності набуває архіважливого всезагального значення. Виникає потреба вести мову про симбіоз особистісних, універсальних і загальнонаціональних канонів духовності. На особливий статус тут претендує література з її потужними можливостями естетично об'єктивувати різні прояви буття – реальні та надбуттєві. А. Козлов

придатність слова щодо трактування духовності характеризує в такий спосіб: «Добро- чи злотворча спрямованість внутрішнього світу людини (персонажа), таке ж спрямування її висловлювань, дій, вчинків і діяльності, а також цілеспрямовання самого способу життя складають її духовність або, відповідно, антидуховність» [33, с. 25].

Особливого значення у формуванні системи цінностей учнів загальноосвітніх закладів надає урокам української літератури Г. Ключек. Спираючись на власні наукові спостереження та багаторічний практичний педагогічний досвід, він констатує, що «місія художньої літератури як навчального предмету в школі полягає в одуховненні людини» [30, с. 110]. Професор Г. Ключек пропонує розглядати такі уроки як засіб гуманізації (формування людяності в учнів), естетизації (спонукання любові до прекрасного) та етизації виховного процесу (засвоєння учнями етичних правил поведінки в сучасному соціумі). Зазначені аспекти розуміння здобувачами освіти художнього тексту продукують у них розуміння й пошанування загальнолюдських і національних цінностей, тобто сприяють формуванню їх світогляду, життєвої позиції, аксіологічної сфери загалом, що у найзагальнішому значенні включає у себе «загальнолюдські онтологічні (любов, свобода, віра тощо) та локальні універсалії, а також зумовлені ситуативними потребами» [51, с. 43]. У процесі ознайомлення з творами літератури учні інтерпретують прочитане з огляду на власні переконання й індивідуальний досвід, екстраполюють смисли твору у свої ціннісні орієнтири та етичні пріоритети.

Із викладеного вище випливає, що гуманітарна складова змісту літературної освіти детермінує формування цінностей старшокласників. І важливу роль у контексті загальної літературної освіти учнівської молоді в цьому сенсі відіграють ціннісні виміри змісту уроків літератури рідного краю. Функціонування рідного слова серед покоління старшокласників сприяє їх літературній освіченості, розвиває естетичні смаки та загальнокультурну ерудицію, визначає парадигму аксіології, значною мірою

сприяє соціалізації. Реалізація аксіологічної лінії вивчення художнього твору передбачає «виявлення духовно-етичних норм, за якими живуть і діють автор художнього твору, літературні персонажі та сам учень-читач» [125, с. 55].

Красзнавчий матеріал є тим цінним джерелом для уроків літератури рідного краю, що здатне максимально наблизити творчість письменника-земляка до школяра. Духовна близькість до рідних пракоренів, відомих митців-сучасників, нерідко й героїв літературних творів, відображених у них історико-культурних реалій великою мірою надаються для формування літературної компетентності учня-читача за аксіологічною компетенцією. Аксіосфера літературного ландшафту Придунав'я є багатим художнім матеріалом, максимально придатним для формування ціннісної сфери літературної освіти, у структурі якої урокам літератури рідного краю відведено окреме місце.

3. 2. Універсальні канони духовності в художній палітрі поезії придунайських митців слова

Важливим завданням, що постає перед учителем в організації та проведенні уроків літератури рідного краю, є вдалий і методично доцільний відбір методів і прийомів навчання, використання інноваційних технологій, особистих педагогічних напрацювань. Не менш важливим бачиться й відбір художнього матеріалу, що стосується літературної регіоналістики. Тут важливо врахувати кілька істотних аспектів: естетичний рівень твору, його гуманістичний потенціал як джерело художності, націєцентричне спрямування, наснаженість загальнолюдськими проблемами, виховні можливості, а також роль письменника в культурно-мистецькому житті краю.

З огляду на вищезазначене, у цій структурній частині характеризуємо окреслені грані художнього світу, репрезентовані творчістю придунайських поетів, котрих рекомендуємо до вивчення на уроках літератури рідного краю. У цьому ряду: Михайло Василюк, Валерій Виходцев, Таміла Кібкало, Галина

Лиса, Володимир Рева, Володимир Сімейко. Їхня поезія скерована на утвердження універсальних духовних цінності, що формують аксіосферу особистості й підставово узалежнені від гуманістичної концепції буття.

Спершу зазначимо, що поняття «гуманістичний зміст» щодо художнього твору в літературознавчому аспекті визначається такими корелятами, як «людинолюбний», «людинозахисний», «добростверджувальний» [29, с. 300]. У творах літератури гуманістичні концепти формують естетичне поле художньої аксіосфери, реалізованої в поліфункціональному спектрі філософсько-етичної категорії «добро», що структурує відповідний дискурс тексту. Доробок означеного кола придунайських поетів оприявнює взірець художніх творів, у яких поліфонічно розгортається гуманістична складова естетичного ідеалу митця. В їхніх віршах категорії добра й краси універсалізуються й формують нероздільний естетичний синтез. Вдалим художнім узагальненням тут можуть бути слова В. Реви: *«Добро людське охороня красу. / Добро заволодіє світом...»* [67, с. 100]. Ідея синтезу таких універсальних канонів духовності, як *краса* й *добро*, органічна для народного ідеалу, є тим смисловим стрижнем, довкола якого обертається художній світ придунайських поетів. В ньому прочитується гуманістичний (добростверджувальний) імператив, що його афористично сформулював у циклі «Псалми Давидові» Т. Шевченко: *«Діла добрих обновляться, / Діла злих загинуть»* [123, с. 295].

З духовністю як найвищою смисложиттєвою цінністю пов'язують зорієнтованість особистості (суспільства) на добродійність. Йдеться завперш про «любов, відданість та вірність людям і собі; радість, почуття внутрішньої гармонії і згоди зі світом; розуміння та радість пізнання світу (краси, творчості); переживання творчого натхнення, піднесення і торжества» [96, с. 136]. Поданий психологом М. Савчином «реєстр» смислових концептів універсальної категорії «добро» в літературному творі формує його гуманістичний потенціал як джерело художності.

Ця тематично репрезентована універсалія у ліриці придунайських митців представлена широкою палітрою метафорично-образних структур, у яких втілено розмаїтий спектр вічних цінностей. Найповніше означена тенденція художньо репрезентована у збірці «Дзвони вічного добра». Навіть сама її назва збірки сигналізує про духовний потенціал. Питання духовності поет розгортає в аспекті філософської бінарної опозиції профанне/сакральне (проминальне/вічне) у вірші «Мандрівники» (збірка «Полум'я кульбаб»): *«Нема в нас вічного житла. / Все тимчасове піде з нами. / Лише залишаться з синами / Всі наші добрі діла»* [13, с. 55]. Очевидні Шевченківські ремінісценції підносять універсалію добра до рівня пафосу з висом індексом гуманізму. Поет звертається до віртуальних адресатів із категоричною морально-етичною настановою *«серцем повернутись до добра»*, *«із тінню зла навік розстатись / В весняних паростках добра»* [13, с. 75]. Авторську картину світу він щоразу вибудовує на універсальній бінарній опозиції Добро/Зло, витоки якої – у євангельській традиції персоніфікації Логоса.

Гуманістична позиція автора як світоглядна основа естетичного осмислення й текстуального оприявлення добра виразно проступає у ліриці В. Рєви, що її він задекларував у вірші «Добро заволодіє світом», який дав назву однойменній збірці: *«Людина і добро – у цьому суть, / це нам покликання найвище»* [85, с. 91]. Гуманістична настанова на утвердження добра окреслює ідейно-стрижневу вісь татарбунарської поетки Г. Лисої: *«Боже! Навчи мене жити [...] Навчи не робити зло»* [67, с. 75]; *«Хай кожне слово, що Тобі скажу, / Підкріпиться добропорядним ділом»* [48, с. 7]. Іманентну грань творчого самовираження поетки визначає висока духовність. В її полі зору «перебувають загальнолюдські «вічні цінності: любов, добро, милосердя, красу» [74, с. 72]. Сміслові акценти гуманістичних тенденцій у віршах Г. Лисої прочитуються крізь призму біблійного тексту.

У багатьох віршах аспект гуманістичного дискурсу поетичного ландшафту культуропростору Придунав'я передається через мотиви милосердя та співпереживання (емпатії), сконденсоване в лаконічній тезі

«Чужого болю не буває». У доробку В. Рєви є «Сонет болю», котрий постає ілюстрацією подібного синтезу особистого, всезагального та національного: *«В моєму серці б'ється біль [...] Я чую стогін звідусіль, / де б'ється вітчизняний біль»* [86, с. 110]. Найрельєфніше означений абрис духовної універсальї «добро» представлений у поезії Т. Кібкало. Її прониклива лірика перейнята «вірою в силу любові до людини, до Творця, до України. Вона несе до читача світло своєї душі, добро серця, висоту Духу» [83, с. 60]. Домінантна у творчості поетки гуманістична тема вселенського болю пронизує тло і її ранніх віршів, і реакція на драматичну сучасність: *«Плакало небо три дні і три ночі. / Вітер сердито дерева ламав. / В темряву ночі вдивлялися очі – Батько на сина з Донбасу чекав...»* [67, с. 55].

Повноголосо резонує тема добра в різних аспектах, а відтак і ліричних сюжетах, у віршах Т. Кібкало, адресованих дітям. Насамперед, це стосується циклу «Духовні краплини для малої дитину збірки «На Дунаї хвиля грає». Концепт «добро» тут функціонує в широкому синонімічному (семантичному) полі, здебільшого вираженому лексичними ресурсами поетики сакрального («благодать», «милість Божа», «Божий дар»). Кредо поетки *«Сію зерна добра і любові»* можна певною мірою стосувати й до світоглядно-естетичної концепції усього «грона» придунайських митців слова, доброствержувальна концепція яких також конденсується у відкрито маніфестовані, дещо декларативні рядки на кшталт *«Запам'ятаймо аксіому – / творити лиш добро»* (В. Рєва). Пристрасно гуманістична естетика як настанова звучить у вірші «Право на добро» В. Виходцева: *«Усім нам, грішникам, пора / І з тінню зла навік розстатись / В весняних паростках добра...»* [13, с. 75].

Сутнісним складником духовного простору лірики поетів Придунав'я є тема *любові* як багатогранного поняття, співмірне з багатством і повнотою буття, почуттів і переживань особистості. Попри індивідуальну інтерпретацію цієї вічної теми в її естетичній презентації кожного з означеного кола митців виокремлюються спільні домінанти почуттєвого спектру: любов до рідного краю, любов до України, любов до коханої жінки,

любов до батька-матері, любов до Бога. Почасти зустрічаються в палітрі окремих авторів випадки апологетизації абстрактних (безвідносно до адресатів) любовних рефлексій. Такі взірці текстів наявні в доробку В. Виходцева (наприклад, вірш «Молитва кохання»). А загалом для художньої практики поета характерна багатовимірність любові. Спостерігаємо й специфічні жанрові модифікації – від адресованої лірики й до суто філософських медитацій. Ліричні ноти наскрізно пронизують поезію митця, кожен рядок якої демонструє поклоніння реальній любові, що набуває в його естетичному осмисленні метафізичних вимірів. В. Виходцев повсякчас сакралізує любов, залучаючи до палітри вірша стилістично марковану лексику, наближаючи його до молитовного тексту («*Я отут, щоб молитву творити*»; «*Помолитися чи покохати*»; «*Ні про що вже не молю*»).

В. Рева зображує почуття, що підноситься понад профанним світом, модифікуючись у духовну субстанцію вищого порядку. Його вірші наділені енергетикою високого пафосу, що співмірний із метафізичними висотами почуттєвості: «*Талан любити – це талан. / Благословляю вищі сили, / Вони любити світ навчили...*» [67, с. 101].

Отже, духовний простір лірики придунайських авторів можна сприймати й потрактовувати у площині буття з трансцендентним виміром, у якій людина, за словами відомого філософа Х. Ортеги-і-Гассета, «виходить за власні межі й прилучається до чогось позамежного» [63, с. 334]: «*І приходять у світ білий люди, / На цю землю і грішні, й святі. / Щоб добро було завжди і всюди / І було ще кохання в житті*» [13, с. 42]. Це той випадок, коли автор твору розкриває сутність любові з огляду на власні рефлексії та усвідомлення універсального значення любові для людини, розуміння її як онтологічної субстанції. Як видно з проаналізованих віршів, придунайські поети у процесі естетизації універсальї «добро» та «любов» структурують індивідуальні модуси текстуалізації дематеріалізованого буття. Ці модуси сприймаються реципієнтом як антитези до «речового» контексту профанного

світу, шлях оприявлення духовного виміру буття, а в широкому смисловому сенсі – як позачасова й позাপросторова субстанція Універсуму.

3.3. Національні цінності в рецепції та інтерпретації поетів Придунав'я

Наскрізна у творчому доробку поетів Придунав'я ідейно-тематична вісь духовно-ціннісних пріоритетів має чимало спільних домінант, водночас у кожному випадку оприявнює індивідуально структуровану за власними мистецькими законами авторську картину світу. Осмислюючи й транслюючи у власний текст універсальні канони духовності, придунайські митці створили різні художні світи з оригінальною мотивно-образною системою. При цьому кожен із них своїм словом засвідчив глибоку любов до України та «малої» батьківщини – Придунав'я, сформувавши відповідний індивідуальний дискурс у загальній панорамі придунайського тексту. Художня палітра їхньої лірики засвідчує структурованість регіональними складовими: географічною, історико-культурною, ціннісно-орієнтованою.

Плідні літературні традиції певною мірою структурували естетичну атмосферу поезії кожного з означеного кола авторів, котрі порушували проблеми не тільки регіонального, але й загальнонаціонального та вселюдського плану. Всі названі сенси літературної присутності утворюють синтетичну духовну субстанцію того порядку, коли національне постає органічним «втіленням загальнолюдського в канву українського менталітету, українського національного духу» [14, с. 27]. Поетична аксіосфера митців Придунав'я, маючи іманентні закони літературного буття, втілює спільну парадигму національних ідеалів і духовно-ціннісних орієнтація. У цьому ряду: *мова, пісня, народ, історія, Україна*. Особистісна ієрархія названих цінностей у кожного з поетів наділена інтимно-особистісним осмисленням у власними шляхами художнього втілення: «*Любов до мови України / Я з честю й гордістю несучу*» [13, с. 74]; «*Буде жити Україна / І в піснях*

дзвеніти» [67, с. 129]; «*I воскресає у піснях / Народ-козак і Україна!*» [67, с. 10]. Означені візії на сюжетному рівні оприявлені в патріотичних мотивах лірики, що виражають простір особистісного вияву духовних цінностей, до яких придунайські поети відносять тріаду: Україна – мова – мати. Її індивідуальну поетичну версію можна продемонструвати рядками В. Виходцева: «*Рідна мова – / Моя країна. / Так починається / Україна. / Так починається / білий світ – / З мої матері / Біля воріт*» [12, с. 29].

Як відомо, архетип культури кожного народу відтворюється у мові, що становить один із наймаркантніших канонів духовності нації як символом ціннісного скарбу, іманентним кодом «дому буття і середовища сенсу» [26, с. 30]. Мова зберігає і передає історію, культуру та свідомість народу, є живим джерелом національної ідентичності та єдності. Як підкреслює Г.-Г. Гадамер, «рідна мова вирішує для кожного елемент зв'язку зі споконвічною батьківщиною» [16, с. 189]. Тож закономірно, що тема «Рідна мова» є наскрізною для всієї української літератури, якій упродовж віків доводиться захищати рідне слово від одвічних ворогів нації, утверджуючи її статус і духовну силу. Поети придунайського краю в ієрархії національних цінностей рідній мові також відводять особливе місце. Відтак тематичні «вузли» з концептом «мова» формують мистецьке тло багатьох їхніх віршів. Іntenції М. Василюка утілюються в заповіті, «*щоб дух краси і мудрості народу / У рідній мові солов'їно мрів...*» [67, с. 16]. В. Виходцев апологетизує «нескорену красу» рідної мови, у глибоко інтимних тональностях передає особисті зізнання: «*Любов до мови батьківщини, / Де наших предків береги*» [13, с. 74]. Сакральне поклоніння рідній мові звучить у вірші-клятві В. Реви, який уводить рідне слово до обширів Універсуму, гіперболізуючи власні іntenції: «*Я дав обітницю любові / до тебе, материнська мово, – / у ріднім і звитяжнім слові / пульсує Всесвіт світанково*» [86, с. 9]. Із цитованого матеріалу випливає, що тут мова як «дім буття» (М. Гайдеггер) «видається тотожною саме в національно-екзистенційному сенсі» [26, с. 57].

У когорті придунайських митців М. Василюк виокремлюється виразним україноцентричним характером багатогранної культурно-громадської діяльності». Він був не тільки поетом, але й пристрасним популяризатором національної культури в південноукраїнському регіоні, виступаючи в різних мистецьких амплуа. Свою національну ідентичність, а відтак і творче кредо висловив пасіонарно наснаженою поезією: *«Без Незалежної мені / Не жити на світі незалежно, / Не розмовлять беззастережно / Й не звідать волі й усі сні»* [67, с. 10]. Суголосно звучить і національно-громадянське самоозначення іншого ізмаїльського автора В. Реви, який у вірші «Вітчизно, матінко-країно» декларує націєцентричну позицію в такий спосіб: *«Ти мій світогляд, Україно, / моя надія і душа»* [85, с. 147]. Л. Фоміна зауважує, що авторське «Я» поета структурована наскрізним і фундаментально незмінним націєохоронним етосом, опертим на «глибинні духовні та ментальні пріоритети українства, вироблені впродовж століть моральні вартості та святощі народу» [115, с. 111]. В націєцентричних віршах поета виразно прочитуються Шевченківські ремінісценції: *«Я так люблю тебе, країно, / як жінку золотої вроди, / як матір княжої породи – / піду з тобою до загину./ Державо сонця! Україно!»* [86, с. 69].

Придунайські поети маркують палітру своїх текстів регіональними ознаками, формуючи в кожному випадку формуючи індивідуальну картину світу, засвідчуючи виразно суб'єктивні інтонації. Так, В. Виходцев часто співставляє рідні простори з Усесвітом, плин часу над Дунаєм – із вічністю. Плідно використовуючи емоційно наснажені тропи («славний», «рідний») й експресивно заряджену номінальну лексику («планеточка»), він досягає високого ступеня інтимізації тексту, в такий спосіб передаючи широку гаму почуттів до рідного міста як символу затишку власної душі та гармонійного світу: *«Славне місто Кілія – / Це планеточка моя / Біля рідного Дунаю. / Я завжди його впізнаю...»* [12, с. 47]. У цьому плані типологічно близький до В. Виходцева інший кілійський поета В. Сімейко. Об'єктом його художнього осмислення також виступає регіональний колорит, проте під пером автора

він набуває своєрідного звучання, що наближає його текст до фольклорного наративу: «*Ой, Дунаю, мій Дунаю / Верби над водою. / В Кілію прийшла весна / Рідною сестрою*» [67, с. 124].

Ключовим маркером індивідуального самовираження кожного з «грона» регіональних митців слова, виступає «сонцезорій Дунай» (М. Василюк) – «блакитне диво на Землі» (В. Рева), що «цвіте берегами» (В. Сімейко). В їх ліричних візіях образ однієї з найбільших і найважливіших «водних артерій Європи» (О. Астаф'єв) повноголосо звучать особистісні мотиви й водночас прочитуються патріотичні почуття, глибоко особистісні емоції, відлунюють історичні ремінісценції. Така «висока частотність інваріантів та художньо-образних мікросюжетів, їх відчутна перевага в загальній мотивній структурі творчого доробку свідчать про вагомість для кожного з митців концепту *Дунай* як стрижневого символу рідного краю. Така географічна належність втілюється в ліричному наративі яскравими образними асоціаціями» [76, с. 209].

Духовно-патріотичний дискурс як основа ціннісної сфери художньої системи придунайських авторів структурується атрибутами національного світу. Залучаючи до своїх поетичних рефлексій багаті ресурси фольклорної поезики, кожен із них у високому стилі апологетизує Україну та рідний край, що становить собою світоглядно-естетичний синтез як іманентний маркер персоналізованої духовної субстанції: «*Україно моя, Україно, / Я кохаю гаї-вишиванки. / І сади в яблуневих веселках, / І ясні самоцвіти-хмарини, / І Дунай в верболозах, і спеку... / Україно моя, Україно!..*» [67, с. 131]. Інверсований займенник «моя», втрачаючи статус граматичної категорії, набуває семантичного сенсу на позначення кровної єдності з об'єктом обожнення. Лексема «кохаю», що зазвичай вживається до коханої жінки, інтимізує текст. Наскрізні ж риторичні ствердження виконують у загальній концепції твору естетичну функцію апологетизації рідного краю.

Ціннісну сферу художньо-естетичної системи придунайських поетів становить індивідуально текстуалізована історична ретроспектива /

перспектива. В їхній творчій практиці ця тенденція позначена специфічними ідейно-тематичними ознаками, зумовленими спільною настановою розкрити реальний і символічний зміст Придунав'я як невід'ємного регіону України. В цьому плані звертає на себе увагу естетизована в духовному ореолі історіософська проблематика – як поетична візія і як національний канон духовності українців. Ідеться про такі тематичні «вузли» естетичного виміру художньої історіософії: «знання про минуле України загалом і Придунав'я зокрібно; погляди на національну історію та історію “малої” Батьківщини; її ретельне вивчення та всебічна інтерпретація; національна пам'ять як ознака духовної культури народу; використання історичного матеріалу в художній творчості як специфічної суб'єктивної форми індивідуального сприйняття, осмислення та потрактування подієвості» [78, с. 59].

В історико-культурному ракурсі придунайські митці слова найпродуктивніше представили в літературному ландшафті тему козацької доблесті як знакову сторінку загальнонаціональної історії. Козацька тема домінує й у віршах поетів придунайського регіону. В. Виходцев присвячує цій темі окремий цикл із символічною назвою «Козацькі люльки» (зб. «Дзвони вічного добра»). Частотним історіософським маркером відповідного тематичного поля названого циклу епітет «козацький», що в загальному тексті стилістично й жанрово наближає його до фольклорного наративу: «*козацькі люльки – / мов козацька доля*» [13, с. 37]; «*Він [кошовий. – Т. Р.] думу думає козацьку*» [13, с. 39]; «*І козацькі тополі / Ми навіки збережем*» [13, с. 41]. До контексту козацької теми поет уводить проблему національної пам'яті. При цьому його художня версія феномену козацтва функціонує в амбівалентному ключі. На одному тематичному полюсі – драматичне вигасання козацького духу, що втілюється через мотив смутку за втраченою звитягою: «*Плуги поорали козацькі кургани...*» [13, с. 40]. Суголосний із В. Виходцевим і В. Сімейко: «*Гомоніли вітри буйні / Над сивим Дунаєм, / Що ми славу козацькую / Швидко забуваєм*» [67, с. 129]. Образ слави в історичних художніх творах має багатопланову семантику. Переважно його асоціюють з

історичним минулим України періоду козацької доби. Ще один тематичний полюс репрезентує світлі профетичні візії щодо майбутнього України: *«І пам'ять козацька / У нас ще жива»* [13, с. 37].

У віршах придунайських поетів прочитуються драматичні події, що співставляються з відомими історичними фактами – зруйнуванням Запорізької Січі як передодня появи козаків-запорожців на Дунаї та формування Задунайської Січі. Так, у просторі вірша *«Дике поле»* В. Виходцева зображено епічно розлогу ретроспекцію: незнайомими кураями, де *«степи, ковила»*, коні несуть козаків до *«сивого Істра-Дунаю, / Де ясиру ще свіжі сліди, / Де своїх визволяли з біди»* [13, с. 38]. Історично марковані слова та архаїчна лексика в уяві читача створюють історичну візію задунайського козацтва. Відгомін історії появи *«хортичників»* на берегах Дунаю знаходимо у вірші *«Давно це було, ой, давненько»* В. Сімейка: *«Давно це було, ой, давненько, / Козак на баскому коні / На берег Дунаю раненько / Під'їхав у смутні ті дні»* [67, с. 127].

Найчастотніше маркери, пов'язані з історією Задунайської Січі, зустрічаються в мовній картині світу В. Виходцева: *«Вони [козацькі намети] за буй-очеретами, / Що аж сягають Сулини»* [13, с. 82] [Сулина – річка на правому березі Дунаю. – Т. Р.]. У прагненні наблизити читача до історії *«запорожців-задунайців»* поет наводить конкретні географічні відсилання до місць, котрі були осередками їхньої вольниці: *«...Коли ордою в полі килиїмським / Кривих мечів проносились полки, / Де прапор закріпили український / Назавжди запорізькі козаки»* [13, с. 73]. [Килиїмське поле – степовий острів на румунському боці гирла Дунаю, з яким пов'язана відома народна *«Дума про козака Голоту»*. – Т. Р.]. В деяких поезіях В. Виходцева синтезовано особисті рефлексії щодо історії Задунайської Січі та її національних уроків для сучасників і наступних поколінь. Подібні рефлексії прочитуються у вірші *«Ой, за Дунаєм голубим...»*, відомого як пісня: *««Ой, за туманом, за лиманом, / Ой, за Дунаєм голубим / Стоять козацькі намети / Назло всім ворогам лихим...»* [13, с. 82].

У творчому доробку поетів Придунав'я тема козацтва, як видно з представленого матеріалу, репрезентована кількома аспектами: героїзацією образу козака, актуалізацією історичних реалій Задунайської Січі. Домінантною у віршах козацької теми є проблема національної пам'яті, що структурує мотивний спектр більшості творів придунайських поетів, які виразили не лише глибину особистої індивідуальності та національної смутності, а значно ширший погляд на світ у поняттях, що набули значення універсальних. Позаяк ці сфери взаємодіють між собою, утворюючи духовний сакрум авторського тексту, його індивідуальну мистецьку версію.

Висновок до розділу 3

Отже, емоційно-ціннісна змістова лінія чинної програми з української літератури профільного рівня забезпечується до вивчення матеріалу. Цей підхід передбачає уведення старшокласників у світ національних і загальнолюдських цінностей, утверджуваних знаковими творами українських письменників. Значна роль тут відведена урокам літератури рідного краю.

Підсумовуючи основні положення інтерпретаційної частини кваліфікаційної роботи, висновуємо, що зорієнтованість придунайських поетів на універсальні та національні духовні канони визначила грані художнього буття їхньої лірики. З-посеред універсальних цінностей тут домінують «добро» і «любов», що функціонують у різних образних структурах і сюжетах. Національні вартості, що постають найуживанішими в художньому дискурсі митців Придунав'я, пролягають у площині найвищих святинь українського народу: мова, історія, Україна. Наскрізу у творчості кожного з репрезентантів придунайського кола поетів вісь духовно-ціннісних орієнтацій употужнюють особистісні інтенції та залучений до авторської картини світу регіональний колорит у його історичному, топографічному та культурно-мистецькому континуумі.

РОЗДІЛ 4. МЕТОДИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ВИВЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРИ РІДНОГО КРАЮ В ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ НА ЗАСАДАХ НОВІТНІХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

4. 1. Вектори модернізації сучасного освітнього процесу

У сучасному суспільстві відбуваються кардинальні зміни в усіх життєво важливих сферах. Ці тенденції вельми характерні й для освітньої галузі. Відтак принципово важливим є розуміння того, що функції навчально-пізнавального процесу загальноосвітніх навчальних закладів зазнають істотних змін. Їх практична реалізація потребує істотного оновлення. Літературної освіти це стосується особливим чином, з огляду на специфіку художньої літератури назагал та як навчального предмета зокрема. Науковці сьогодні ведуть мову про потребу оновлення шкільної літературної освіти, основні принципи якої закладені в основу профільного навчання та Нової української школи. Спільними їх векторами можна визнати такі:

- *інтеграція* (потреба корелювати споріднені з літературою навчальні предмети гуманітарної профілю);
- *україноцентризм* (розгляд художніх творів як важливий націєтворчий чинник);
- *текстоцентризм* (спрямованість читацької діяльності учнів на сприйняття й особисту оцінку тексту);
- *діалогічність* (внутрішній і зовнішній діалоги між суб'єктами навчання);
- *читачоцентризм* (особистісна зорієнтованість учнів на художній твір із метою самопізнання й самототожності).

У зв'язку з окресленими вище напрямками оновлення, що його зазнає сучасна літературна освіта, перед нею постає низка важливих завдань, в ієрархії яких вивисується «створення засобами літератури життєствердного

середовища для самопізнання, саморозвитку і самовиховання творчої, вольової і діяльної особистості» та «мотивація до самостійної творчості і співтворчості» [62]. Оцінюючи вагому роль літературної освіти, а в цьому контексті літературного краєзнавства, Г. Райбедюк підкреслює, що «стрімкий розвиток технологічних процесів у нинішньому глобалізованому світі, щоденні “інформаційні цунами”, діджиталізація усіх сфер життєдіяльності людини як провідний тренд сьогодення вимагають гуманізації науки й освіти, що диктується суворою реальністю» [79 с. 204]. Г. Клочек, аналізуючи ситуацію в літературній освіті, підкреслює, що її реформування неодмінно повинно відбуватися в напрямі «гуманізації, етизації та естетизації свідомості майбутнього громадянина» [30, с. 112]. Особливої ваги в реаліях сьогодення набуває охарактеризована в попередній структурній частині компетентнісна модель літературної освіти. зокрема, української літератури в старших класах на естетичних засадах. Означені підходи забезпечуються новаціями в організації літературної освіти в старшій профільній школі. Їх потреба зумовлена об'єктивними чинниками, що диктуються реаліями сучасного суспільства, насамперед, процесами глобалізації та інтеграції. У зв'язку з цим науковці пропонують «чотиривимірну модель розроблення освітніх програм:

- навчатися знати (пізнавати, вчитися);
- навчатися застосовувати знання (діяти);
- навчатися бути (жити у злагоді з собою);
- навчатися жити разом» [56, с. 4].

Одним із оптимальних шляхів практичної реалізації назрілих проблем сучасної освіти, літературної в тім числі, є перехід на нові *технології*. Спершу зазначимо, що в методичній науці та практиці педагогічні технології трактують як «це попереднє проектування процесу навчання. На відміну від методичних розробок, орієнтованих на вчителя, педагогічні технології орієнтовані на учнів, спрямовані на засвоєння знань унаслідок активної розумової діяльності» [37, с. 265].

У Державному стандарті базової і повної загальної середньої однією з ключових визначається *предметна компетентність*, формування якої відбувається у процесі вивчення всіх предметів із метою «реалізації творчого потенціалу учнів і їх соціалізації у суспільстві» [130, с. 273]. Щодо ж предметної компетентності старшокласників, яку забезпечує навчальний предмет «Література», то науковці радять у сучасному навчально-виховному процесі закладів освіти на заняттях з літератури використовувати такі інноваційні навчальні технології:

«Технологія інтерактивного навчання.

Технологія розвитку критичного мислення.

Технологія проблемного навчання.

Технологія модульно-розвивального навчання.

Технологія продуктивного навчання.

Технологія проєктного навчання.

Технологія інтегрованого навчання.

Інформаційні технології навчання.

Технологія дистанційного навчання» [1, с. 50].

Вибір тієї чи тієї технології підготовки та проведення уроку літератури, літератури рідного краю в тім числі, диктується значною мірою рівнем сформованості в старшокласників ключових, предметних та міжпредметних компетентностей. Поняття «технологія» в межах педагогічної науки окреслює «два основні напрями педагогічних досліджень: *традиційний* (технологію розглядають як спосіб застосування технічних засобів навчання) та *інноваційний* (технологію визначають як спосіб побудови освітнього процесу)» [52, с. 193].

Вибір технології вивчення літератури рідного краю має свою специфіку. Окрім загальнонаукових принципів методологічної та методичної концепції навчання, учителю необхідно максимально актуалізувати краєзнавчий аспект літературно-мистецького процесу, провести власні дослідження, сформулювати уподобання та оцінки творчості письменників-

краян. Обираючи методики і прийоми навчання, що стосуються конкретної педагогічної технології, варто враховувати не тільки регіональний матеріал, але й відповідність вивчення літератури рідного краю основним завданням літературної компетентності, навчально-виховним цілям загалом.

4.2. Інтегративні підходи до вивчення краєзнавства в умовах профілізації шкільної літературної освіти

У сучасний освітній простір, поряд із такими поняттями, як «педагогічна технологія» та «компетентність», активно входить поняття «інтеграція», що йому в практичній реалізації освітніх завдань надається особлива увага як одному з важливих шляхів гуманізації освіти. Учені вважають, що основними методичними принципами інтеграції навчального процесу в профільній школі є:

- «1) опора на знання з багатьох предметів;
- 2) взаємозв'язок в змісті окремих дисциплін;
- 3) зближення однорідних предметів;
- 4) розвиток загальних рис для ряду предметів» [116, с. 122].

Спершу варто зазначити, що термін «інтеграція» має латинське походження: «*integrum*» – «ціле», «*integration*» – «відновлення». «Великий тлумачний словник сучасної української мови» потрактовує термін «інтеграція» як «об'єднання в ціле будь-яких окремих частин; об'єднання та координація дій різних частин цілісної системи» [11, с. 500]. У педагогіці термін «інтеграція» – це «процес упорядкування, структурування внутрішньогрупових відношень єдності, загальних цінностей, оптимізації» [101, с. 79]. Дидактичні рівні інтеграції різних навчальних предметів сприяють створенню цілісної *інтеграційної системи* літературної освіти школярів, структурованої основними рівнями інтеграції, котрі безпосередньо дотичні до філологічної галузі знань.

Інтеграція освітніх компонентів під час уроку збільшує його інформативну ємність, сприяє знаходженню нових факторів, які поглиблюють або підтверджують знання учнів, спонукає школярів до вивчення нового матеріалу, розвиває творче й критичне мислення, розширює культурну ерудицію, формує особистісні якості. *Інтегрованими* вважають ті уроки літератури, структурою яких передбачено літературні паралелі, міжмистецькі/історичні аналогії щодо сюжетів, тематики художніх творів, що вивчаються, а також біографічних реалій письменника, пов'язаних із його життєписом чи конкретним твором.

Інтегровані уроки традиційно відносять до нестандартних уроків. Проте між ними існують суттєві відмінності, що потребують уточнень. Інтегрований урок передбачає активне застосування міждисциплінарних зв'язків, втілення яких дає можливість представити учням матеріал, де подано різноаспектне бачення вивченої проблеми. Типодиференційною ознакою цього уроку є те, що його підготовка та проведення передбачають застосування нетипових для звичайного уроку методів, прийомів та засобів для реалізації поставленої дидактичної та виховної цілей.

Практика активного використання в системі літературної освіти інтегрованих уроків зумовлена низкою дидактичних і виховних пріоритетів. Із-посеред них виокремлюють спрямованість на розвиток потенціалу учнів, формування їх комунікативних здібностей. Істотним видається той факт, що інтеграція в освітньому процесі дає можливість для самореалізації, самовираження здобувачів, «сприяє розкриттю здібностей» [43, с. 43].

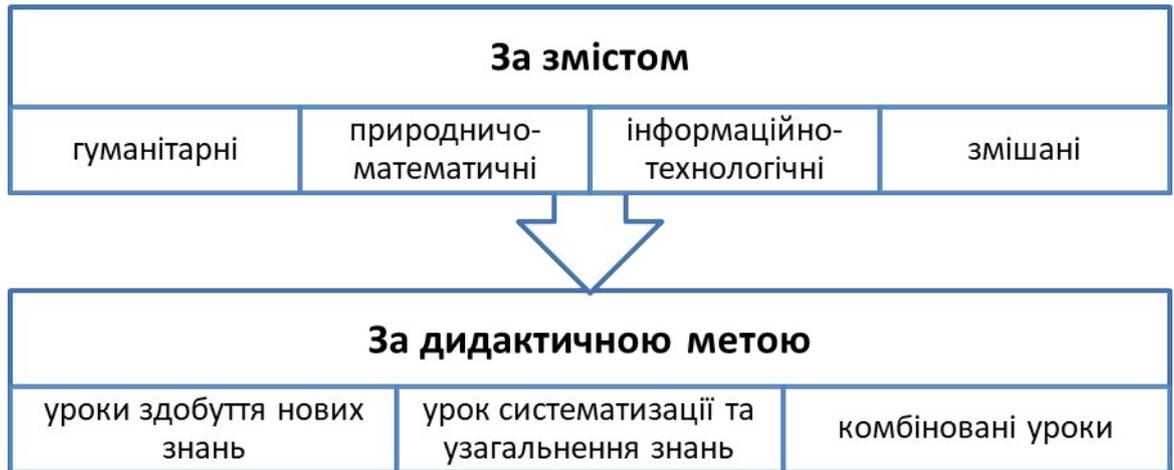
Інтегровані уроки мають безліч класифікацій. Г. Токмань виокремлює як інноваційні такі інтеграційні типи літературних занять :урок – історичне дослідження, «урок – філософське дослідження, урок – літературно-біблійне дослідження, урок – психологічне дослідження. Кожен із названих інтеграційних уроків має свою специфіку, методичні засади. Так, історико-літературознавче прочитання художнього твору ґрунтується на таких принципах, як «насиченість історичною інформацією; створення моделі

епохи, уявне відтворення її атмосфери (моральної, екзистенційної, політичної, соціальної, культурної)» [108, с. 271].

В. Шуляр В. подає власну класифікацію інтегрованих уроків, керуючись принципами їх змісту і дидактичної мети [127, с. 44]:

Таблиця 4. 2.

Класифікація інтегрованих уроків (за В. Шуляром)

І. Кучеренко та М. Пентелюк класифікують інтегровані уроки з урахуванням таких ознак: предметів, які інтегруються (мова та музика; література і мова; мова, музика та народознавство); мети уроків (домінуючими, автономними та супровідними цілями); з огляду на місце проведення (класні, комбіновані, позакласні); за кількістю уроків (подвоєні, потроєні); за часом проведення (урок, спарені уроки) [44, с. 141]. Структура проведення інтегрованого уроку може бути різноманітною, вона залежить від: змісту навчання; матеріалу, який інтегрується; зумовлюється поставленими завданнями та цілями; детермінується віковими та інтелектуальними особливостями учнів. Серед методичних принципів інтеграції навчальних предметів в сучасній школі вважають такі: «1) опора на знання з багатьох предметів; 2) взаємозв'язок в змісті окремих дисциплін; 3) зближення однорідних предметів; 4) розвиток загальних рис для ряду предметів» [10, с. 121].

Аналізуючи програму профільного рівня гуманітарного циклу привертають увагу інтегровані уроки, які є втіленням міжпредметних зв'язків суміжних навчальних дисциплін: української літератури та мови; української літератури та історії; української та зарубіжної літератури; літератури та різновидів мистецтва. Уроки такого типу дають можливість якнайкраще реалізувати завдання літературної освіти, прописане програмою профільного рівня: узагальнити та поглибити знання про мистецтво слова, навчити «розглядати художню літературу в контексті інших видів мистецтва. Формування на основі читацького досвіду переконаності в багатстві української художньої літератури і її значущості серед інших національних літератур» [69]. Виходячи з аналізу інтегрованих уроків літератури, методисти-науковці подають таку найуживанішу в практиці сучасної школи *класифікацію* міжпредметних зв'язків:

«1) *об'єктні зв'язки*: міжпредметні зв'язки, засновані на вивченні одного і того самого об'єкта в різних навчальних предметах і під час виробничого навчання;

2) *методичні зв'язки*: міжпредметні зв'язки, засновані на використанні одного і того самого методу пізнання (дослідження) в різних навчальних предметах;

3) *теоретичні зв'язки*: міжпредметні зв'язки, засновані на використанні одного і того самого закону (теорії) в різних навчальних предметах;

4) *інструментальні зв'язки*: міжпредметні зв'язки, засновані на використанні одного і того самого прийому діяльності під час навчання різних навчальних предметів» [116, с. 124].

Інтегровані уроки є «потужним стимулятором розумової діяльності учнів, у результаті якої в них з'являється потреба зіставляти, порівнювати, шукати зв'язки між предметами і явищами тощо» [55, с. 39]. Розглянемо приклади заснованих на міжпредметних зв'язках інтегрованих уроків української літератури у профільній школі.

Інтегрований урок *української літератури та історії* можливо реалізувати під час вивчення твору В. Стефаніка «Камінний хрест» в 10 класі. У запропонованій новелі автор торкається подій кінця XIX – початку XX, які стали трагічними для українського народу, а саме вимушеної масової еміграції українців до Америки, причинами якої стали безробіття, непосильні податки, безземелля. Вивчаючи твір, доречним буде провести інтегрований урок української літератури та історії, під час якого учням буде проведено екскурс подіями, про які згадано в новелі. Старшокласники матимуть змогу глибше зрозуміти твір та причини його написання, коли ознайомляться з подіями з історичної точки зору. Ще один приклад інтегрованого уроку української літератури та історії пропонуємо реалізувати під час вивчення твору Ліни Костенко «Маруся Чурай» в 11-му класі. На нашу думку, вивчення твору потребує глибшого знайомства учнів з історичною епохою та історичними постатями, про які пише поетеса.

Інтегровані уроки *української та зарубіжної літератури* «забезпечують можливість виступати не ізольовано від літератур інших народів світу, а в одному руслі світового літературного процесу» [122, с. 103]. Пропонуємо представити інтегрований урок такого типу під час вивчення твору «Сойчине крило» І. Франка у 10-му класі. Порівняти представлення теми спотворення особистості в творах різних авторів можливо, провівши паралель між образом Хоми з твору І. Франка та образом з твору «Портрет Доріана Грея» Оскара Уайльда. Вивчаючи в 11-му класі твір М. Хвильового «Я (Романтика)», доречно запропонувати старшокласникам паралельно розглянути творчість Ф. Кафки, а саме його новелу «Перевтілення».

Інтегрований урок *української літератури і мистецтва*, а саме театру пропонуємо реалізувати, опрацьовуючи тему «Модерна драматургія» в 11 класі. Знайомлячись з історією розвитку українського театального мистецтва в 1920-х роках, перед учнями постає постать легендарного Леся Курбаса, засновника театру «Березіль». Для всебічного розвитку учнів,

пропонуємо на уроці провести паралель між творчістю Леся Курбаса та творчістю Бертольда Брехта. Митців об'єднували новаторство в творчості, одна епоха та наближення кожного з них до історичних катастроф. Під час уроку пропонуємо застосувати елементи проєкту С.Жадана «Діалектика тиші», метою якої є саме проведення паралелі між творчістю двох театральних режисерів. Ще одним прикладом твору, який варто представити в процесі інтеграції літератури та мистецтва є поема І. Франка «Мойсей», яку вивчають у 10-му класі. До теми біблійної притчі Старого Заповіту про пророка Мойсея, окрім І. Франка, зверталось багато митців: італійський митець Мікеланджело Буонаротті створив скульптуру «Мойсей», польський режисер-постановник Збігнєв Хшановський поставив оперу «Мойсей», італійський живописець Доменіко Феті зобразив картину «Мойсей перед палаючим кущем» та інші. Зважаючи на широкий спектр митців, які зверталися до теми про біблійного пророка, вважаємо доречним провести інтегрований урок української літератури та мистецтва для всебічного розвитку старшокласників.

Інтегрований урок *української літератури та мови* вважаємо доречним провести, вивчаючи на уроці української мови в 10-му класі тему «Територіальні та соціальні діалекти». Пропонуємо розробити урок на основі уривків із творів видатних постатей української літератури, які є відображенням різних типів наріч української мови. За основу радимо використати твори В. Стефаника, М. Матіос, М. Дочинця та ін.

Відбір і об'єднання навчального матеріалу з різних предметів на інтегрованих уроках літератури рідного краю зумовлюється змістом профільного навчання, що відтворений у чинних навчальних програмах, та регіональною специфікою суспільно-історичного та культурно-мистецького життя краю, де знаходиться конкретний загальноосвітній заклад. З метою поглиблення знань старшокласників про малу Батьківщину уроки літератури рідного краю проводити на засадах педагогічної інтеграції, що уможливило всебічне й різногранне розкриття творчості митців-краян. У цьому контексті

видаються доречними такі історичні та мистецькі аналогії з доробком регіональних поетів, що їх можна використовувати на уроках літератури рідного краю у школах південної Бессарабії.

До уроків літератури рідного краю у Придунав'ї предметно надається історичний матеріал – і краєзнавчий, і загальноукраїнський. Творчий доробок придунайських поетів є яскравим прикладом втілення історичних подій, які відбувалися на теренах України. Це, передовсім, це згадки В. Реви про битву під Жовтими Водами пори Хмельниччини, В. Сімейка – про добу Київської Русі, В. Виходцева – про часи Задунайської Січі, М. Василюка – про Чорнобильську трагедію.

Найчастотнішою з-посеред усіх знакових історичних подій, що її осмислюють та інтерпретують у своїй творчості придунайські митці слова є тема козацтва. Перу В. Виходцева належать твори саме про козаків, які перебували на території Бессарабії. Вважаємо за доречне запропонувати учням познайомитися з циклом «Козацькі люльки» і творами на тему козацтва поза ним, автором яких є В. Виходцев, паралельно представляючи історію Задунайської Січі. Як і в більшості інтегрованих уроків, на у занятті подібного типу має домінувати метод бесіди, під час якої учні зможуть активно виражати власну думку та емоції.

Новий для учнів матеріал варто представити в лекційній формі, або дати старшокласникам завдання випереджувального характеру – підготувати доповідь (презентацію) про Задунайську Січ. З цією метою рекомендуємо власне наукове дослідження «Художня рецепція козацтва у творчості поетів Придунав'я», в якому стрижнево прочитується теза, що «придунайські поети засвоїли й розгорнули художній досвід попередників щодо ототожнення глоризації козацтва та героїчної історії України» [92].

Фактологічним матеріалом для використання історико-літературного матеріалу на уроках літератури рідного краю щодо творчості придунайських поетів може стати ґрунтовна розвідка Г. Райбедюк «Інтертекстуальна парадигма художньої історіософії українськомовних поетів Придунав'я», що

є розділом колективної монографії «Наука і освіта українського Придунав'я: виміри, виклики, перспективи» [59]. Важливим історичним джерелом для використання творів придунайських авторів на уроках літератури рідного краю є праці відомих українських істориків – О. Лебеденка та А. Тичини, зокрема, монографії «Українське Подунав'я» [46].

Для закріплення вивченого матеріалу вчитель може запропонувати учням завчасно розроблені за темою вправи, наприклад, «Кросворд», «Кроссенс» або «Пазли», дати завдання розробити асоціативний куш чи хмару слів до образної системи історіософських віршів придунайських авторів. Історичний сегмент їхньої поезії вельми важливий не тільки для досягнення дидактичних цілей, але й для виховання старшокласників у дусі патріотизму, формування особистісного рівня свідомості та поведінки. Адже змістові акценти таких творів, як «Жовті води...» В. Реви, «Козацькі люльки» В. Виходцева, «За волю» В. Сімейка та ін., міцно пов'язані поняттям «національна пам'ять», що «структурує екзистенцію і окремої особистості, й нації загалом, заґрунтовує людину й народ у Батьківщину, як у власне буття» [78, с. 61]. У творчості В. Реви рельєфно прочитується «правдива інтерпретація національної історії. Звідси наскрізний мотив пам'яті, щільно пов'язаний із темою істинного патріотизму» [67, с. 91].

У творах означеної проблематики відчувається особистий біль поета за кожну людину, за народ. Індивідуальне «Я» поета «невіддільне від національної історії, осмислення своєї присутності у світі й особистої відповідальності за нього, відчуття власної вини за вікові національні трагедії» [115, с. 113]. Істотно, що у віршах придунайських поетів відлунюють аналогії націєцентричних ремінісценцій Т. Шевченка, І. Франка, Б. Грінченка та багатьох інших митців-пасіонаріїв, чия творчість вивчається за програмами української літератури обох рівнів – і стандарту, й профілю.

З огляду на історичний компонент уроків літератури рідного краю важливим бачаться інтегрований курс «Історія: Україна і світ» (10-11 класи), в навчальній програмі (2022 р.) якого, зазначено, що ця дисципліна має на

меті сприяти розвитку особистості, яка володіє ключовими і предметними компетентностями, усвідомлює свою національну ідентичність, має патріотичний світогляд, займає активну громадянську позицію» [27]. В окремому 5-му розділі навчальної програми вельми важливою є тема «Відновлення незалежності України».

У цьому контексті для інтегрування регіонального матеріалу особливо надається тема «Життєдіяльність ізмаїльського поета і громадського діяча М. Василюка в державотворчих процесах у Придунав'ї». У час, коли після десятилітніх заборон було відновлено «Товариство української мови імені Тараса Шевченка», він організував у 1989 році його осередок у місті Ізмаїл, де українське життя на ту пору ледь жевріло. І при цьому став душею Товариства (з 1991 р. – «Просвіти»), провадив громадську та культурно-просвітницьку роботу в регіоні на теренах відродження національних традицій, наближаючи архіважливу історичну подію – проголошення Акту про незалежність України. Його державотворча снага значена у поетичному слові таким націєцентричним імперативом: *«Без Незалежної мени / Не жити на світі незалежно, / Не розмовлять беззастережно / Й не звідать волі й уві сні»* [9, 22]. Він радісно вітав відновлення української державності. Г. Райбедюк зауважує, що ці, як може видатись на перший погляд, надміру пафосні й гучні рядки Василюк узгоджував із щоденним життям, із творчістю, будучи пристрасним виразником та носієм національної ідеї в зросійщеному краї, де вона о тій порі ледь жевріла» [82, с. 32].

У програмі «Українська мова. 10-11 класи. Для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів» (2017) рекомендовано широку тему «Мовленнєва (комунікативна) змістова лінія». В цьому плані на уроках літератури рідного краю варто акцентувати увагу старшокласників на проблемах звукової організації художніх творів. Вважаємо доречним провести такі уроки, інтегруючи з компонентом навчального предмета «Українська мова». Так, можна запропонувати учням урок-дослідження звукопису поезії В. Виходцева, звернувшись як до наукової матриці до

спеціальної студії І. Циганок, яка підкреслює, що його ідіостиль «характеризується особливим звукописом. Серед фоносемантичних засобів поет віддавав перевагу алітерації» [119, с. 62]. Подібне міжпредметне інтегрування спрямоване на виконання завдань, рекомендованих програмою української мови, спрямованих на вміння учнів наводити «приклади використання в художніх текстах алітерації, асонансу, синонімів, антонімів» [111]. Вивчаючи творчість В. Виходцева в єдності змісту й мовно-стилістичних особливосте, учні зможуть оцінити красу поетичного слова митця-краянина, а також удосконалювати практичні навички аналізувати особливості авторський стилю поета.

Звертає увагу на себе ще один аспект використання елементів інших видів мистецтва у підготовці інтегрованого уроку літератури рідного краю. Тут слід заручитись настановами, що їх вміщено навчальній програмі «Мистецтво» для 11-го класу профільної школи, в якій передбачено структурний сегмент «Мистецтво рідного краю». Основні завдання навчально-пізнавальної діяльності старшокласників з цієї дисципліни близько корелюють із відповідними завданнями уроків літератури рідного краю. Це стосується знаннєвого (знання про відомих митців та заклади культури й мистецтва, що функціонують у рідному краї), діяльнісного (участь у творчих проєктах) та ціннісного (оцінює творчість митців-земляків та популяризує їх) компонентів [57].

Культурно-мистецький ландшафт Придунав'я репрезентує багатогранний й цікавий краєзнавчий матеріал для вивчення літератури рідного краю на основі інтегрування художнього слова у синтезі з різними видами мистецтва. Яскравим прикладом вивчення регіональної літератури в південній Бессарабії на стику з навчальною дисципліною «Мистецтво» є творчість М. Василюка як митця різнобічного природного обдарування – поета-пісняра, композитора, бандуриста, організатора жіночого музичного колективу «Кобзарська дума», керівника музично-драматичного театру, що демонстрував мешканцям краю такі постановки, як «Наталка Полтавка»,

«Сватання на Гончарівці», «Запорожець за Дунаєм», «Москаль-Чарівник» та ін. Істотно, демонструючи глядачам енергетику українського художнього слова й у статусі талановитого актора. Зважаючи на той факт, що М. Василюк був бандуристом, слід ознайомити учнів із його піснями, дати можливість заслухати їх у виконанні «Кобзарської думи» й особисто самого автора. Вважаємо за доречне, розповісти старшокласникам історію українських бандуристів та кобзарів, розкрити важливість їх існування на території України. Сучасники М. Василюка свідчать, що для нього «найдорожчим було ймення кобзаря» [82, с. 32]. У цьому контексті варто подати матеріал про історію кобзарства в Україні та місце в ньому ізмаїльського самородка.

Один із уроків літератури рідного краю можна побудувати, інтегруючи художній матеріал і твори живописного мистецтва, що надаються до тематичного, почасти й біографічного аналізування. Для прикладу, такого характеру інтегрований урок можна побудувати на паралелях доробку двох кілійських митців: поета В. Сімейка та художниці, авторки ужитково-декоративного мистецтва В. Левенцової. Саме їй належать ілюстрації до обох його збірок («Дунайська легенда», «Першоцвіт кохання»). Показовим аспектом міжмистецьких зв'язків може бути його вірш-присвята «Левенцовій Валерії», у якому «поет за допомогою образних сполук змалював всі особливості роботи художниці» [32, с. 157].

Однією з цікавинок на такому уроці може бути завдання для учнів порівняти мотиви й образи поетичного вірша В. Сімейка та аналогічного живописного полотна В. Левенцової. Такі види діяльності здобувачів на інтегрованих уроках можна проєктувати й на мистецькі діалоги й інших придунайських поетів. Вони розвивають їх творчий потенціал, критичне мислення, формують власний погляд на художні твори та споріднені мистецтва, реалізуюючи компетентнісний підхід до вивчення не тільки творчості регіональних поетів, алей навчального предмета «Література».

4.3. Формування читацької компетентності старшокласників ресурсами ейдетики та мнемотехніки на уроках літератури рідного краю

У сучасних реаліях постає перед системою освіти нагальне завдання: сформувати мислячу особистість, яка володіє високим рівнем духовності та культури, усвідомлює пріоритетність загальнолюдських цінностей, налаштована на самовдосконалення та саморозвиток, орієнтована в майбутньому на реалізацію власного діяльнісного потенціалу в спрямуванні на сталий розвиток людства. Лише творче розвинена індивідуальність спроможна пропонувати нові ідеї та технології, знаходити нові шляхи вирішення нестандартних ситуацій. Маючи за мету сприяти розвитку не лише людини розумної, а й людини свідомої, потрібно працювати над реалізацією нових сучасних технологій в навчанні.

Багатоаспектність поняття «педагогічна технологія» є основою варіативності визначення її компонентів. Серед компонентів освітніх технологій, спрямованих на осучаснення освітнього процесу, можна виокремити ті, що практично реалізуються шляхом уведення до загальних моделей уроків літератури елементів ейдетики та мнемотехніки.

Слово «ейдос» з грецької мови потрактовується як «образ», «ейдон» – «бачу». «Ейдетика – це вміння працювати з живою уявою, використовуючи мнемічні прийоми. Людина з такою пам'яттю швидко та ефективно працює з великою кількістю інформації без напруження і перенавантаження психічної діяльності» [121, с. 9]. Розвиток ейдетичних здібностей в учнів прямий шлях до ефективнішого навчання, адже поєднуючи логічне та образне мислення, учень зможе краще засвоювати матеріал, ефективніше працювати на уроці. Людському мозку характерна міжкульова асиметрія: навчання, засвоєння інформації концентрується в основному в лівій півкулі, а права півкуля, яка відповідає за образне мислення, задіяна мало. Залучення до роботи правої півкулі, збільшує ресурси та можливості людської пам'яті, сприяє кращому засвоєнню інформації. Сприймання картинки в цілому характерне образному

мисленню, що є відмінним від логіки, яка дотримується принципу послідовності. «Синтез, гармонійна робота правої і лівої півкуль, логіки і образного мислення формує новий, творчий підхід у використанні освітніх і виховних технологій» [121, с.13]. Методика ейдетики спрямована на гармонізацію обох півкуль мозку учня, що дає суттєві результати у навчанні.

Рис. 4.3.1.

ПЕРЕВАГИ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ ЕЙДЕТИКИ

Пам'ять	<ul style="list-style-type: none"> розширення можливостей збільшення об'єму пам'яті
Уява, фантазія	<ul style="list-style-type: none"> збагачення словесної і образної уяви багатогранність сприйняття світу
Творче мислення	<ul style="list-style-type: none"> вміння вирішувати будь-яке завдання легко, оригінально, із задоволенням
Структурність	<ul style="list-style-type: none"> один блок містить декілька тем
Лаконічність	<ul style="list-style-type: none"> максимум закодованої інформації про мінімумі візуальних або графічних знаків
Швидкість	<ul style="list-style-type: none"> здатність швидко знаходити рішення та генерувати ідеї
Увага	<ul style="list-style-type: none"> розвиток об'єму та тривалості уваги вміння помічати деталі, без напруження їх пригадувати
Гнучкість	<ul style="list-style-type: none"> застосування різноманітних підходів для рішення завдання
Відчуття	<ul style="list-style-type: none"> розвиток не тільки зорової пам'яті, але й слухових, тактильних відчуттів

Рис.4.3.2.

Розглянемо деякі методи ейдетики, які вважаємо доцільними у використанні на уроках літератури рідного краю в профільній школі.

«Ефект присутності» – ефективний метод, який спрямований на формування у свідомості дітей образних картин, що пов'язані з активізацією тактильного, нюхового, слухового, зорового рецепторів. З цього приводу слушно зауважував Степанишин Б.: «Чим більше органів нашого чуття (зір, слух, голос, дотик, смак, нюх) бере участь у сприйнятті об'єкта, який нам треба пізнати, тим всебічнішим, повнішим і глибшим буде це сприйняття» [104, с.133]. Цієї ж думки дотримується Токмань Г., яка зауважує, що «органи чуття створюють свої «сторінки» в пам'яті людини» [108, с. 162].

Як приклад активації пам'яті через запах, звук та колір, вчителі-практики радять застосовувати «ефект присутності» на уроках української літератури в 10-му класі під час представлення новели М. Коцюбинського «Intermezzo». Пропонують застосувати аудіозаписи співу польових пташок та колоски ячменю, щоб створити ефект перебування учнів серед поля, про яке писав М. Коцюбинський [8]. В 11-му класі під час вивчення творчості М. Хвильового і його новели «Я (Романтика) прикрасити клас букетом м'яти, який має викликати в учнів асоціацію зі спокоєм, сімейним затишком, який головний герой відчував, повертаючись додому.

На уроках літератури рідного краю вчителі Придунав'я можуть вдало застосувати «ефект присутності» під час вивчення творчості В. Виходцева. Образ бессарабського степу в творчому доробку митця постає як один із фундаментальних виразників малої Батьківщини, як ареал свободи та безмежного простору. Для зображення степу, поет застосовує рослини-символ, запозичені із фольклорних джерел. Образ полину у В. Виходцева виступає, як символ-уособлення степового простору: «*І степ живе. І зводиться трава, / Гойдаючи тумани полинові*» [13, с. 61]. Пригадуючи легенди про євшан-зілля, про які зазначено в Галицько-Волинському літописі та основувшись на творчий доробок В. Виходцева, пропонуємо для створення атмосфери українського степу принести на урок рідного краю

букет полину, який своїм неповторним ароматом допоможе закарбувати в пам'яті оприявнений матеріал.

Рис. 4. 3. 3. На світлині: полин – рослина, яку пропонуємо використовувати на уроці для створення «ефекту присутності»

Зважаючи на багате історичне минуле бессарабського степу, про що неодноразово згадує в поезіях В. Виходцев, вважаємо доречним увімкнути «Запорозький марш» авторства Є. Адамцевича та В. Гуцала, у виконанні Державного оркестру народних інструментів України, мелодія якого допоможе учням налаштуватися на вивчення творів. Акцентуючи на темі козацтва у поетичному доробку митця, а саме на існуванні Задунайської Січі на теренах Придунав'я, принагідно можна застосувати відеозапис музики С. Климовського «Їхав козак за Дунай».

«Метод Цицерона, або метод місць». Ейдетика – це технологія, яка сприяє кращому запам'ятовуванню матеріалу на уроках. Своїми коріннями вона сягає часів античності: «Давні греки вважали, що людина думає й мислить ейдосами, тобто образами» [22, с.16]. Ніхто із філософів та ораторів тих часів не дозволяв собі виголошувати промову, тримаючи в руках конспект, бо вони знали на техніці запам'ятовування тексту та постійно її відшліфовували. «Цицерон для запам'ятовування використовував власний будинок. На стінах, стелі, дверях своєї оселі він розвішував тези промов» [5, с. 40]. Виступаючи у сенаті, Цицерон легко відтворював цитати, пам'ятав усі

дати та імена. Побутує думка, що швидкий метод запам'ятовування інформації Цицерон запозичив у поета Симоніда, який теж подібним чином тренував пам'ять перед виступами.

«Метод Цицерона, або метод місця» зараз застосовують у спрощеному варіанті на уроках – це використання плакатів, наочного матеріалу, записи на дошці, демонстрація презентації з теми, тобто облаштування класної кімнати так, щоб учні зафіксували це в пам'яті. Підвищенню запам'ятовування уроку сприяє створення незвичної атмосфери в класі, або проведення уроку поза межами класного кабінету. Готуючись до проведення уроків рідного краю, обов'язково має бути створена книжкова виставка збірок талановитих краян, забезпечена наявністю зображень митців. Кабінет літератури варто прикрасити згідно з темою вивчених поезій. Для прикладу, вивчаючи тему «Образ матері в творчості митців Придунав'я», пропонуємо розвішати зображення матерів, жінок, створивши відповідну атмосферу.

Рис. 4.3.4. На світлині: проведення уроку літератури рідного краю в 10-му класі в Ізмаїльському лицей №1 з гімназією.

«**Бачення-символ**». Кожен вивчений твір формує у свідомості учнів власні образи та інтерпретації тексту. Важливо на уроках української літератури не «навішувати ярлики» думати як всі, а розвивати індивідуальне

бачення, вміння висказати свою думку. Завдання методу «Бачення-символ» – «формування у свідомості учнів узагальненого, осмисленого образу, тотожного індивідуальній інтерпретації художнього твору (ілюстрація, вірш, міні-твір, комп'ютерна презентація)» [5, с. 41]. Демонструючи свої роботи та порівнюючи їх, учні спостерігають за «множинністю індивідуальних інтерпретація» того ж самого твору. Варіацію методу «Бачення-символ» пропонують у підручнику профільного рівня для 11 класу авторства Борзенко О. та Лобусової О.: учні отримують завдання уявити ілюстрації, які б вони створили до усмішки «Сом» Остапа Вишні; подумати, яку б техніку зображення вони б використовували [7, с. 116].

Для прикладу пропонуємо розглянути вірш Т. Кібкало «Весна на Дунаї». Учні отримують випереджувальне завдання: ознайомитися з поезією Т. Кібкало дома, проаналізувати її та спробувати відтворити у будь-який спосіб свої враження, своє бачення. Підготовлений старшокласниками матеріал потрібно розглянути під час уроку рідного краю, заслухати їхні думки, щоб до кінця зрозуміти ідею створення.

Квітує весела весна на Дунаї,
у вербах зелених зозуля кує,
а сонце сміється і сміх його летиться
на квіти, на трави, на серце моє.

І серце, мов пташка весною, радіє,
вбирає у себе ранкову красу.
На крилах натхнення, на крилах надії
красу усім дітям у пісні несучу.
Таміла Кібкало

Весна на Дунаї

Рис.4.3.5. Приклади інтерпретації учнями поезії Т. Кібкало «Весна на Дунаї»

Під час роботи старшокласників над творчістю поетів з метою глибшого засвоєння матеріалу варто застосувати на уроці «**Метод піктограм**». Сутність методу ґрунтується на розробках для психологічних досліджень мислення та полягає у відтворенні вербального поняття через образ. «Метод піктограм – це те саме малюнкове письмо, де слова замінено символами чи спрощеними малюнками» [22, с. 18]. Зважаючи на високий рівень емоційної комунікації між учнями (використання смайлів, символів та зображень під час обміну інформацією), для учнів старших класів доречним буде запропонувати обрати поезію, яку вони зможуть відтворити за допомогою візуальних зображень. «Метод піктограм» можна ефективно застосувати на уроках літератури рідного краю у роботі в 10-х та 11-х класах. Для прикладу пропонуємо розглянути поезію В. Виходцева «Полум'я кульбаб», кожне слово якої можна легко зобразити візуально.

Рис. 4.3.6. Приклад представлення поезії В. Виходцева «Полум'я кульбаб» методом піктограм.

«**Асоціативний ланцюг**». Розвинене асоціативне мислення учня сприяє кращому засвоєнню інформації оприями на уроці. Про асоціативне сприйняття докілья писав І. Франко, простежуючи появу в людській свідомості асоціативних образів: «Ідея блискавки мимовільно викликає в нашій душі ідею грому, ідея фіалки – ідею про фіалковий запах, ідея книжки – згадку про школу, бібліотеку або читальню» [118, с. 66].

Реалізувати «асоціативний ланцюг» можна під час вивчення біографії митця, аналізу твору, характеристики образу героя тощо. Для прикладу, розглядаючи вірш В. Виходцева «Вишневий цвіт», де головним образом виступає образ матері, пропонуємо перед прочитанням поезії разом з учнями створити асоціативний ланцюжок до образу «мама»: добра, чуйна, ласкава, красива, турботлива, мудра, ніжна, найдорожча, рідна. Озвучені учнями асоціації можна скомпонувати і подати у вигляді «Хмари слів». Після ознайомлення з текстом, варто аналіз образу порівняти з асоціаціями, які виникли в учнів. Застосування асоціативного мислення під час вивчення твору сприятиме активації у свідомості учня образів та уявлень, позитивно впливатиме на розвиток пам'яті, творчої та мовленнєвої діяльності.

Із метою закріплення знань після вивчення творчості автора, для активації асоціативних знань, які сприятимуть кращому запам'ятовуванню, доречним буде застосувати «асоціативний куц». Пропонуємо приклад асоціативного куца до постаті придунайського поета М. Василюка:

Рис. 4.3.7. Асоціативний куц до постаті М. Василюка

Асоціативний ланцюжок може бути запропонований у вигляді художніх зображень. Вдалим прикладом реалізації асоціативного ланцюжка за допомогою малюнків є головоломка «Кроссенс». На уроці української літератури кроссенс може бути втіленням зображень пов'язаних з автором, художнім твором, персонажем твору тощо. Особливість завдання: всі запропоновані картинки мають зв'язок з центральним зображенням. Під час вивчення творчості письменника, центральний малюнок може бути відсутній, замінений на знак питання, а завдання учнів – здогадатися про кого йде мова.

Рис.4.3.8. Алгоритм розв'язування кроссенсу

На уроках рідного краю в старших класах пропонуємо застосувати кроссенс, як один із вдалих представлень асоціативного ланцюга. В приклад наводимо кроссенс за біографією В. Виходцева:

Рис.4.3.9. Кроссенс за біографією В. Виходцева.

Розшифровка кроссенсу «Життєтворчість В.Виходцева»:

- 1 – Савранський район – місце народження В. Виходцева;
- 2 – Дунай – ріка, оспівана поетом;
- 3 – Кілія – місто, де більшість років проживав митець;
- 6 – «Дзвони вічного добра» - збірка В. Виходцева (1998);
- 9 – «Музика серця» - збірка В. Виходцева (2019);
- 8 – цикл «Козацькі люльки», представлений у збірці «Дзвони вічного добра»;
- 7 – «Дунайська хвиля» - назва літературного об'єднання (з 1994 року), засновником якої є В. Виходцев;
- 4 – «Читаю літери зірок» – вірш, який був надрукований у виданні «Артекультура» у Мілані;
- 9 – зашифрована відповідь на головоломку – поет В. Виходцев.

Важливо навчити учнів робити конспекти на уроці, які будуть не просто записуванням під диктовку вчителя, а реально згодом можуть стати учню в пригоді, він буде їх розуміти. Останнім часом активно набуває поширення **метод складання ейдос-конспекту**. «Ейдос-конспект – це висновки, гіпотези, які виникають асоціативно у свідомості дитини в процесі інтерпретації навчального матеріалу» [94, с. 625].

Перевагами роботи з ейдос-конспектами є розвиток творчих здібностей учня; перевірка рівню розуміння прочитаного твору; синтез мистецтв; навчання учня самостійно працювати; сприяє розвитку пошукової роботи. Коментування ейдос-конспекту учнем розкриває його розуміння прочитаного; формує вміння захищати власну точку зору; розвиває комунікативні здібності.

Ейдос-конспект може бути представлений схематично. Містити найголовніші відомості, цитати, які учень фіксує як допоміжні під час підготовки до уроку. Також учень може застосовувати малюнки, фото, пов'язані із конспектованим матеріалом.

А.-М. Богосвятська пропонує наступну класифікацію ейдос-конспектів, яку подаємо у вигляді схеми [5, с. 42]:

Таблиця. 4.3.

За формою	За змістом
<ul style="list-style-type: none"> ✚ художні: в основі — малюнок, фотографія або колаж; ✚ графічні: в основі — схема, діаграма; ✚ колірні: в основі — символіка кольору. Малюнок може виконуватися у вигляді кольорограми з поступовою зміною кольорів, їх взаємопроникненням і навіть з виходом за межі обмеженого простору (кола, еліпса тощо). Важливо, щоб учень не шукав тлумачення символіки кольору в довідниках чи енциклопедіях, а керувався своїми емоціями, почуттями, прислухався до голосу внутрішнього «я»; ✚ асоціативні: власні образи й асоціації з теми; ✚ комбіновані: поєднують у собі малюнок і колір, схему і образи, авторські та читацькі образи; ✚ цифрові: створені на комп'ютері. 	<ul style="list-style-type: none"> ✚ ті, що відображають особливості художнього світу письменника; ✚ ті, що розкривають тематику, проблематику, ідейний зміст, композицію твору; ✚ ті, що допомагають аналізувати образ, персонаж; ✚ ті, що передають роль словесного образу або <u>художньої деталі</u> у творі; ✚ ті, що проводять літературні паралелі.

Розглянемо види візуалізації, за допомогою яких можуть підготувати ейдос-конспект старшокласники.

Ейдос-конспект може бути реалізований у вигляді колажу. Учень, застосовуючи колаж, може підготувати біографію письменника або відомості про твір літератури чи головного героя. Як приклад наводимо колаж за творчістю поета-пісняка М. Василюка. Він був талановитим музикантом, композитором, бандуристом, організував жіночий музикальний колектив «Кобзарська дума», вів активне й вельми насичене творчістю життя. Мережа Інтернет майорить чималою кількістю світлин із митцем, тому учень матиме можливість з легкістю підготувати колаж, із допомогою якого представить на уроці літератури рідного краю творчий шлях митця та його здобутки.

Рис.4.3.10. Колаж до постаті М. Василюка

Представити ейдос-конспект можливо у вигляді інтелект-карти. Інтелект-карти – це візуалізація важливої інформації, думок та висновків. Інформацію реалізують у зручному форматі: запис цитат, фото, додавання малюнків. Зображене може бути не лише логічного характеру, а й асоціативного. Головне завдання учня, який розробляє інтелект-карту – розмістити найважливішу інформацію, якою він зможе скористуватися під час уроку. В приклад наводимо інтелект-карту «Поети Придунав'я», де розміщені фото митців, записи їхніх здобутків, перелік збірок та ілюстрації зі спільної збірки «Поміж Дунаєм і Дністром».

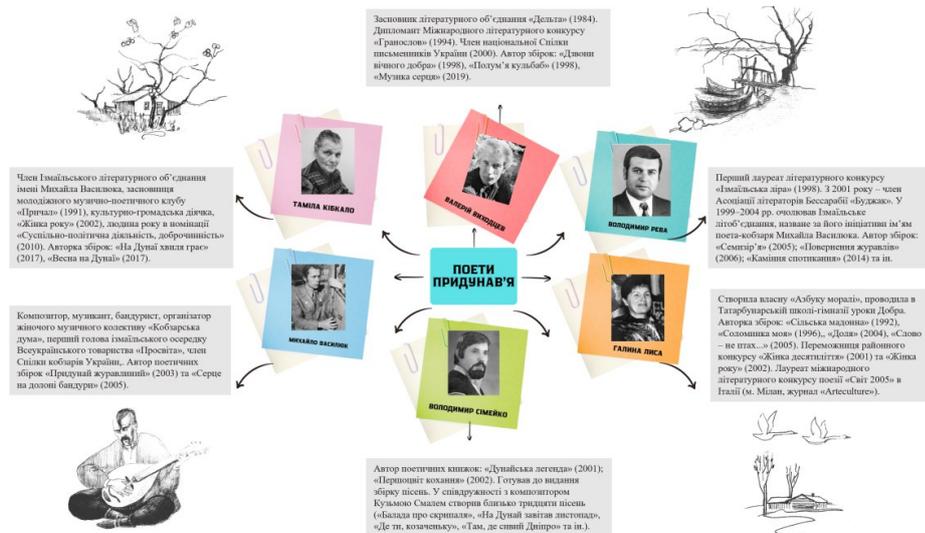

Рис.4.3.11. Інтелект-карта «Поети Придунав'я»

Лепбук – один із сучасних способів поєднати дослідницькі та творчі вміння. Під час роботи над тематичним матеріалом учень фіксує інформацію, закріплює знання та підкріплює їх малюнками (фото). Пропонуємо розглянути лепбук за творчістю М. Василюка. Лепбук містить біографічні дані, зображення поета, мотиви його творчості, цікаві факти життя, візуалізацію вірша «Ніч на Дунаї» та асоціативні малюнки, які він викликав.

Рис. 4.3.12. Лепбук «Творчість М. Василюка»

Отже, метод ейдетики сприяє розширенню творчих можливостей учнів, формуванню вмінь і навичок ефективного самостійного навчання, допомагає підвищити самооцінку внаслідок покращення успішності в навчанні, створює психологічний комфорт.

4.4. Реалізація комунікативної компетентності старшокласників на засадах інтермедіальної педагогічної технології

У контексті інноваційних тенденцій сучасної освіти одним із важливих пріоритетів є розв'язання такої важливої теоретико-методологічної проблеми, що базується на фундаментальних епістемологічних та

герменевтичних аспектах педагогіки й дидактики, пов'язаних з мистецтвом розуміння та високою комунікативною культурою» [40, с. 7]. Означену грань значною мірою забезпечує *компетентнісний підхід*, що покликаний формувати таку *ключову компетентність* старшокласників, як «*Обізнаність та самовираження у сфері культури*». В цьому контексті звертає на себе увагу одне з ключових завдань літературної освіти, що його регламентує чинна програма «Українська література 10-11 класи. Профільний рівень», зокрема, «узагальнення і поглиблення знань про мистецтво слова, умінь розглядати художню літературу в контексті інших видів мистецтва» [69]. Г. Ключек із цього приводу зазначає, що «вивчати синергію літературного твору – це пізнавати взаємодію, взаємосприяння усіх складових виражально-зображувального ресурсу твору на досягнення так званого *синергетичного ефекту*» [31, с. 7]. С. Жила одним із його оптимальних «орієнтирів, символів» називає саме мистецький контекст [23, с. 212].

Рис.4.4.1.

Спершу варто зауважити, що формування означеної компетентності старшокласників ресурсами міжмистецького синтезу обумовлено

специфікою художньої літератури та її зв'язку із суміжними мистецтвами. Взаємообмін художніх моделей і кодів, притаманних різним видам мистецтва, значною мірою визначає виражальні можливості літературного тексту (безвідносно до родо-жанрової специфіки, змістово-формотворчих вимірів). Відтак міжмистецький синтез є одним із суттєвих чинників формування його естетичного потенціалу. Ця ознака персоналізує самотність автора літературного твору, «секрети» його творчої індивідуальності, оприявнюючи *синкретичну* образність, демонструє особливу грань мистецької постави. Органічний симбіоз *слова, звуку та кольору* в художньому світі ілюструють концептуальне положення О. Рисака, за яким подібний феномен формує «не тільки словесний образ, збагачений новими структурними компонентами. У процесі взаємодії естетичних полів відбувається інтенсивне «нарощування нових граней», збудження інертних компонентів і, головне, «народження нових якостей» [88, с. 41]. Іномистецькі компоненти, уведені автором до тканини власного літературного тексту, розширюють знання про його виражальний потенціал, специфіку образної структури, збагачують уявлення про синергію художнього світу, поглиблюють символіку, оприсутнюють підтексти.

Сутнісну грань естетичного простору багатьох творів українських митців слова (здебільшого поетів) оприявнює «матеріалізована музика» (Є. Маланюк), що виконує в тексті функцію вельми істотного засобу виражальності, емоційно підсилює рефлексію, естетичну й духовну енергетику, створюючи за словами І. Франка, «такі ефекти, яких не може викликати говорене слово» [118, с. 77; с. 90]. Є. Маланюк у відомій праці «Думки про мистецтво», визначаючи естетичний рівень поетичного твору, його художній маркери, підкреслював, що він [твір] «тим досконаліший, чим вірніше для нього винайдено кількість музики (руху), потрібної, щоб опанувати матеріал. Ця кількість музики і є коефіцієнтом гармонії (між «змістом» і «формою»), якою характеризується артистичний твір» [53].

Згідно з концепцією літературної освіти «сучасний учень вчиться глибоко відчувати прекрасне, закладене в художньому слові, музиці, живописі» [60]. В означеному ракурсі літературної освіти ввертає на себе увагу важливість ресурсів *інтермедіальної технології*, зокрема, вивчення творів художньої літератури, інтегруючи в загальну модель уроку елементів інших видів мистецтва. Адже інтермедіальність передбачає «відсилання через знакову систему одного виду мистецтва до іншого, демонструє стереофонічну організацію художнього тексту, для автора-реципієнта стає терапевтичним засобом, дозволяючи насолоджуватися явищами високої культури і, таким чином, популяризувати їх» [72, с. 21].

Одним із найуживаніших методів практичної реалізації інтермедіальної технології на уроках літератури загалом і літератури рідного краю в тім числі, вважають *метод «Діалог з мистецтвом»*, що його нерідко зараховують до компонентів ейдотехніки. Його завданням є представлення творів поетів, письменників у синтезі з роботами художників, скульпторів, композиторів – важлива складова на уроках української літератури. З цього приводу Яценко Т. зазначає: «Поглиблення в учнів інтерпретаційних умінь аналізу літературного твору засобами різних видів мистецтва – це процес цілісного сприйняття твору, що передбачає встановлення зв'язків як усередині літературного твору, так і в контексті літературного процесу, художньої культури певної доби, та усвідомлення цих зв'язків як діалогу митця зі світом, читача з митцем, а через нього – з іншою культурою, з іншим буттям» [130, с.172]. «Метод діалогу з мистецтвом», як слушно зауважує Н. Лупак, «сприяє формуванню цілісності мистецьких знань, вчить аналізувати, синтезувати художні тексти з урахуванням контексту, виявляти й інтерпретувати символічне значення художніх засобів виразності, аргументувати власні судження щодо ціннісних характеристик художніх творів, обмінюватися враженнями від сприймання та ставленням до митця, його творчості тощо» [52, с. 351].

Приклади міжмистецького діалогу під час вивчення класичної української літератури вдало запропоновані в підручниках профільного рівня для учнів 10-11 класів авторства Борзенко О. І. та Лобусової О. В. Десятикласникам пропонують ознайомитися з картиною «Сікстинська Мадонна» Рафаеля Санті під час вивчення однойменної поезії І. Франка. Завдання учнів: поміркувати, що саме привабило І. Франка в картині; як розвинулася авторська думка в «Сікстинській Мадонні» [6, с. 83]. Формування вміння розглядати один твір під різними кутами зору, порівнювати втілення однієї ідеї в різних видах мистецтва застосовують під час вивчення твору В. Стефаника: окрім прочитання твору, пропонують перегляд фільму Л. Осики «Камінний хрест», відзнятий в 1968 р.; сценаристом розглянутого фільму виступав І. Драч, який в основу фільму поклав дві новели В. Стефаника – «Злодій» та «Камінний хрест» [6, с. 51]. Розглядаючи згідно з програмою профільного навчання творчість Лесі Українки, варто звернутись до найсучасніших пропозицій науковців щодо її інтермедіальної матриці, вивчення якої розширить горизонти сприйняття твору, а з ними й спонукатиме до розвитку комунікативної компетентності старшокласників на основі індивідуальної рецепції міжмистецького синтезу. Тут можна порекомендувати статтю М. Наєнка «Музика в поезії, поезія в музиці Лесі Українки», в якій автор зазначає, що поетка після Т. Шевченка в національній культурі «найбільше посприяла розвитку українського музичного мистецтва» [58]. Подаючи у 10 класі матеріал про творчість М. Коцюбинського, неможливо оминати такі риси його ідіостилу, як інтермедіальність. Письменник часто створював образи, як художник, віртуоз пензля і фарб, нерідко називав свої новели за зразком живопису (акварелі, образки, етюди). Під час вивчення новели М. Коцюбинського «Intermezzo» в 10-х класах учням пропонують знайти інтермецо з опер Ріхарда Штрауса, Джакомо Пуччіні. Вивчення творчості П. Тичини, зокрема його збірки «Сонячні кларнети» (10 клас) неможливе поза увагою до його синкретичної образності, унікальності якої, за словами М. Фоки, полягає в

«органічному синтезі різних видів мистецтва, передусім літератури, музики та живопису» [114, с. 15].

У підручниках для 11-го класу, вивчення творчості Рильського М. підкріплюють ознайомленням з творами композиторів Ревуцького Л., Берковського В., Білаша О., які створили власні шедеври на основі поезій митця [7, с. 31]. В 11-му класі, під час вивчення твору Яновського Ю. «Майстер корабля», пропонують переглянути уривки з фільмів 20-х років («Сумка дипкур'єра» (1927), Довженко О.), де знімалася прототип Тайах – Іта Пензо [7, с. 95]. Музичні основи лірики таких передбачених програмою профільного навчання поетів, як А. Малишко, Д. Павличко диктуються природою їх таланту і специфікою стилю Поезії Л. Костенко, зокрема, інтимні вірші, будуть глибше сприйняті учнями завдяки прослуханню музичним версіям, що їх створила О. Богомолець. Автори підручника для 11-го класу «Українська література (профільний рівень)» О. Слоньовська, Н. Мафтин та Н. Вівчарик радять тему «Шістдесятництво» як суспільне і мистецьке явище» супроводжувати різножанровими творами самих художників-шістдесятників, котрі тематично й образно доповнюють та увиразнюють змістові й підтекстові реалії суспільно-культурного доби 1960-х років. У цьому ряду: репродукція картини «Запах весни» І. Марчука (символ пробудження національної свідомості); портрет Василя Стуса, виконаний О. Заливахою; автопортрет із сином А. Горської; ескіз колективного вітража «Шевченко. Мати», встановленого в червоному корпусі Київського університету імені Т. Шевченка, 1964 р. [102, с. 216].

Важливу роль відіграє міжмистецький підхід до вивчення літературних напрямів українського письменства у профільній школі. Так, на етапі поглибленого опанування літератури імпресіонізму в 11-му класі (на прикладі творів Г. Косинки) слід залучати старшокласників до творчості – створення власних імпресій із застосуванням імпресіоністичної поетики. Потрібно нагадати учням, що в літературі – це передусім акцентування кольорових, звукових та інших, пов'язаних з різними органами чуттів,

властивостей образів, у яких втілено естетичне ставлення до зображуваного, відчуття, настрої» [60].

Наведені вищі й інші аналогічні пропозиції щодо міжмистецьких підходів, а з ними й використанні компонентів інтермедіальної технології вивчення літератури забезпечує один із найважливіших підходів до вивчення літератури у старших класах профільної школи, що їх рекомендує програма. Для переконливості варто навести повністю перший із чотирьох вміщених у названому документі підходів: «Художній твір вивчається насамперед як мистецьке явище, що репрезентує певний художній стиль та мистецький напрям, його аналіз відбувається передовсім з *естетичних підходів*». На особливій значущості методологічної концепції навчання української літератури на естетичних засадах акцентують увагу й сучасні науковці-методисти. А в цьому контексті звертає на себе увагу фокус регіональної літератури. Л. Нежива бачить причину цього в тому, що серед творів регіональних письменників нерідко зустрічається низькопробна «графоманська» продукція, що інколи потрапляє на урок літератури рідного краю. Тому вчителю, добираючи художні тексти для вивчення, слід пам'ятати, що урок цього типу покликаний «вразити учнів не тільки близькою реальністю, але й піднести його до високомистецької специфіки літературної творчості» [61, с. 230].

Українське Придунав'я багате на таланти. Тож учні мають знати митців Бессарабії – художників, музикантів. Відтак вважаємо за доречне в процесі вивчення творчістю поетів рідного краю ознайомлювати старшокласників із доробком регіональних митців – музикантів, художників. Цікавим аспектом інтермедіальної технології тут виступає представлення найяскравіших прикладів із біографії тих краян, котрі реалізували себе в різних мистецьких ампула, виявляючи прагнення до найповнішої реалізації творчого потенціалу.

Посутнє місце тут відведено художнім ресурсам музичної сфери у ліриці поетів Придунав'я. Музичне звучання їхніх творів увиразнює сприйняття й осмислення сутності вираженого автором, оскільки музика

спроможна емоційно й експресивно підсилити рефлексію, думку, розуміння тексту, передати його естетичну й духовну енергетику. Найчастіше музичний компонент як складова ліричного тексту придунайських поетів використовується на лексичному рівні. Це, зокрема, назви музичних інструментів та їх частин, термінологія зі сфери музики, що відчутно підсилюють емоційний потенціал тексту, в такий спосіб зміцнюючи комунікативну компетентність учнів-читачів. Наведена ознака творчого самовираження придунайських митців слова на основі міжмистецького синтезу заявлена навіть у назвах збірок:

Рис.4.4.2. На світліні: збірки поетів Придунав'я, в назвах яких простежується міжмистецький синтез.

Творчість М. Василюка варто представити учням як синтез мистецтв. Поет був багатогранною особистістю: писав вірші та музику до них, грав на бандурі, виступав у театральних виставах. У ліриці ізмаїльського віртуоза прочитується прагнення розбудувати у своєму художньому світі гармонію людини і природи, особистості й рідного краю, передати найтонші порухи душі: «*Верби, зажурені верби, / Гілля в Дунай нависа. / Серцем, я серденьком небо підпер би, / Щоб не вгиналась краса*» [9, с. 21]. Під його пером словесне мистецтво отримало можливість осмислити себе в музичних категоріях, котрі виявились на рівні жанрів, про що свідчать назви віршів («Пісня моя», «Ізмаїльський вальс», «Кобзарі» та ін.), а також у широкому залуженні до

тексту лексики зі сфери музики. Характеру особливість індивідуального самовираження ізмаїльського самородка визначила «синкретична природа художнього мислення, унікальна мелодійність поетичного слова ... Синтез слова та звуку в мистецькій практиці Михайла Василюка сформувала гармонійну естетичну цілісність, своєрідний і неповторний естетичний феномен» [67, с. 8]. Яскравою художньою ілюстрацією щодо сказаного може бути вірш поета із симптоматичною назвою «Бандурі», що «символізує славу й гордість, волелюбну вдачу українського народу, чистоту його помислів та високих моральних принципів» [82, с. 32].

Спасибі, бандуро, за сонячні звуки.
 Ти – серце, якого торкаються руки.
 Торкаються ніжно – ти ніжно співаєш.
 А гнівно – обурено гнівом палаєш!

Як ніжно співаєш – душа оживає,
 І молодість знову до серця вертає.
 Ввижаються струни дівочого стану
 І ноти очей випливають з туману.

Мелодії брів і дівочу погорду
 Здіймають високі пасажі акорду.
 Й мов коси тріпочуть глісандо зміїно...
 Спасибі, бандуро, спасибі уклінно!!!

Рис.4.4.3.

* *Глісандо* – музичний термін, походить від французького слова «glissant», що означає «плавний» перехід від одного звуку до іншого по черзі через всі можливі для відтворення на даному інструменті звуку, що лежать між ними.

Реальною можливістю ознайомити учнів із міжмистецьким ракурсом поетичної творчості М. Василюка на уроці літератури рідного краю може стати відеозапис виконання митцем пісні під акомпанемент бандури.

Рис.4.4.4. Кадр з відеозапису виконання пісні М. Василюком під акомпанемент бандури.

Суттєвим доповненням щодо формування загальної літературної компетентності здобувачів освіти може стати представлена учителем традиція, що склалась в українській літературі. Йдеться про сприйняття поетом світу «з позиції вдосконаленої візуально орієнтованої програми» [17, с. 315]. Саме ці якості поетики митця, що передбачають обов'язкову малярську складову, забезпечують йому високий рівень естетичної енергетики слова. Талановиті митці-синтезисти свої твори ілюструють. Відомі такі факти в біографії Т. Шевченка. В ієрархії яскравих імен письменників, котрі реалізували себе в різних мистецьких амплуа, зокрема, в літературі еміграційних українських письменниць Е., Андієвської, О. Лятуринської, Віри Вовк та ін., котрі «візуалізували свої життєві спостереження, збагачували власні художні твори засобами образотворчого мистецтва» [72, с. 89].

У поетичному «гроні» придунайських митців слова з цього погляду є факти, що їх варто продемонструвати старшокласникам на уроці літератури рідного краю. Йдеться про такий аспект інтермедіальної техніки, як універсалізм поета-краянина. Так, усебічно обдарований кілійський поет В. Виходцев грав на гітарі, прекрасно малював. Особливе його малярське обдарування виявилось у графічному мистецтві. Свої збірки «Дзвони вічного добра» та «Полум'я кульбаб» він ілюстрував особисто.

Рис.4.4.5. Збірки В. Виходцева, які він ілюстрував особисто.

Доречно запропонувати учням ознайомитися із зазначеними зображеннями, для наочності застосувавши презентацію. Її супроводом може стати стаття Н. Ожогової «Два художники, два мандрівники», надрукована вперше на шпальтах газети «Одеські вісті» (1998, 03 вересня). В ній ізмаїльська журналістка подає цікавий і пізнавальний матеріал про діалог поета В. Виходцева і художника П. Чакіра, який однозначно визнав малярський талант автора подарованої йому збірки «Полум'я кульбаб», зафіксувавши багатозначний, але вельми прозорий напис: «Колезі – художнику...» [13, с. 85]. В. Виходцев присвятив йому вірш «Білі квіти».

Із-посеред незужитих індивідуально-авторських образотворчих засобів, котрі формують художній світ лірики В. Виходцева на основі синтезу слова і живопису, виокремлюємо текстотвірний потенціал його індивідуально сформованих *синестезійних метафор*, як увібрали «звуково-кольористичну гібридність», передану через слово «опластичення звукового начала»: *«Навколо мене лиш трава. / Вслухаюсь в музику зелену – / Вона написана для мене / І не потрібні тут слова* [13, с. 52].

Презентуючи учня на уроці літератури рідного краю творчість В. Виходцева на засадах інтермедіальної технології, варто додати до ілюстрування літературно-живописних компонентів авторського тексту

поета, й синтез слово/музика. Невипадково упорядниця вибраного поета назвала ювілейну книгу його віршів «Музика серця», включивши до її структури й пісні з нотним станом. Істотним у цьому аспекті є той факт, що частину віршів поета («Білі коси», «Ой, за Дунаєм голубим», «Гомін степу») відомий український композитор-фольклорист і етнограф К. Смаль, котрий входив до кілійського літоб'єднання «Дунайська хвиля», поклав на ноти. Сьогодні ці пісні добре відомі в Придунав'ї та поза його межами.

The image shows two pages from a music book. The left page is titled 'БІЛІ КОСИ' (White Hairs) and the right page is titled 'ОЙ, ЗА ДУНАЄМ ГОЛУБИМ' (Oy, for the Dniester Dove). Both pages feature musical notation in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a 3/4 time signature. The lyrics are in Ukrainian. The left page includes the lyrics: 'Ми знайомі всього — аж нічого, / І збирати пішли вже гриби. / І робилося легко від чогось, / Де високі смереки й горби. / А знайшли переспілу ожину, / Де не стало вже видно села. / Ну чому ти мені не дружина? / Де раніше до цього була? / Де були твої білі коси, / Твої очі, як льон, голубі? / Скільки літ я топтав ранні роси, / А тепер лиш зустрівся тобі.' The right page includes the lyrics: 'Ой, за туманом, за лиманом, / Ой, за Дунаєм голубим / Стоять козацькі намети / Назло всім ворогам лихим.' The book number '94' is at the bottom of the left page and '95' is at the bottom of the right page.

Рис.4.4.7. Сторінки збірки В. Виходцева «Дзвони вічного добра».

Атмосфера художнього простору лірики кілійського віртуоза «формує самобутню ауру, своєрідний ритмічний малюнок і унікальну багатоголосу музично-живописну й поетично-образну картину придунайського світу» [67, с. 29]. За спостереженнями й висновками Г. Райбедюк, «партитуру слова й синергію тексту Виходцева естетично збагачують та увиразнюють музично-живописні ефекти, створені шляхом залученням до ліричного наративу іномистецьких художніх засобів» [77, с. 81].

У цьому плані можна запропонувати учням такий аспект інтермедіальної техніки, як інтерпретація міжмистецького синтезу ліричного твору поета на генологічному рівні. Такий компонент аналізу позитивно впливає і на зміцнення предметної компетентності старшокласників, що зумовлюється розв'язанням важливих завдань літературної освіти, задокументованих програмою української літератури профільного рівня. Йдеться про «розвиток набутих в основній школі вмінь і навичок в усіх видах читацької діяльності ... удосконалення вмінь діалогічної взаємодії з текстом, інтерпретаційних, аналізу художнього твору; вироблення алгоритму прочитання прочитання художніх творів різних естетичних систем, напрямів, жанрів...» [69].

Рис.4.4.8.

Важливим аспектом інтермедіальної технології підготовки і проведення уроків літератури рідного краю на основі творчості приднаунайських митців є сприйняття та розуміння учнями художнього твору на наочно-чуттєвому рівні. Як приклад, рекомендуємо перший випуск серії «Поезія Буджака» «Поміж Дунаєм і Дністром», ілюстрації до вміщених у ній віршів М. Василюка, В. Виходцева, Т. Кібкало, Г. Лисої, В. Реви, В. Сімейка

виконав заслужений художник України, талановитий краєнин, доцент кафедри музичного та образотворчого мистецтва ІДГУ О. Кара.

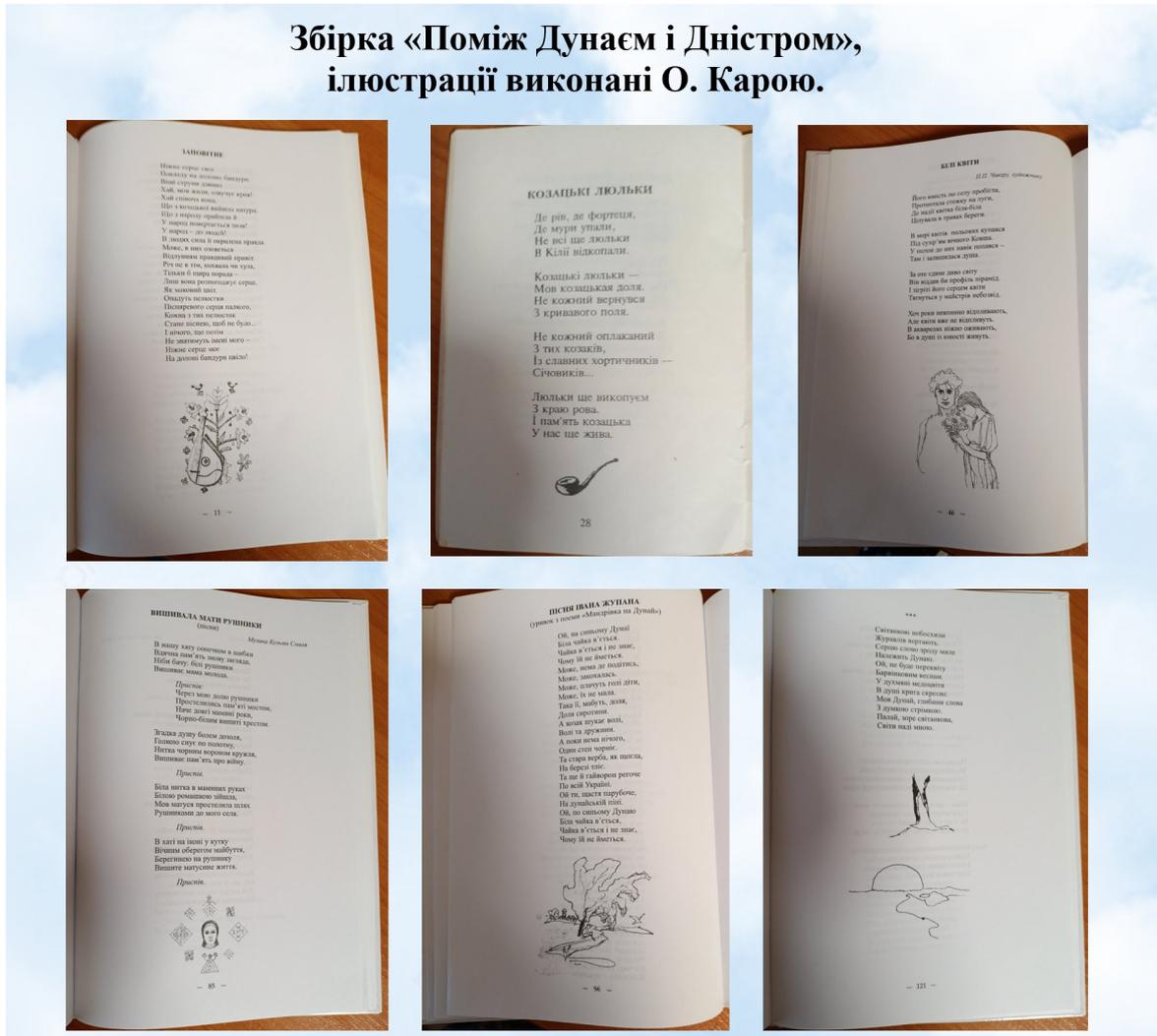

Рис.4.4.9.

На уроках літератури рідного краю в наддунайському місті Кілія можна продемонструвати школярам аналогічні приклади, пов'язані міжмистецьким синтезом кілійських митців. Маємо на увазі поета В. Сімейка та художниці В. Левенцової, котра проілюструвала значну частину його віршів зі збірок «Дунайська легенда» (2001) та «Першоцвіт кохання» (2002).

Рис.4.4.10. Поезія В. Сімейка «Давно загубились в далекій діброві...» та ілюстрація до неї, виконана В. Левенцовою

З метою підсилення мотивації школярів, можна не лише ознайомити їх із віршами В. Сімейка та картинами В. Левенцової, а й запропонувати інтерактивну вправу, спрямовану на розвиток логічного мислення, наприклад, надати можливість старшокласникам визначити за змістом та образністю, до яких саме поезій створено продемонстровані ілюстрації. У такий спосіб досягається суб'єктність літературної освіти, що відповідає вимогам програми профільного навчання щодо поглиблення його компетентнісної спрямованості, очікуваними результатами якої є активність учня, який не тільки репродукує художній матеріал, а «розпізнає, розрізняє, описує, аналізує, порівнює...» [69].

Літературно-живописні кореляції у творчих практиках найчастіше пов'язані з номінацією кольору, котра є, за слухним спостереженням М. Фоки «одним з найпоширеніших засобів сугестії живописних образів на художньо-словесному рівні, що автоматично офарбовує візію, яка постає в уяві читача» [114, с. 214]. Тож, використовуючи означений аспект інтерпретації регіональної літератури, учитель зміцнює основи предметної компетентності старшокласників, зокрема, поглибленого опанування

основами теоретичних знань. Так, в 11 класі, наприклад, при вивченні теми «поети-шістдесятників» в частині «Теорія літератури» програмою передбачено з'ясування ідейно-естетичної ролі кольористики в загальній концепції твору. М. Коваль у контексті мови про літературно-живописні кореляції у творчості поета, підкреслює, що світосприймання кілійського мистця характеризується живописністю. Одним із «найпоширеніших засобів сугестії живописних образів на художньо-словесному рівні є номінація кольору, що автоматично офарбовує візію, яка постає в уяві читача. В. Сімейко колоризує поетичний світ: кожне явище, предмет, почуття, відчуття набуває певного забарвлення» [32, с. 155].

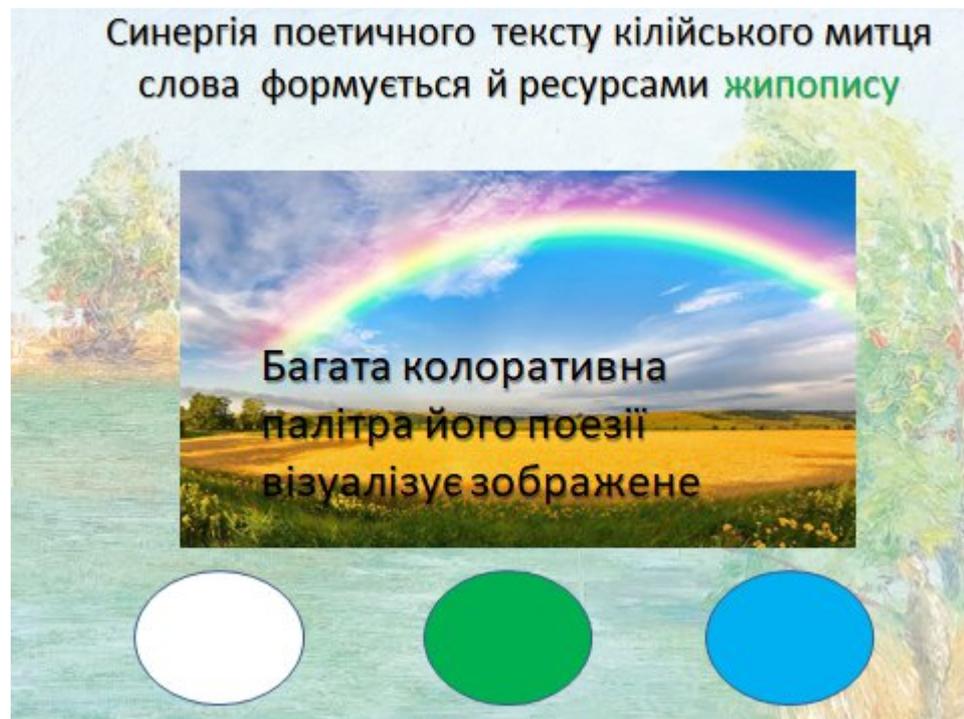

Рис.4.4.11.

Поет «колоризує» не лише предмети і явища довкілля, але й почуття ліричного героя, його психологічно-емоційний стан, внутрішній світ від переживання й для відтворення найтонших почуттів, про що свідчать, насамперед, вірші збірки «Першоцвіт кохання» Для потвердження наведемо одну з багатьох можливих художніх ілюстрацій: *«Золотого волосся потік /*

Дивна здатність і слів, і любові / З помаранчевих вуст я п'ю сік, Стигли груди цілую казкові [100, с. 44].

Серед поетів Придунав'я, творчість яких трансформована в музичне мистецтво, виокремлюється також постать Т. Кібкало. Її слово «настоєне на пахощах Буджацького степу, могутті голубого Дунаю, дивовижній красі сивих лиманів, зелених верб та високих осокорів» [83, с. 60]: *«Люби і знай свій рідний край, / буджацький степ, ріку Дунай, / сріблясто-голубі лимани, / осінні вранішні тумани, / гаїв смарагдовий розмай... / Люби свій Придунайський край!* [67, с. 59]. Сприйняття тексту справляє враження пейзажної картини гармонійного придунайського пейзажу.

Симптоматичними в цьому сенсі видаються одкровення й щемні зізнання Т. Кібкало в тому, що досягає власну візію народження й визрівання слова на тлі душевної гармонії: *«На крилах натхнення, на крилах надії / красу усім дітям у пісні несущу»* [67, с. 58]. Художній світ її лірики колоритний, багатобарвний і повсякчас заґрунтований у гармонію людини та природи. Звідси й глибокий ліризм поетичного вислову, що формує мелодику авторського тексту. В цьому плані унікальним прикладом синтезу слово, музика та живопису у творчій практиці придунайських митців слова є збірка пісень на вірші Т. Кібкало «Весна на Дунаї».

Рис. 4.4.12. Сторінки збірки Т. Кібкало «Весна на Дунаї».

Збірка об'єднала різні види мистецтва – літератури, музики, живопису. Тексти пісень засновані на віршах Т. Кібкало. Їх музичний супровід створили композитор О. Затинченко та його школа – викладачі та студенти Ізмаїльського вишу (О. Бухнієва, О. Галкіна (Барда), В. Катриченко, І. Фуфаєв). У збірці використано репродукції картин відомих ізмаїльських художників – викладачів ІДГУ. Це такі знакові постаті культурно-мистецького життя придунайського краю та його поза межжя, як О. Кара, В. Коріньок, І. Пастир, І. Шишман. До збірки «Весна на Дунаї» увійшов вірш «Шевченкова мова» та його музична інтерпретація – покладений на ноти текст здобувачкою ІДГУ В. Катриченко:

Шевченкова мова

сл. Т. Кібкало муз. В. Катриченко

Темп = 60

Шевченкова мова

Шевченкова мова –
Джерельна водича,
Яскравими барвами
Грає-іскритися.

Шевченкова мова –
Зоря світанкова,
Навіки у серці моїм
Залишиться.

14

Рис.4.4.13. Текст поезії Т. Кібкало «Шевченкова мова» та його музичний варіант.

Т. Кібкало навчає школярів шанувати національні традиції, мову й культуру своєї землі. Пишучи про непрості проблеми національного становлення людини, доступно й щиро, не нав'язливо, без зайвої риторики формує у юних читачів почуття національної гордості. В подібних тональностях написано цитований вірш, у якому постає образ Кобзаря –

виразника українського поетичного слова, знаного в усьому світі носія національної культури. Рядки читаються легко й піднесено, своїм ритмом легко піддаються музикалізації.

Цінний інформативний та практичні рекомендації щодо використання на уроках літератури рідного краю в загальноосвітніх закладах придунайського краю інформативних та методичний ресурсів інтермедіальної техніки вміщений у пропонованому Т. Шевчук «Методичному кейсі із вивчення регіональної складової інтегрованого курсу «Мистецтво» В ЗОШ Українського Придунав'я» [124].

Висновок до розділу 4

Із-посеред напрямів практичної реалізації важливих проблем сучасної літературної освіти є активне використання інноваційних технологій. Значна роль в цьому відведена інтеграції освітніх компонентів під час уроку літератури, що суттєво доповнює його інформативний рівень, формує та розвиває особистісні якості компетентнісного учня-читача. Особливе значення мають новітні технології для результативного проведення уроків літератури рідного краю. Серед компонентів інноваційних освітніх технологій виокремлюємо уведення до загальних моделей уроків елементів ейдетики та мнемотехніки. Метод ейдетики на уроках літератури рідного краю, як і літератури загалом, допомагає учням оживити художні образи, творчо працювати з текстом, розвивати пам'ять, уяву, увагу та створювати міцні асоціативні зв'язки між новими знаннями та власним досвідом. Методично доцільними є різні види інтермедіальної технології проведення уроків літератури рідного. Міжмистецький синтез, базований на творчості мит поетів Придунав'я, в цьому аспекті має потужні художні та методичні перспективи, головним чином щодо зміцнення й розвитку культурологічної та комунікативної компетентностей старшокласників.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі на основі науково-педагогічних джерел сформульовано методологічну концепцію теорії та практики актуальних проблем вивчення літератури рідного краю в профільній школі. З метою термінологічної визначеності систематизовано й уточнено сутність пов'язаних із темою дослідження існуючих дефініцій: «краєзнавство», «літературне краєзнавство», «компетентність», «педагогічні технології».

Фундаментально незмінним у понятті «краєзнавство» є регіональний компонент та його складові: історико-культурна, літературна, лінгвістична, географічна. Відтак шкільне літературознавство не завжди передбачає окремий навчальний предмет. Його елементи можуть використовуватись на уроках з усіх дисциплін гуманітарного профілю. Ключова роль ув означеній площині гуманітарної освіти відведена урокам літератури рідного краю.

Краєзнавство загалом, а в цьому контексті літературне краєзнавство зосібна наділене компетентнісною спрямованістю – від предметних компетентностей до громадянських та етнокультурних. Вивчення та популяризація художньої творчості чільних репрезентантів літературного ландшафту того чи того регіону на теренах сучасного драматичного буття України набуває не тільки освітнього-виховного значення, але й екзистенційного сенсу.

Наявність краєзнавчих компонентів у структурі гуманітарної освіти регламентована чинними навчальними програмами. Уводячи краєзнавчі відомості до формальної та неформальної освіти, необхідно брати до уваги їх поліфункціональний характер, зумовлений специфікою змісту та широким спектром пізнавально-виховного потенціалу різноманітного краєзнавчого матеріалу як компонента профільного навчання у старшій школі.

Враховуючи авторитетну думку науковців-методистів (Л. Башманівської, Л. Неживої, Г. Токмань, А. Фасолі, В. Шуляра, Т. Яценко), теоретичну гіпотезу щодо впровадження інноваційних технологій

у методичне моделювання уроків літератури рідного краю вибудовано на основі аналізу творчого доробку поетів Придунав'я з урахуванням їх естетичного рівня та аксіологічно-сислового виміру тексту. У фокусі дослідницької уваги – інтерпретація універсальних, загальнонаціональних і етнокультурних цінностей (естетичних, етичних, духовних) та їх ієрархія у ліриці придунайського кола поетів: Михайла Василюка, Валерія Виходцева, Таміли Кібкало, Галини Лисої, Володимира Реви, Володимира Сімейка. У структуруванні змістової та методично-технологічної складових моделей педагогічних технологій уроків літератури рідного краю найповніше залучено віршовий спадок члена Національної спілки письменників України, кілійського митця слова В. Виходцева як автора високохудожньої поезії.

Літературно-краєзнавчим матеріалам належить важлива роль у формуванні компетентнісної спрямованості профільної освіти. Відтак у педагогічній сфері вельми актуально постає потреба діагностики проблем вивчення літератури рідного краю як структурного компонента літературної освіти, а в цьому контексті – шляхів екстраполяції в методику навчання літератури інноваційних технологій. Методологічним підґрунтям запропонованої у роботі концепції вивчення літератури рідного краю на основі творчості поетів Придунав'я обрано регламентовані програмою «Українська література. 10-11 класи. Профільний рівень» особистісно орієнтований і діяльнісно-ціннісний підходи, що найповніше сприяють реалізації компетентнісного потенціалу літературно-краєзнавчого матеріалу.

Профілізація літературної освіти спрямована на духовне збагачення особистого досвіду здобувачів знаннями про митців краю, до яких вони причетні, на ціннісну зорієнтованість читацьких дій на основі прочитаних творів, на формування аксіологічної сфери їхнього світогляду, національної самосвідомості та патріотичних почуттів, в кінцевому підсумку – на формування компетентнісного учня-читача, спроможного сприймати, аналізувати й оцінювати твори художньої літератури крізь призму педагогічних стратегій естетики та синергетики. Профільне навчання,

принципи якого проєктуються й на краєзнавчу роботу, будується на таких основних принципах: інтеграція, україноцентризм, текстоцентризм, діалогічність та читачоцентризм. Оптимальний шлях до практичної реалізації осучаснення освіти, літературної в тім числі, є застосування нових технологій на уроках літератури рідного краю.

Формування пізнавального та естетичного інтересу здобувачів освіти до краєзнавчої роботи загалом і літератури рідного краю зосібна залежить від форм та методів навчання. На успішне досягнення дидактичних і виховних цілей впливає умотивований вибір літературного матеріалу, здатного формувати й розвивати індивідуальне «Я» школяра, його художню свідомість і самоідентичність – особистісну, національну, громадянську. У цьому разі йдеться про потенційні можливості під час вивчення творчості письменників-краян акцентувати роль учня як безпосереднього учасника навчального процесу, поставленого в ситуацію екзистенційного осмислення особистого буття в контексті природи, людей, культури рідного краю.

Синергетична множинність індивідуальних способів художнього освоєння світу придунайськими поетами зумовила звернення до принципу інтеграції дисциплін (історії, української мови, мистецтва) як методологічної стратегії профільної освіти, спрямованої на формування ключових і предметних компетентностей старшокласників, набуття ними навичок самостійної науково-практичної, дослідницько-пошукової діяльності, розвиток їхніх інтелектуальних, творчих, моральних, соціальних якостей, прагнення до саморозвитку та самоосвіти. Приклади інтеграції літератури та історії в роботі продемонстровано на основі творчості В. Виходцева.

При формуванні змісту літератури рідного краю традиційно постає низка методологічних і методичних проблем. Насамперед, складність полягає в науковій мотивації та концептуалізації критеріїв ідентифікації персоналій письменників регіону, художніх текстів. Помилкою відбору матеріалу було б тільки питання щодо приналежності митців за походженням (перебуванням, тимчасовим мешканням) до краю або ж пов'язана з ним тематика. Все ж

основним критерієм повинен у кожному разі залишатись естетичний вимір тексту, оскільки художня література є насамперед мистецтвом слова. Творчість означеного в роботі кола придунайських поетів, в якій утверджуються універсальні й національні цінності та етнокультурні вартості, доцільно залучати до різних форм краєзнавчої роботи, насамперед, у компетентнісно зорієнтованій профільній школі.

Зорієнтованість придунайських поетів на універсальні та національні духовні канони визначила грані художнього буття їхньої лірики, яка наділена потужний націєтворчим і виховним потенціалом, придатним для формування духовних цінностей старшокласників, аксіологічної сфери їх життєвої позиції. З-посеред універсальних цінностей у ліриці поетів Придунав'я домінують «добро» і «любов», що функціонують у різних образних структурах і сюжетах. Національні ж вартості, що постають найуживанішими в художньому дискурсі придунайських митців слова, пролягають у площині найвищих національних святинь: мова, історія, культура, Україна. Наскрізню у творчості репрезентантів придунайського кола поетів вісь духовно-ціннісних орієнтацій употужнюють особистісні інтенції та залучений до авторської картини світу регіональний колорит у його історичному, топографічному та культурно-мистецькому континуумі.

Серед широкого спектру компонентів інноваційних педагогічних технологій, завданням яких є осучаснення освітнього процесу, виокремлюються уведені до загальних моделей уроків літератури елементи ейдетики та мнемотехніки. Із запропонованих і методично адаптованих нами в процесі педагогічної практики та пошуково-дослідницької діяльності пропонуємо низку прикладів використання методичних ресурсів ейдетики. Значна їх частина вибудована на матеріалі творчості придунайських поетів: «ефект присутності», «метод Цицерона, або метод місць», «бачення-символ», «метод піктограм», «асоціативний ланцюг», «асоціативний кущ», «кроссенс», «ейдос-конспект», «колаж», «інтелект-карта», «лепбук».

Методична цінність використання ейдетики на уроках літератури полягає у втіленні прийомів візуалізації та асоціацій, що сприяють кращому запам'ятовуванню вивченого та відтворенню матеріалу. Застосування методів ейдетики допомагає учням оживити в уяві художні образи, актуалізує творче опрацювання тексту, розвиває увагу, формує асоціативні зв'язки між новими знаннями та власним досвідом.

Освоєння та осмислення старшокласниками художнього матеріалу на уроках літератури рідного краю забезпечується з різних джерел. Це зумовило екстраполяцію в методику їх проведення інноваційних технологій навчання міжмистецького спрямування. У такий спосіб здійснюється впровадження в шкільну практику ресурсів інтермедіальної технології, покликаної формувати комунікативну та культурологічну компетентності старшокласників. У цьому аспекті в роботі запропоновано приклади вивчення творчості поетів Придунав'я з використанням методу «діалог з мистецтвом» (поезія/музика, поезія/живопис). В означеному ракурсі охарактеризовано ідіостилю М. Василюка, В. Виходцева, Т. Кібкало, В. Сімейка.

Кожна з названих технологій передбачає новітні підходи до навчання української літератури в профільній школі. Доцільно у методичному моделюванні уроків поєднувати елементи кількох технологій залежно від багатьох чинників: змісту матеріалу, навчальних завдань, дидактичної мети.

Вибір технології вивчення літератури рідного краю має свою специфіку. Окрім загальнонаукових принципів методологічної та методичної концепції навчання, учителю необхідно максимально актуалізувати краєзнавчий аспект літературно-мистецького процесу, провести власні дослідження, сформулювати уподобання та оцінки творчості письменників-краян. Обираючи методики і прийоми навчання, що стосуються конкретної педагогічної технології, варто враховувати не тільки регіональний матеріал, але й відповідність вивчення літератури рідного краю основним завданням літературної освіти, її дидактичним і виховним цілям.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Башманівська Л. А. , Усатий А. В. Методика навчання української та зарубіжної літератури у закладах освіти : навчально-методичний посібник. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2023. 66 с.
2. Башманівська Л. А. Формування мовно-літературної компетентності учнів на уроках літератури рідного краю. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/10016/> (дата звернення: 15. 02. 2025).
3. Беценко Т. П. Краєзнавство в сучасній парадигмі науково-освітніх знань: базові поняття. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/becenko.htm (дата звернення: 21. 04. 2025).
4. Біднов В. О. До історії Задунайської Січі. *Україна*. Київ. 1914. Кн. III. С. 73–94.
5. Богосвятська А.-М. Методи ейдетики на уроках СЛ. Зарубіжна література. Шкільний світ, 2011. Вип. 47–48 (735–736). С.40–43.
6. Борзенко О. І., Лобусова О. В. Українська література (профільний рівень): підручник для 10 класу закл. заг. серед. освіти. Харків : Ранок, 2018. 240 с.
7. Борзенко О. І., Лобусова О. В. Українська література (профільний рівень): підручник для 11 класу закл. загал. серед. освіти. Харків : Ранок, 2019. 256с.
8. Ботвинюк О. В. Використання методів ейдетики для розвитку творчої особистості студента під час вивчення української мови і літератури. Узагальнений досвід педагогічних працівників навчальних закладів фахової передвищої освіти Херсонської області : навчальне видання. Херсон : Експрес Поліграфія, 2018. С. 12–19.
9. Василюк М. Д. Серце на долоні бандури / упор. О. Ф. Томчук; літ. ред. Г. Б. Райбедюк. Ізмаїл : СМІЛ, 2005. 64 с.
10. Васьківська Г.О., Кизенко В.І., Косянчук С.В., Барановська О.В. та ін. Формування змісту профільного навчання: теоретико-методологічний

аспект: кол. монографія; за наук. ред. д-ра пед. наук Васьківської Г.О. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2018. 260с.

11. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Уклад. і голов. ред. Бусел В.Т. К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

12. Виходцев В. П. Дзвони вічного добра : поезії. Ізмаїл-Кілія, 1998. 104 с.

13. Виходцев В. П. Музика серця : вибрані твори / упор. Г. Б. Райбедюк; літ. ред. О. Ф. Томчук. Ізмаїл : Ірбіс, 2019. 136 с.

14. Возняк С. М. Духовні цінності українського народу. Київ; Івано-Франківськ : Плай, 1999. 293 с.

15. Волинець І. М. Методичні аспекти вивчення літературного краєзнавства в профільній школі. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vupysku/11/statti/volinec.htm (дата звернення: 25. 12. 2024).

16. Гадамер Г.-Г. Герменевтика і поетика. Київ : Юніверс, 2001. 288 с.

17. Генералюк Л. С. Універсалізм Шевченка : взаємодія літератури та мистецтва : монографія. Київ : Наукова думка. 2008. 544 с.

18. Головань М. С. Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/items/d8fd8340-844a-47ed-9eea-abf6204d5a06> (дата звернення: 15. 01. 2025).

19. Голуб Н. Б. Компетентнісне навчання – це актуально. *Дивослово*. 2012. № 6. С. 60–62.

20. Елементи ейдетики на уроках української мови і літератури. URL: <https://naurok.com.ua/elementi-eydetiki-na-urokah-ukra-nsko-movi-ta-literaturi-222936.html> (дата звернення: 13. 06. 2025).

21. Енциклопедія освіти / голов. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

22. Жалко Т.Й., Вірета С.Є. Методика ейдотехнік та її використання в освітньому процесі. Педагогічний пошук: *Науково-методичний журнал*. ВІППО, 2022. Вип. №2 (114). С. 15–19.

23. Жила С. О. Теорія і практика вивчення української літератури у взаємозв'язках із різними видами мистецтв у старших класах загальноосвітньої школи. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0505U000160> (дата звернення: 11. 09. 2025).

24. Загородня А. А. Профільне навчання як форма радикальної диференціації освітнього процесу. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки*. 2020. № 2 (35). С. 17–22.

25. Зміст, основна мета й структура профільного навчання. URL: <https://schoolsnt.wordpress.com/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%84%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5-%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F/> (дата звернення: 18. 02. 2025).

26. Іванишин П. В. Національний спосіб розуміння в поезії Т. Шевченка, Є. Маланюка, Л. Костенко : монографія. Київ : Академвидав, 2008. 392 с.

27. ІСТОРІЯ: УКРАЇНА І СВІТ. 10-11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Київ : НREC PRESS, 2022. 64 с.

28. Кібкало Т. О. Весна на Дунаї (збірка пісень на вірші Таміли Кібкало). Ізмаїл : РВВ ІДГУ – СМІЛ, 2017. 36 с.

29. Клочек Г. Д. Енергія художнього слова : збірник статей. Кіровоград : Редакційно-видавничий відділ Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, 2007. 448 с.

30. Клочек Г. Д. Зі студій про літературну освіту : збірник статей та матеріалів. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан. 2013. С. 112.

31. Клочек Г. Д. Синергія літературного твору : навчальний посібник з теорії літературного твору. Дніпро : Середняк Т. К., 2020. 240 с.

32. Коваль М. О. Літературно-живописні кореляції в ліриці придунайського поета Володимира Сімейка: матеріали Дванадцятої

Всеукраїнської наукової конференції студентів та молодих науковців (Умань, 25 квітня 2019 р.). Умань : Візаві. 2019. Ч. 1. С. 153–158.

33. Козлов А. В. Сутність духовності // Література. Фольклор. Проблеми поетики : збірник наукових праць. Київ : Акцент, 2005. Вип. 21. Ч. 1: Аспекти духовності української літератури. С. 5–26.

34. Компетентнісний підхід до вивчення української літератури в основній школі : посібник / С. П. Паламар, Г. Л. Бійчук, В. О. Братко, Н. М. Логвіненко, А. М. Фасоля, В. М. Тищенко, З. О. Шевченко. Київ : Видавничий дім «Сам», 2017. 112 с.

35. Концепція національного виховання студентської молоді. URL: <https://lpnu.ua/konserciya-nacionalnogo-vyhovannya-studentskoyi-molodi>. Pdf (дата звернення: 11. 03. 2025).

36. Концепція профільного навчання в старшій школі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v10_1290-03#Text (дата звернення: 12. 11. 2024).

37. Корнілова К. Вивчення української літератури в профільній школі: переваги та виклики. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 66. Т. 2. С. 263–267.

38. Кралюк П. М. Козацька міфологія України: творці та епігони. Харків : Фоліо. 2017. 394 с.

39. Кремень В. Г. Вітчизняне краєзнавство: стратегічні орієнтири сучасної освітньої парадигми. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/32627/03-Kremen.pdf?sequence=1> (дата звернення: 15. 12. 2024).

40. Кремень В. Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації (факти, роздуми, перспективи). Київ : Грамота, 2003. 216 с.

41. Крупка В. Літературне краєзнавство (теоретичний курс) : навчально-методичний посібник. Вінниця, 2023. 84 с.

42. Кузьма-Качур М. І., Горват М. В. Основи краєзнавства : навчальний посібник. Київ : Видавництво Ліра-К, 2017. 256 с.

43. Кулішов В. С. Теоретичні і методичні аспекти проведення інтегрованих занять у закладі професійної освіти на засадах компетентнісного підходу: навчально-методичний посібник. Біла Церква : БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 2021. 68 с.

44. Кучеренко І. А., Пентелюк М. І. Теорія і технологія сучасного уроку української мови : навч.-метод. посіб.; МОН України, Херсонський державний університет. Херсон : Айлант. 2022. 352 с.

45. Куцевол О. М. Методика викладання української літератури (креативно-інноваційна стратегія) : навчальний посібник: Київ : Освіта України, 2009. 454 с.

46. Лебеденко О. М., Тичина А. К. Українське Подунав'я: минуле та сучасне : навчальний посібник. Одеса : Астропринт. 2002. 208 с.

47. Липова Л. Диференціація як провідний принцип допрофільної підготовки учнів основної школи. *Рідна школа*. 2011. № 1–2. С. 56–60.

48. Лиса Г. П. Слово не птах... Ізмаїл : СМІЛ, 2005. 164 с.

49. Лисенко А. В. Методика використання літературного краєзнавства в системі підвищення кваліфікації вчителів-словесників : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2002. 220 с.

50. Література рідного краю в школі: проблеми, значення і підходи (докладна аналітика). URL: <https://nus.org.ua/2023/10/29/literatura-ridnogo-kraju-v-shkoli-problemy-znachennya-i-pidhody-dokladna-analytyka/> (дата звернення: 15. 04. 2025).

51. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 1. 608 с.

52. Лупак Н.М. Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів мистецтва: засади інтермедіальної технології : монографія. Тернопіль : Підручники і посібники, 2020. 452 с.

53. Маланюк Є. Ф. Книга спостережень : статті про літературу. Київ : Дніпро, 1997. 430с.

54. Марфинець Н.В. Сутність та структура дидактичної категорії «література рідного краю». URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2011_21_38 (дата звернення: 23. 02. 2025).

55. Мельникова Р. М. Інтегрований урок як форма реалізації міжпредметних зв'язків. Інновації в освітньому процесі: методологія, тенденції, технології. Випуск 58. Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2020. С.92–94.

56. Методика компетентісно орієнтованого навчання української мови учнів ліцею на рівні стандарту: методичний посібник / Горошкіна О.М., Бондаренко Н.В., Попова Л.О. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2020. 128 с.

57. Мистецтво. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 10-11 класи. Профільний рівень / автори: Абрамян Т. О., Аристова Л. С. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv> (дата звернення: 19. 05. 2025).

58. Наєнко М. К. «Музика в поезії, поезія в музиці Лесі Українки». URL: <https://litstud.knu.ua/wp-content/uploads/2023/02/61.79-89.pdf> (дата звернення: 24. 09. 2025).

59. Наука і освіта українського Придунав'я: виміри, виклики, перспективи : колективна монографія укр. та англ. мовами / за ред. Я. Кічука; відп. ред. Л. Циганенко. Ізмаїл : РВВ ІДГУ – СМІЛ. 2020. 432 с.

60. Нежива Л. Л. «Мелодія фарб» і «фарби звуків»: імпресіонізм у системі літературної освіти. URL: <https://dyvoslovo.com.ua/wp-content/uploads/2016/03/14-1112.pdf> (дата звернення: 10. 03. 2025).

61. Нежива Л. Л. Теорія і практика вивчення літературних напрямів українського письменства в школі : монографія. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2016. 356 с.

62. Оновлення шкільної освіти: як викладати літературу. URL: <https://osvita.ua/school/reform/87993> (дата звернення: 28. 11. 2024).

63. Ортега-і-Гассет Х. Вибрані твори. Київ : Основи, 1994. 494 с.

64. Пасічник Є. А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах : навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. Київ : Ленвіт. 2004. 384 с.

65. Пасько І. Література рідного краю в школі: проблеми, значення і підходи (докладна аналітика). URL: <https://nus.org.ua/2023/10/29/literatura-ridnogo-kraju-v-shkoli-problemy-znachennya-i-pidhody-dokladna-analotyka/> (дата звернення: 17. 03. 2025).

66. Погорєлова А. Д. Виховний потенціал уроків літератури рідного краю (на матеріалі творчості митців Придунав'я). Філологічні діалоги : збірник наукових праць. Ізмаїл : РВВ, 2019. Вип. 6. С. 58–68.

67. Поміж Дунаєм і Дністром. Серія «Поезія Буджака» / упор. Райбедюк Г. Б. Ізмаїл : Ірбіс, 2020. 140 с.

68. Попович Г. М. М. Коцюбинський у контексті молдавського ареалу. *Слово і час*. 1999. № 1. С. 36–40.

69. Програма з української літератури для 10-11 класів. Профільний рівень / авторський колектив: Усатенко Г. О., Фасоля А. М. URL: <https://osvita.ua/school/program/program-10-11/58820/> (дата звернення: 15. 02. 2025).

70. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листоп. 2011 р. № 1392. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12. 02. 2025).

71. Про затвердження нової редакції Концепції профільного навчання в старшій школі». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/mus11106> (дата звернення: 08. 02. 2025).

72. Просалова В. А. Інтермедіальні аспекти новітньої української літератури : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2015. 154 с.

73. Профільне навчання: теорія і практика : збірник наукових праць за матеріалами методологічного семінару АПН України. Київ : Педагогічна преса, 2006. 200 с.

74. Райбедюк Г. Б. Біблійний код як основа художньо-естетичних пошуків бессарабської поетеси Галини Лисої. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Серія: Філологічні науки*. Вип. 41. 2019. С.71–78.

75. Райбедюк Г. Б. Вивчення літератури рідного краю в системі особистісно зорієнтованого навчання (на матеріалі творчості поетів Придунав'я). *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Серія: Педагогічні науки*. Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2020. Вип. 48. С. 183–191.

76. Райбедюк Г. Б. Грані художнього світу лірики поетів Буджака. *Буджацький фронтір у дзеркалі сучасної гуманітаристики* : збірник наукових праць : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2020. С. 203–235.

77. Райбедюк Г. Б. Інтермедіальний код творчого самовираження кілійського поета Валерія Виходцева // IX Дунайські наукові читання. Українська Бессарабія як модель полікультурного розвитку держави : збірник наукових праць. Ізмаїл : РВВ ІДГУ; ІРБІС, 2023. С. 80–86.

78. Райбедюк Г. Б. Інтертекстуальна парадигма художньої історіософії українськомовних поетів Придунав'я. *Наука і освіта українського Придунав'я: виміри, виклики, перспективи* : колективна монографія укр. та англ. мовами / за ред. Я. Кічука; відп. ред. Л. Циганенко. Ізмаїл : РВВ ІДГУ – СМІЛ. 2020. С. 56–78.

79. Райбедюк Г. Б. Літературне краєзнавство в контексті гуманізації сучасної освіти (на матеріалі творчості поетів Придунав'я). *Науковий вісник Ізмаїльського державного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2021. Вип. 56. 203–212.

80. Райбедюк Г. Б. «Люби і знай свій рідний край» : навчальний посібник-хрестоматія з літератури рідного краю. Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2021. 120 с. URL: http://idgu.edu.ua/proekt_regional-lit-and-art (дата звернення: 25. 11. 2024).

81. Райбедюк Г. Б. Особливості творчого самовираження кілійського поета Валерія Виходцева. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. 2019. Вип. 44. С. 55–63.

82. Райбедюк Г. Б. «Придунай журавлиний» Михайла Василюка. *Українська мова і література в школах України*. 2016. № 4. С. 32–33.

83. Райбедюк Г. Б. Світло душі Таміли Кібкало: штрихи до портрета берегині рідного слова в Українському Придунав'ї (До 80-річчя від дня народження). *Українська мова і література в школах України*. 2017. № 9. С. 60–63.

84. Райбедюк Г. Б. Синергетичний ефект полімистецького контексту літературної освіти // Неперервна педагогічна освіта ХХІ століття : збірник матеріалів ХХІ Міжнародних педагогічно-мистецьких читань пам'яті проф. О. П. Рудницької. Київ : Талком, 2024. С. 167–169.

85. Рева В. А. Добро заволодіє світом : поезія. Ізмаїл : СМІЛ, 2007. 200с.

86. Рева В. А. Обітниця любові. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. 144 с.

87. Реєнт О. Науково-методологічні засади сучасного краєзнавства. *Краєзнавство : науковий журнал*. 2017. № 1–2. С. 21–24.

88. Рисак О. О. «Найперше – музика у слові» : Проблеми синтезу мистецтв в українській літературі кінця ХІХ – початку ХХ століття. Луцьк : Вежа, 1999. 402 с.

89. Рознатовська Т. В. Інтегрований урок літератури рідного краю та історії України в 10 класі «Українське козацтво в поезії митців Придунав'я» (За творчістю Валерія Виходцева) // Філологічні діалоги : збірник наукових праці. Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2024. Вип. 11. С. 110–124.

90. Рознатовська Т. В. Краєзнавчий компонент у структурі шкільної літературної освіти // Progressive Opportunities and Solutions of Advanced Society: Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Internet

Conference, November 6–7, 2025. FOP Marenichenko V.V., Dnipro, Ukraine. С. 137–139.

91. Рознатовська Т. В. Універсальні та національні канони духовності в ліриці поетів Придунав'я // Українська література в просторі культури і цивілізації : збірник наукових праць студентів, аспірантів і молодих вчених. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2025. С. 135–138.

92. Рознатовська Т. В. Художня рецепція козацтва у творчості поетів Придунав'я // Література й історія : матеріали Всеукраїнської наукової конференції (14–15 листопада 2024 р.). Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2024. С. 320–324.

93. Русова С. Ф. Дидактика // Русова С. Ф. Вибрані педагогічні твори : у 2 кн. Київ : Либідь, 1997. Кн. 1. С. 117–125.

94. Савіна М. В. Ейдетика та мнемотехніка у формуванні творчого мислення студентів як майбутніх учителів. Актуальні питання сучасної педагогіки: творчість, майстерність, професіоналізм : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. Кременчук : Методичний кабінет, 2021. С.621–628.

95. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти. Київ : Грамота, 2012. 504 с.

96. Савчин М. В. Духовна парадигма психології : монографія. Київ : Академвидав, 2013. 252 с.

97. Самодрин А. П. Принципи профільного навчання // Психолого-педагогічний супровід профілізації освіти: теорія і практика. URL: <https://pano.pl.ua/file/book/Myluka1.pdf> (дата звернення: 28. 11. 2024).

98. Самойленко Г. В. Краєзнавство культурно-мистецьке та літературне : навчальний посібник. Ніжин : НДПУ, 2001. 150 с.

99. Ситченко А. Л. Методика навчання української літератури в загальноосвітніх закладах : навчальний посібник для студентів-філологів. Київ : Ленвіт, 2011. 291 с.

100. Сімейко В. Й. Першоцвіт кохання. Ізмаїл-Кілія : СМІЛ, 2002. 56 с.

101. Словник-довідник в професійній педагогіці / за ред. Семенової А. В. Одеса : Пальміра, 2006. 221 с.
102. Слоновьовська О. В., Мафтин Н. В., Вівчарик Н. М. Українська література (профільний рівень) : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Літера ЛТД, 2019. 320 с.
103. Соловійов Ю., Чернишов О. Профільне навчання: стан і перспективи. URL: <https://osvita.ua/school/method/302/> (дата звернення: 04. 03. 2025).
104. Степанишин Б. Викладання української літератури в школі: Методичний посібник для вчителів. Київ: РВЦ «Проза», 1995. 256 с.
105. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Київ : Радянська школа. 1976. Т. 1. 653 с.
106. Токмань Г. Л. Методика викладання української літератури в старшій школі: екзистенціально-діалогічна концепція : монографія. Київ : Міленіум, 2002. 320 с.
107. Токмань Г. Л. Методика навчання української і зарубіжної літератури: самостійна робота студента. Київ : Міленіум, 2019. 110 с.
108. Токмань Г. Л. Методика навчання української літератури в середній школі : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2013. 312 с.
109. Томчук О. Ф. Поезія Михайла Василюка : біографічна проекція на текст. Філологічні діалоги : збірник наукових праць. Ізмаїл : РВВ, 2019. Вип. 6. С. 114–123.
110. Тронько П. Т. Краєзнавство як складова навчально-виховного процесу. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/32632/02-Tronko.pdf?sequence=1>ю (дата звернення: 15. 11. 2024).
111. Українська мова. 10-11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних заклад / авторський колектив: Мацько Л. І., Груба Т. Л., Семеног О. М., Симоненко Т. В. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv> (дата звернення: 16. 12. 2024).

112. Уривалкін О. М. Історичне краєзнавство : навчальний посібник. Київ : КНТ, 2006. 296 с.
113. Фасоля А. М. Уроки літератури рідного краю в системі особистісно зорієнтованого навчання. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2011. № 5. С. 24–28.
114. Фока М. В. Синтез мистецтв у поетичній творчості Павла Тичини : монографія. Кіровоград : МПП «Антураж», 2012. 340 с.
115. Фоміна Л. Г. Модуси презентації авторського «Я» в ліриці Володимира Рєви // *Філологічні діалоги : збірник наукових праць*. Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2020. Вип. 7. С. 108–116.
116. Формування змісту профільного навчання: теоретико-методологічний аспект : колективна монографія / авт. кол.: Г. О. Васьківська, В. І. Кизенко, С. В. Косянчук, О. В. Барановська та ін.; за наук. ред. д-ра пед. наук Г. О. Васьківської. Київ : КОНВІ ПРІНТ 2018. 260 с.
117. Франко І. Я. Галицьке краєзнавство // Франко І. Я. Зібрання творів : у 50-ти т. Київ : Наукова думка, 1986. Т. 46. Кн. 2. С. 116–150.
118. Франко І. Я. Із секретів поетичної творчості // Франко І. Я. Зібрання творів : у 50-ти т. Київ : Наукова думка, 1981. Т. 31. С. 45–119.
119. Циганок І. Б. Із спостережень над поетичним звукописом В. Виходцева. *Філологічні діалоги : збірник наукових праць*. Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2024. Вип. 11. С. 61–67.
120. Циганок І. Б. Колірні епітети в мовотворчості В. Виходцева. *Філологічні діалоги : збірник наукових праць*. Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2023. Вип. 10. С. 177–124.
121. Чепурний Г. А., Палійчук Ю. В. Серія «Як навчитися легко вчитися». Книга 1. Асоціативний зв'язок, цифри та творче мислення : навчально-методичний посібник. Вінниця : ВМГО «Розвиток», 2006. 80 с.
122. Шацька Н. Міжпредметні зв'язки на уроках української літератури як засіб формування ключових компетентностей школярів в умовах

упровадження концепції нової української школи. *Нова педагогічна думка*. 2018. №2 (94). С. 100–104.

123. Шевченко Т. Г. Твори : в 5-ти т. Київ : Дніпро, 1984. Т. 1. 351 с.

124. Шевчук Т. С. Методичний кейс із вивчення регіональної складової інтегрованого курсу «Мистецтво» в ЗОШ Українського Придунав'я // *Філологічні діалоги : збірник наукових праць*. Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2020. Вип. 7. С. 144–152.

125. Шуляр В. Модель літературної компетентності учнів-читачів Нової української школи : навчально-методичний посібник. Миколаїв : ОППО, 2022. 192 с.

126. Шуляр В. І., Островна С. Технологія уроку літератури рідного краю. *Українська література в загальноосвітній школі: Науково-методичний журнал*. 2015. №4. С. 41–44.

127. Шуляр В. І. Стратегії літературної освіти школярів у системі профільного навчання : монографія. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. 348 с.

128. Щербань С. В. Шляхи формування та розвитку літературознавчої компетентності на уроках літератури рідного краю. URL: <https://vseosvita.ua/library/slahi-formuvanna-ta-rozvitku-literaturoznavcoi-kompetentnosti-na-urokah-literaturi-ridnogo-krau-342379.html> (дата звернення: 15. 08. 2025).

129. Яценко Т. О. Літературознавчі передумови розвитку сучасної методики навчання літератури в загальноосвітніх навчальних закладах України. *Science and Education a New Dimension: Pedagogy and Psychology*. 2013. Vol. 9. P. 159–165.

130. Яценко Т. О. Тенденції розвитку методики навчання української літератури в загальноосвітніх закладах (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2016. 360 с.

ДОДАТКИ

Додаток А.

План-конспект інтегрованого уроку з літератури рідного краю та історії України в 11 класі на тему: «Українське козацтво в поезії митців Придунав'я» (за творчістю Валерія Виходцева)

Анотація. *Запропоновано авторську модель інтегрованого уроку літератури рідного краю та історії України. В її основу покладено історіософські тексти козацької тематики кілійського поета Валерія Виходцева в контекстуальному ракурсі та фактологічні джерела, пов'язані з історією Задунайської Січі. Матеріал подано нестандартно, що сприяє активізації уваги здобувачів освіти, мотивує їх до критичного осмислення літературного та історичного матеріалу. Вдало підібрані творчо-пошукові завдання і вправи спрямовані на узагальнення і систематизацію знань старшокласників про культурно-історичні реалії малої батьківщини, формування у них предметних компетентностей, виховання патріотичного світогляду та відчуття національної ідентичності.*

Ключові слова: *інтегрований урок, поет, Придунав'я, Валерій Виходцев, вірш, козацтво, історія, Задунайська Січ.*

Тема уроку: «І пам'ять козацька у нас ще жива!» (за творчістю Валерія Виходцева).

Мета:

- ✓ *навчальна:* ознайомити учнів із творчою біографією кілійського поета Валерія Виходцева; розглянути вірші автора історичної тематики; поглибити знання учнів з історії Придунав'я; поінформувати школярів про долю Задунайської Січі; мотивувати здобувачів освіти до творчого

діалогу щодо співвідношення між поезіями В. Виходцева та історією козацтва;

- ✓ *розвивальна*: розвивати навички критичного мислення старшокласників, через дискусію і творчий діалог формувати їхню культуру мовлення;
- ✓ *виховна*: виховувати почуття патріотизму та гордості за малу Батьківщину; мотивувати школярів до вивчення літератури рідного краю через призму історії України.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань, інтегрований урок (література рідного краю та історія України).

Обладнання:

- ✓ виставка збірок поезії В. Виходцева («Дзвони вічного добра», «Полум'я кульбаб», «Музика серця») та колективних збірок поетів Українського Придунав'я («Дунайська хвиля», «Сповідь серця», «Поміж Дунаєм і Дністром»);
- ✓ мультимедійна презентація;
- ✓ географічна карта України, Придунав'я;
- ✓ відеозапис пісні «Їхав козак за Дунай»;
- ✓ література, яка висвітлює історію Придунав'я (Лебеденко О. М., Тичина А. К. Українське Подунав'я: минуле та сучасне : навчальний посібник. Одеса : Астропринт, 2002. 208 с.).

ХІД УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності.

Демонстрація відео «Їхав козак за Дунай» (С. Климовський)

<https://youtu.be/7iT54oRUUz0?si=TMT8vk3aYB2XRDYM>

II. Актуалізація опорних знань.

Учень читає вірш В. Виходцева «Дике поле»:

Дике поле... стеги, ковила...

Куди стежка мене завела?
 Куди стежка оця кураями,
 Незнайомими серцю краями?
 Де лиш коні несуть козаків
 Диким полем крізь гомін віків.
 І куди вони мчать, я не знаю.
 Чи до сивого Істру-Дунаю,
 Де ясиру ще свіжі сліди,
 Де своїх визволяли з біди...
 Чую досі копита в імлі,
 Як в степу припаду до землі.

Бесіда. Учитель української літератури.

- ✓ Чи відомий вам автор поезії, яку ми щойно прослухали? (*В. Виходцев*).
- ✓ Хто ще з митців Придунав'я вам відомий? (*Михайло Василюк, Володимир Рева, Таміла Кібкало, Галина Лиса, Володимир Сімейко*).
- ✓ Про яку історичну добу йдеться в поезії? (*козацька доба*).
- ✓ Чому, на вашу думку, В. Виходцев у своїй творчості так активно звертався до теми козацтва? (*мала Батьківщина поета знаходиться на території, на якій відбувалися події, пов'язані з історією козацтва*).
- ✓ Словникова робота:
  - Чи знаєте ви значення слова «ясир»? (*бранець, якого татари (османи) брали в полон; бранці часто ставали об'єктами торгівлі*).
  - Чи доводилось раніше чути вираз «Істр-Дунай»? (*Істр – слово давньогрецького походження, назва нижньої течії річки Дунай*).

III. Оголошення теми і мети уроку.

Учитель української літератури.

Козацтво – одна з найяскравіших сторінок історії України, яка доволі часто привертала (і привертає) увагу митців слова. Це підтверджують також багаті фольклорні джерела: історичні пісні, легенди, думи. Козак у цих творах постає втіленням найкращих людських чеснот: мужності, рішучості, волелюбства, незламності духу, істинного патріотизму – рис, які на генетичному рівні передаються від покоління до покоління, а в нинішній відчайдушній боротьбі з осоружним відвічним ворогом є взірцем доблесті для наших героїчних воїнів та всього українського народу.

Художнє осмислення української історії визначає доволі значний пласт творчого доробку поетів придунайського краю. Кожен із них заявив про свої індивідуальні зацікавлення, а з ними продемонстрував особисте бачення уроків минулого та його вплив на сучасність і прийдешнє України. Проте саме ***козацька тема*** є тим ідейно-змістовим стрижнем, що визначає спільні мотиви їхніх творів історичної проблематики. Найчастіше звертався до теми українського козацтва, а в цьому контексті – до історії Задунайської Січі *кілійський поет Валерій Виходцев*. Із окремими його творами ви вже знайомились на уроках літератури рідного краю в попередніх класах.

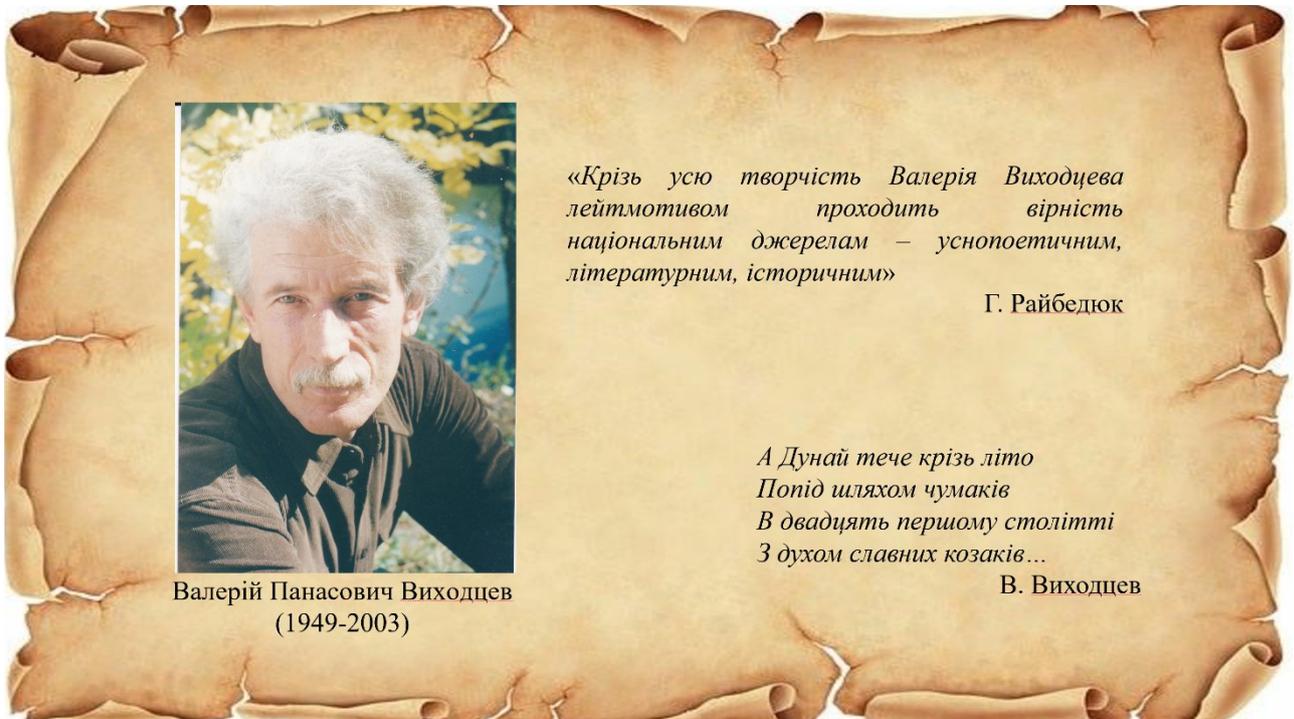
Сьогодні ми детальніше розглянемо біографію поета та його вірші, в яких автор осмислює історичні події на території Придунав'я, подає історичні уроки козацтва для нащадків загалом. Глибше зрозуміти митця та ідейно-тематичний зміст його творів козацької тематики допоможе історичний матеріал відомих науковців-краян – професорів Ізмаїльського державного гуманітарного університету А. К. Тичини та О. М. Лебеденка.

IV. Робота над новим матеріалом.

1. Учитель української літератури.

Учитель детально знайомить старшокласників з життєвим і творчим шляхом В. Виходцева, демонструючи найважливіші моменти його біографії

фрагментами мультимедійної презентації, звертає увагу учнів на виставку збірок віршів поета і колективних збірок придунайських митців слова.

Валерій Виходцев – унікальна творча постать у культурно-мистецькому житті Українського Придунав'я: член Національної спілки письменників України (2000 р.), дипломант Міжнародного літературного конкурсу «Гранослов» (1994 р.). Вірші поета наснажені особливою гуманістичною енергетикою, про що свідчить і його самоозначення: *«Як не стане добра і любові, / Ми будемо, як той пустоцвіт»*.

В. Виходцев народився 28 квітня 1949 року в мальовничому селі Байбузівка Савранського району на Одещині. Здобув освіту в Одеському медучилищі № 3, після чого певний час працював фельдшером у м. Білогірськ (адміністративний центр Білогірського району Автономної Республіки Крим). Заочно навчався в Сімферопольському державному університеті на філологічному факультеті. Відвідував Сімферопольське літоб'єднання, писав вірші, друкував їх на сторінках газети «Кримська світлиця». В 1976 році життєві шляхи привели поета в багате історичним минулим містечко Кілія, яке розкинулося на берегах голубого Дунаю. Любов

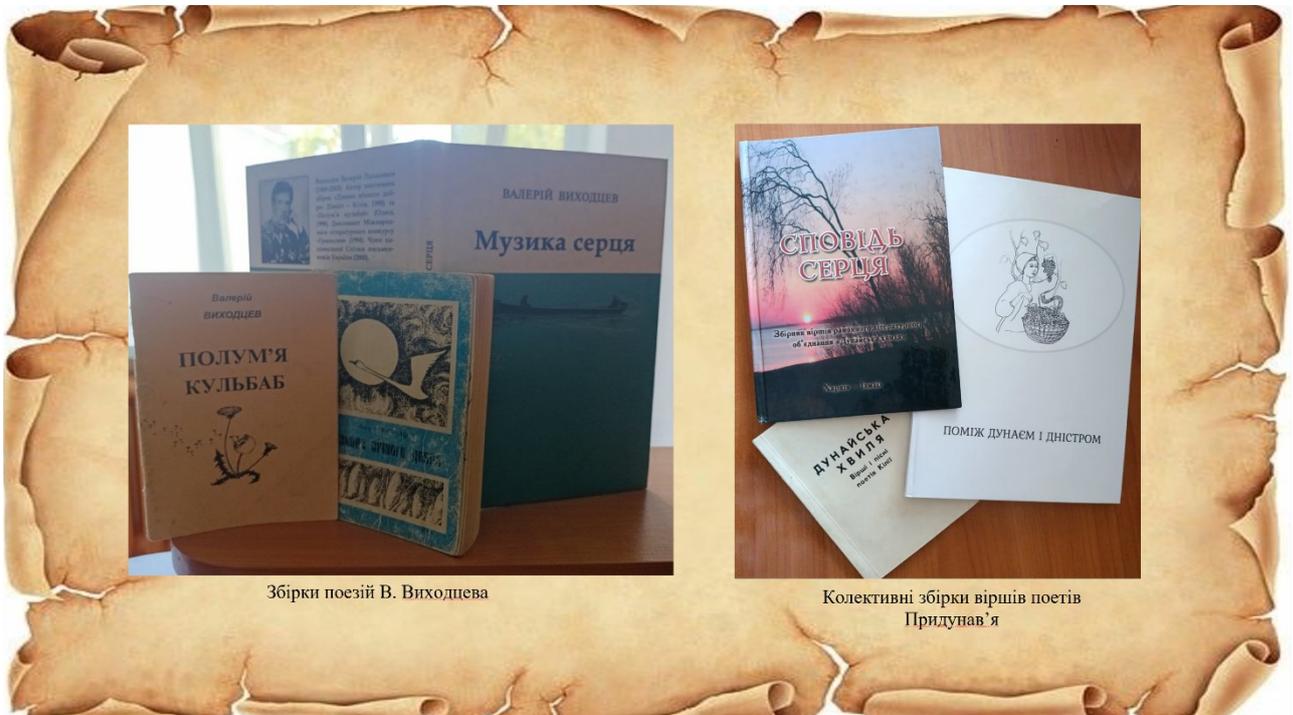
В. Виходцева до сонцесяйного Придунав'я, захоплення його цікавою історією знайшли своє відображення у художній творчості. Він із трепетом опоетизовує милу його серцю ріку Дунай, бессарабські степи, місто Кілію, в якому минула більшість років його життя («Славне місто Кілія – / Це планеточка моя / Біля рідного Дунаю...»). Частину свого серця В. Виходцев присвятив дітям, із якими працював як учитель української мови і літератури та вихователь у кілійській школі-інтернаті.

Доволі вагомим є внесок поета в культурно-мистецьке життя краю. У 1984 році він заснував Кілійське районне літературне об'єднання «Дельта» (з 1994 року – «Дунайська хвиля»), яке було на ту пору центром української культури в усьому регіоні. Членами «Дунайської хвилі» стали талановиті кілійські поети Євгенія Томша (дружина поета) і Володимир Сімейко, а також відомий фольклорист і композитор Кузьма Смаль. За життя В. Виходцева знакові події місцевого та загальнонаціонального значення в Придунав'ї не обходились без його участі. На поета з нетерпінням чекали спрагли до краси та глибини українського слова юні серця школярів та студентів Ізмаїльського вишу.

В. Виходцев відійшов у вічність 15 лютого 2003 року, але його філігранна лірика живе, зачаровує, не дає згаснути національній пам'яті, що є невід'ємною ознакою ментальності українського народу, його ідентичності. Він віртуозно володів словом, ритмомелодика якого відкриває широкі можливості для пісенного побутування. Підтвердженням цього є вірші «Білі коси», «Ой, за Дунаєм голубим» та «Гомін степу», котрі завдяки композитору К. Смалю стали піснями. Видання «Артекультура» (Мілан), на шпальтах якого був надрукований у перекладі італійською мовою вірш «Читаю літери зірок», нагородило автора Дипломом «За заслуги у створенні сучасної поезії» (1999).

Творчий доробок В. Виходцева представлений збірками «Дзвони вічного добра» (1998), «Полум'я кульбаб» (1998) та книгою вибраного «Музика серця» (2019). Значну частину його віршів уміщено в колективних збірках

поетів Придунав'я: «Дунайська хвиля» (1997), «Сповідь серця» (2010), «Поміж Дунаєм і Дністром» (2020).

Збірки поезій В. Виходцева

Колективні збірки віршів поетів Придунав'я

В. Виходцев – митець міцного національного кореня. У передмові до збірки «Дзвони вічного добра» одеський письменник Богдан Сушинський підкреслював, що слово кілійського віртуоза заглиблене у «фольклорну заромантизованість козацької пісні». Крізь усю його творчість лейтмотивом проходить вірність національним джерелам – уснопоетичним, літературним, історичним.

У віршах історичної проблематики поета, найповніше зібраних у циклі «**Козацькі люльки**» (збірка «Дзвони вічного добра»), сконцентровано в характерній для його мистецької манери лаконічній формі особисту оцінку факту Задунайської Січі та історичні уроки козацтва загалом для сучасників та прийдешніх поколінь. Яскравим прикладом тут може бути і патріотично й емоційно наснажений вірш-пісня «*Ой, за Дунаєм голубим*».

Діалоги текстів:

- Із якими творами інших придунайських поетів асоціюється цей вірш-пісня В. Виходцева?

- Наведіть конкретні приклади й обґрунтуйте свою думку.

КОЗАЦЬКІ ЛЮЛЬКИ

Козацькі люльки
Де рік, де фьортель,
Де море, де море,
На які не зливали
В Кітї козацькі.
Козацькі люльки
Моя козацька люлька
На кожній вершине
У кожного люлька
На кожній козацькій
У тих люльки,
І в славних козацьких –
Славних...
Люльки ще височіли
У краю рова,
І над їх височіли
У нас ще живи.

37

«Як поет, він увесь заглиблений у спогади, притчі, у фольклорну заромантизованість козацької пісні...»
Б. Сушинський
(передмова до збірки «Дзвони вічного добра»)

У віршах, які увійшли до циклу «Козацькі люльки» (збірка «Дзвони вічного добра»), сконцентровано в характерній для поета лаконічній формі його особисту оцінку факту Задунайської Січі та історичних уроків козацтва загалом для сучасників та прийдешніх поколінь.

2. Учень читає вірш В. Виходцева «Ой, за Дунаєм голубим».

Ой, за туманом, за лиманом,
Ой, за Дунаєм голубим
Стоять козацькі намети
Назло всім ворогам лихим.
То запорожці-задунайці
В новий похід кують шаблі,
Вони ще вірне скажуть слово
За волю матінки-землі.
Вони за буй-очеретами,
Що аж сягають Сулини,
Чекають знак, що вже готові
Пустить над плавнями дими.

3. Учитель історії України.

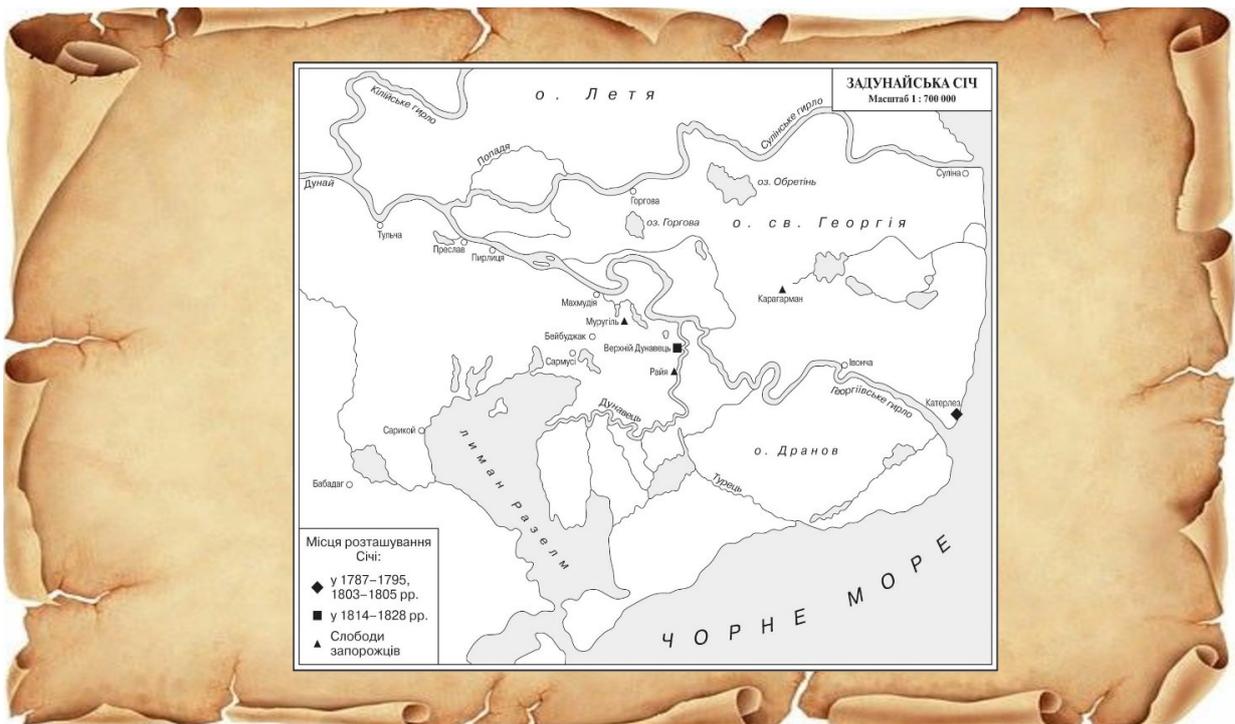
Питання до учнів:

Чи звернули ви увагу, що автор згадує в поезії про запорожців-задунайців?

Чи відома вам їх історія?

Учитель знайомить учнів із історією заснування Задунайської Січі, звертає їхню увагу на історичні джерела з цієї проблематики.

Руйнація царатом Запорозької Січі в 1775 році була важким ударом для українського народу. Імперський феодальний режим не бажав миритися з тим, що Запоріжжя – осереддя національно-визвольного руху України. Козаки стояли перед нелегким вибором: рекрутчина, вступ до регулярного російського війська або повернення додому, де чекало кріпацтво та недоля. 5 тисяч козаків, не бажаючи коритись наказам імператриці Катерини, вирішують перейти у володіння Туреччини, яка прийняла запорожців і надала їм дозвіл оселитися на берегах ріки Дунай. Факти поселення козаків зафіксовані на Георгієвському острові, поблизу м. Вилково, з 1777 року – поблизу м. Ізмаїл. Перша спроба заснування Січі в Буго-Дністровському межиріччі (осередок в населеному пункті Кучургани) закінчилася невдачею; під тиском Росії вона була розпущена в 1779 році. Перебуваючи на порозі неминучої російсько-турецької війни, султанат дає згоду на заснування у дельті Дунаю в 1785 році Задунайської Січі.

За легендою, турецький султанат, коли надавав козакам дозвіл оселитися на своїх територіях, вимагав, щоби січовики поклялись у вірності тій землі, по якій вони будуть ходити. Козаки вирішили схитрувати, коли присягалися, поставили землю із Запоріжжя собі в чоботи, й дали клятву бути вірними тій землі, на якій стоять. Центр Задунайської Січі знаходився в Катирлезі (1785–1786 рр., 1803–1805 рр.), з 1795 р. перенесений в Сеймени (1795–1803 рр., 1805–1813 рр.), у 1814–1828 рр. розташований в с. Верхній Дунавець.

4. Пошукова робота.

Учні під керівництвом вчителя історії позначають магнітами на карті населені пункти, пов'язані із Задунайською Січчю.

Питання до учнів:

- ✓ Центр Задунайської Січі декілька разів міняв локацію, яка, на вашу думку, була в цьому причина? (одна з причин – ворожі відносини з некрасівцями (донськими козаками), які вчинили напад на задунайців,

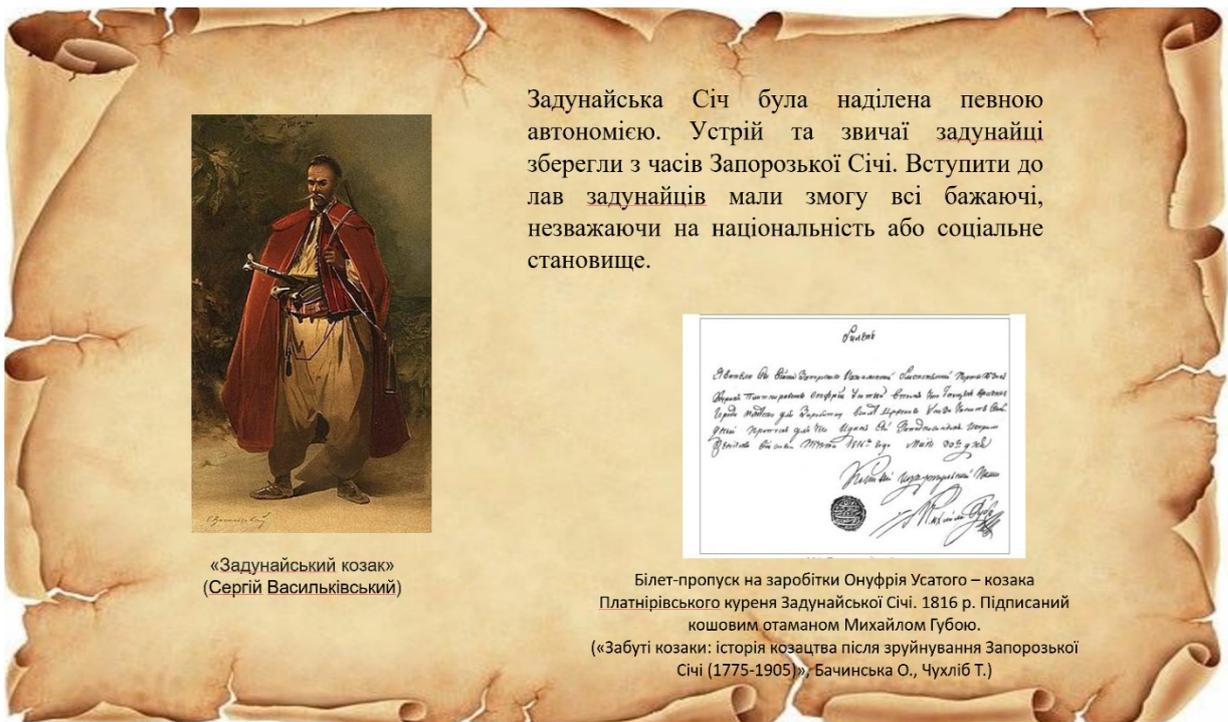
результатом чого стала велика кількість жертв і перехід з Катирлезу до Сеймен).

- ✓ Як гадаєте, чи козаки самі прийняли рішення переходу? (султанський уряд наказав перейти, намагаючись примирити ворогуючі сторони).

5. Учитель історії України.

Задунайська Січ була наділена певною автономією. Устрій та звичаї задунайці зберегли з часів Запорозької Січі. Вступити до лав задунайців мали змогу всі бажаючі, незважаючи на національність або соціальне становище. Очолював Задунайську Січ кошовий отаман, який у турків вважався двохбунчужним пашею. Окрім кошового отамана, до козацької старшини входили: осавул, писар, суддя і перекладач. У Коші на постійній основі перебував турецький чиновник, який спостерігав за козацьким військом і його дотриманням вірності султанату. Він збирав податки і видавав паспорти. Задунайська Січ налічувала 38 куренів, кількість яких була такою ж, як і на Запорожжі. Кожен курінь мав свій особистий прапор і був не лише військово-адміністративною одиницею, а й господарською общиною (прибуток становив власність куреня). Задунайці займалися рибальством, скотарством, землеробством, полюванням. За наказом турецького уряду козаки брали участь у походах в Македонію, Сербію.

У середині 1820-х рр. у Задунайській Січі з'являється Йосип Гладкий, якого у січні 1827 року обирають кошовим отаманом. Згодом саме він стане ініціатором переходу частини козаків на бік російської армії. У відповідь турецький уряд зруйнував Задунайську Січ (1828 р.), позбавивши козаків усіх прав і вольностей.

6. Учитель української літератури та здобувачі освіти.

Історія Задунайської Січі – одна з центральних тем поетів Придунав'я. В їхніх віршах драматичні події зіставляються з відомими історичними фактами – зруйнуванням Запорозької Січі як передоднем появи козаків-запорожців на Дунаї та формування Задунайської Січі. У вірші «Дике поле» В. Виходцева зображено епічно розлогу ретроспекцію: незнайомими кураями, де «степи, ковила», коні несуть козаків до «сивого Істра-Дунаю, / Де ясиру ще свіжі сліди, / Де своїх визволяли з біди». В мовній картині світу поета вельми часто зустрічаються лексичні маркери, пов'язані з історією Задунайської Січі: «Вони [козацькі намети] за буй-очеретами, / Що аж сягають Сулини» [Сулина – річка на правому березі Дунаю]. У прагненні наблизити читача до історії «запорожців-задунайців» поет наводить географічні відсилання до місць, котрі були осередками їхньої вольниці: «...Коли ордою в полі килиїмським / Кривих мечів проносились полки, / Де прапор закріпили український / Назавжди запорізькі козаки» («Скіфська

баба»). [Килиїмське поле – степовий острів на румунському боці гирла Дунаю, з яким пов'язаний сюжет народної «Думи про козака Голоту»].

У віршах В. Виходцева не знайдемо розлогих розповідей про походи козаків-задунайців у складі османського війська. Історичний і регіональний фон, як видно з поданих цитат, означений переважно топонімами та історичними фактами, пов'язаними з добою Задунайської Січі, якій передувало зруйнування російським царатом Січі Запорозької. Для поета важило, насамперед, прагнення передати той доблесний дух, який «хортичники» перенесли на придунайські (задунайські) землі. Тож закономірно, що в його віршах домінують образи волі та слави, котрі символізують історичне минуле України загалом і козацької доби зокрібно. В поетизації козацької теми придунайські митці активно послуговуються художніми ресурсами фольклорно-літературної традиції, за якою образ козака подається гіперболізовано як символ романтичної волелюбності й безстрашності. В подібному ореолі зображено козацтво в ліриці В. Сімейка. Козаки в його віршах – *«славетні України оборонці»*, котрі не бояться відважно *«дивитись смерті в вічі»*. В. Виходцев з метою героїзації козацтва використовує влучні парафрастичні структури на кшталт *«славні хортичники-січовики»*. У розмаїтті мотивів його лірики, в яких репрезентовано тему Задунайської Січі, домінує мотив *збереження національної пам'яті* українського народу, носіями якої і виступили *«запорожці-задунайці»*. Цей мотив поет узагальнив життєствердним, наснаженим національною енергетикою імперативом: *«...пам'ять козацька /у нас ще жива!»*.

7. Учень читає вірш В. Виходцева «Козацькі люльки».

Де рів, де фортеця,
 Де мури упали,
 Не всі ще люльки
 В Кілії відкопали.

Козацькі люльки –
 Мов козацька доля.
 Не кожний вернувся
 З кривавого поля.
 Не кожний оплаканий
 З тих козаків,
 Із славних хортичників –
 Січовиків...
 Люльки ще викопуєм
 З краю рова.
І пам'ять козацька
У нас ще жива.

8. Учитель української літератури.

У віршах на козацьку тему В. Виходцева виразно прочитується традиційна символічна образність українського фольклору. Найчастіше поет вдається до використання образу *могили* як свідка національного драматичного минулого, носія історичної пам'яті народу. Образ могили та її частотний інваріант *курган* нерідко виводиться ним на площину одного тексту, емоційно підсилюючи його історіософський зміст, у такий спосіб драматизуючи зображені історичні колізії: «*Плуги поорали козацькі кургани [...] / Народу історію теж поорали...*» (вірш «Плуги»). Проте позиція поета оптимістична. На тлі драматичних подій він висловлює тверду віру в те, що «*...козацькій тополі / ми навіки збережем*» (вірш «Заросла крута гора»).

- *Із якими атрибутами у сучасників асоціюється образ козака?*

Образ козака в уяві сучасників асоціюється з багатьма атрибутами. Символом звитяги, відваги й честі козака виступає шабля. В. Виходцев із цим образом пов'язує сподівання на відродження козацького гарту в захисті Вітчизни: «Вже час виходити із плавнів / І оголить свої шаблі / За нашу славу Україну, / За право жити на землі» (вірш «Дума кошового»). Поет переконує, що «ще списи ми не поламали, / Не затупили ще шаблі...». Простежуємо в ліриці поета широковживаний фольклорною образністю неодмінний атрибут козака в зображенні козацьких походів і битв. Йдеться про *коня* як традиційний символ волелюбних поривань: «*Отож сідлайте, хлопці, коней / І розгортайте рідний стяг*». У вірші «Козацькі люльки» В. Виходцев згадує ще один невід'ємний атрибут козака – *люльку* як постійний супутник справжнього січовика. Люлька була для свого власника не лише знаряддям для паління, а сприймалася як символ честі козака, предмет гордості; її берегли як справжній щасливий талісман. Вона була вірною «подругою» січовика, про її важливість згадано в легендах та приказках, оспівано в народних піснях: «...А позаду Сагайдачний, що проміняв жінку на

тютюн та люльку необачний...» (народна пісня «Ой, на горі женці жнуть»). Символізуючи цей козацький атрибут, В. Виходцев співвідносить люльку і пам'ять про її господаря, ширше – про козацтво назагал.

Питання до учнів:

А які ще козацькі атрибути-символи згадує у своїх віршах В. Виходцев?

Які незмінні супутники січовика вам відомі з творів художньої літератури та історії?

Чи відомий вам термін «козацькі клейноди». Якщо так, то що він означає? (символи козацької влади).

8. Інтерактивна вправа «Хмаринка слів».

Оберіть потрібні слова із запропонованої «хмари», розділіть їх на дві колонки: атрибути і клейноди. Учні пригадують значення кожного терміна.

Очікуваний результат:

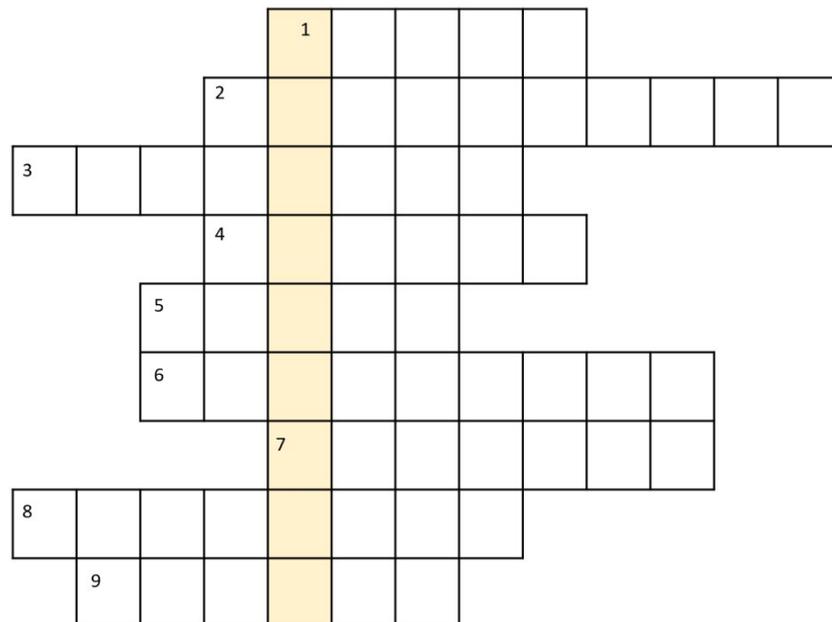
Козацькі атрибути	Козацькі клейноди
яничарка	булава
пістоль	бунчук
спис	корогва
жупан	каламар

шабля	литаври
люлька	пернач
шлик	печатка
мушкет	

V. Закріплення нових знань, умінь і навичок.

1. Учитель української літератури. Кросворд.

Коллективне розв'язування кросворда. Учні дізнаються зашифроване слово (*виділене жиром*), заповнивши всі клітинки на основі опанованого на уроці матеріалу про життя і творчість В. Виходцева.

1. Повна назва вірша, надрукованого в Мілані виданням «Артеккультура»: «Читаю літери.....» (*зірок*).
2. Місце народження поета (*Байбузівка*).
3. Перша професія митця, яку він здобув ув Одеському медучилищі № 3 (*фельдшер*).
4. Книга вибраного В. Виходцева, яка побачила світ у 2019 році: «..... серця» (*Музика*).
5. Ріка, оспівана поетом у багатьох віршах (*Дунай*).

6. Міжнародний літературний конкурс, дипломантом якого є В. Виходцев («Гранослов»).
7. Ім'я дружини поета (Євгенія).
8. Назва циклу віршів В. Виходцева, в якому порушено проблему історичної пам'яті: «..... люльки» (*Козацькі*).
9. Літературне об'єднання, яке заснував В. Виходцев у 1984 році («Дельта»).

Ключове слово: *задунаєць*.

2. Учитель історії України. Кроссенс «Задунайська Січ».

Знайти зв'язок між зображеними фрагментами за запропонованою схемою (по периметру та по хресту). Визначити хронологічну послідовність дій.

Розв'язка:

По периметру:

- 1-2 – Петро Калнишевський (останній гетьман Запорозької Січі) – Національний заповідник «Хортиця»; Запорозька Січ;
- 2-3 – Національний заповідник «Хортиця» – Катерина II; ліквідація Запорозької Січі;

3-6 – Катерина II – картина «Задунайський козак» (автор С. Васильківський); вибір, який стояв перед козаками після ліквідації Січі;

6-9 – картина «Задунайський козак» (автор С. Васильківський) – ріка Дунай; береги ріки Дунай – осередок розташування козаків, які не бажали коритися царату;

9-8 – ріка Дунай – прапор і герб Османської імперії; перехід козаків у володіння Туреччини;

8-7 – прапор і герб Османської імперії – печатка Задунайського козацького війська з початку ХІХ ст.; автономія Задунайської Січі;

7-4 – печатка Задунайського козацького війська з початку ХІХ ст. – Йосип Гладкий; кошовий отаман Задунайської Січі;

4-1 – Йосип Гладкий – Петро Калнишевський; останні керівники Січі.

По хресту:

5-2 – Задунайська Січ – Національний заповідник «Хортиця»; збереження старих звичаїв та устрою;

5-6 – Задунайська Січ – картина «Задунайський козак» (автор С. Васильківський); заселення козаків;

5-8 – Задунайська Січ – прапор і герб Османської імперії; розташування Січі на території, підвладній Туреччині;

5-4 – Задунайська Січ – Йосип Гладкий; останній кошовий отаман Задунайської Січі.

VI. Підсумок уроку.

1. Учитель української літератури.

Вивчаючи на сьогоднішньому уроці творчість талановитого придунайського поета Валерія Виходцева, ми поринули в історичне минуле.

Знати історію рідного краю – це обов’язок кожного з нас, бо допоки пам’ятаємо свою минувшину, доти й житиме Україна. Ідея збереження козацької доблесті, що лейтмотивом проходить крізь сюжети віршів усіх придунайських митців слова, є важливою гранню національної пам’яті народу-борця, для якого споконвіку найважливішим скарбом була й залишається «воленька святая» (Т. Шевченко).

Саме таким найважливішим історичним уроком є для нас сьогодні в боротьбі з окупантом *заповіт* митця-краянина, полум’яного патріота, який зумів пронести крізь час і простір вірність українському слову, відданість рідній землі, синівське вболівання за її волю і долю.

2. Рефлексія «Продовж фразу».

Сьогодні я дізнався/дізналася...

Я зрозумів/зрозуміла, що...

Мене надихнуло...

Найбільше мені сподобалося...

Мене здивувало...

VII. Домашнє завдання.

1. Вивчити напам'ять вірш В. Виходцева на історичну тему (за вибором).
2. Скласти сенкан до слова «козак».
3. Підготувати буктрейлер на поетичний цикл «Козацькі люльки» В. Виходцева (за бажанням).

Додаток Б.

Дослідницько-пошукова робота на тему: «Біографічний синерген
придунайського поета Валерія Виходцева»

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. КОМПОНЕНТИ СИНЕРГІЇ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ.....	4
РОЗДІЛ II. ГРАНІ МИСТЕЦЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ВАЛЕРІЯ ВИХОДЦЕВА	5
2. 1. Біографічні джерела творчості	5
2. 2. Аспекти ідіостилю поета.....	10
2. 3. Регіональні маркери авторського тексту	13
ВИСНОВКИ	14
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	15

ВСТУП

У драматичних умовах сучасної війни, коли в мужньому протистоянні російським окупантам народ стоїчно бореться *«за нашу славу Україну, / За*

право жити на землі» (В. Виходцев), архіважливого значення набуває збереження національної ідентичності в усіх її іпостасях. Вагома роль тут відведена освіті та патріотичному вихованню шкільної молоді, якому належить будувати вільну соборну державу в європейському просторі. В означеному сенсі, як справедливо зазначає академік В. Кремень, на особливий статус претендує «краєзнавча освіта на всіх ступенях загальноосвітньої школи» [8]. У системі краєзнавчої роботи методисти-практики та науковці (Л. Башманівська, О. Куцевол, Н. Марфинець, Г. Могильницька, Є. Пасічник, Г. Райбедюк, Г. Токмань, А. Фасоля, В. Шуляр) відводять вивченню регіональної культури як органічного структуроутворюючого чинника загальнонаціональної культури на уроках літератури рідного краю. Крім суто навчальних, ця категорія уроків покликана пробудити в учнів «патріотичні почуття, плекати вільну, розкріпачену особистість, яка здатна самовиражатися, шанує історичне минуле та сучасне регіону» [9].

Формування пізнавального та естетичного інтересу учнів до краєзнавчої роботи загалом і літератури рідного краю зосібна залежить від форм та методів, які використовує педагог. Водночас вельми результативним щодо успішного досягнення навчально-виховних завдань уроків літератури рідного краю є умотивований вибір літературного матеріалу. Йдеться завперш про знакові митецькі постаті регіону, творчість яких має неспростовну естетичну вартість і актуалізує важливі національні та загальнолюдські проблеми.

Вивчення регіоналістики на основі науково-художніх джерел в умовах чергового зазіхання північного «сусіда» на територіальну цілісність України важливе з огляду на питання суверенності нашої держави. Головним чином це стосується тих областей України, в яких міцні корені віддавна має «руській мір». До них належить і Одещина, передовсім Південна Бессарабія (варіативні назви: Буджак, Придунав'я, Межиріччя Дністра і Дунаю). І саме на тлі перманентних суперечок на тему «Україна чи Новоросія» важливим

аргументом, котрий розвінчує цю нав'язану російськими шовіністами тезу, є глибока закоріненість історії та культури цього краю в українську літературно-фольклорну традицію. «Земля наша здавна була присутня ще в літописній літературі, в історичних піснях і народних думах», – слушно й переконливо констатує Г. Могильницька у передньому слові «Наш край і українська література» до посібника «Уроки літератури рідного краю», присвяченого письменникам Одещини [12].

Суголосні з опертою на історичні факти версією одеської мисткині й поети Українського Придунав'я. Це творче гроно репрезентують такі талановиті особистості: Михайло Василюк, Валерій Виходцев, Таміла Кібкало, Галина Лиса, Володимир Рева, Володимир Сімейко. Як зазначає Г. Райбедюк, «з'явившись на літературному виднокрузі останніми десятиліттями минулого століття, творчість цих митців слова стала знаковою візитівкою культури придунайського краю в загальнонаціональному духовному просторі» [15, с. 6]. Попри виразно індивідуальні особливості мистецької ідентичності кожного з них, їх об'єднує апологетизація «малої батьківщини» та спільна історіософська візія щодо «розкриття реального й символічного смислу існування Буджака в його культурно-історичному бутті як органічної частини України» [16, с. 106].

Із-поміж придунайських поетів вияскравлюється мистецька постать кілійського лірика, єдиного в Бессарабії члена Національної Спілки письменників України Валерія Панасовича Виходцева (1949–2003). В його творчості відгукуються «всіма українськими камертонами» (О. Різників) національні та вселюдські проблеми. Споряджаючи у світ його першу збірку «Дзвони вічного добра» (Ізмаїл-Кілія, 1998), Богдан Сушинський у передмові писав, що «перед нами справжній поет – зі своїм образним світовідчуттям, своєю нелегкою життєвою і творчою долею, своїм національним і мистецьким корінням», визнавши її «джерельним свідченням того, що, зрештою, талант – незалежно від того, по яких би провінціях він не нуртував, – явище невмируще» [23, с. 4–5].

Творчий доробок В. Виходцева, попри незаперечну художню вартість, донедавна ставав об'єктом літературно-критичних рецепцій переважно на рівні відгуків, передмов, принагідних зауваг. У студіях останніх років його постать представлена помітно ширше, про що свідчать статті викладачів-науковців Ізмаїльського державного гуманітарного університету (Г. Райбедюк, О. Томчука) [16; 17; 18; 24]. Окремі аспекти мистецької ідентичності кілійського віртуоза слова вміщено й у наших публікаціях [20; 21]. Сьогодні очевидно, що пасіонарно наснажена, формально досконала й естетично довершена лірика Виходцева потребує всебічного фахового осмислення, об'єктивного наукового потрактування та відповідної професійної методичної адаптації, що й *актуалізує* тему нашого дослідження. Його *мета* – виявити й охарактеризувати наріжні грані мистецької ідентичності поета Українського Придунав'я крізь призму його творчої самототожності та біографічного синергену.

РОЗДІЛ І. КОМПОНЕНТИ СИНЕРГІЇ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

У когорті придунайських авторів Валерій Виходцев є самозаглибленим митцем слова, творче самовираження якого «рельєфно прочитується в документальних “кадрах” його особистого життя» [18, с. 59]. Сприйняття та художнє осмислення всього, що рефлексувала творча уява митця, великою мірою втілювалось у його віршах крізь призму саморефлексії. Фактично в жодному з них слово не відокремлене від свого носія, відтак набуває глибоко особистісних характеристик, засвідчуючи традиції персоніфікації Логоса, близькості автора до ліричного героя. Це той випадок, про який І. Франко у своєму відомому трактаті «Із секретів поетичної творчості» писав: «Поет для dokonання сугестії мусить розворушити цілу свою духову істоту, зворушити своє чуття, напружити свою уяву, одним словом, мусить сам не тільки в дійсності, але ще й другий раз, репродуктивно, в своїй душі пережити все те, що хоче вилити в поетичнім творі...» [25, с. 45]. Настанова І. Франка щодо

прочитання ліричного твору крізь призму авторського «Я» органічно вписується у формат новітніх наукових пошуків, підпорядкованих питанням творчої самототожності письменника, достеменне уявлення якої неможливе поза біографічними чинниками структурування тексту автора, його життєпису назагал.

З огляду на вищесказане, для всебічного та глибокого дослідження творчої ідентичності митця методологічно прийнятним видається поняття «автобіографічний / біографічний синерген», який крім «життєвої канви, його творів, світогляду та рецепції критиків і літературознавців», включає й «усе коло життєвих вражень митця слова: світосприйняття, світовідчуття та світовираження», «розмаїтість порухів думки, імпульсів, асоціацій, логічно вивершених у його естетичній концепції світу й людини і цілісно втілених в творчості» [6]. Синергетичні підходи до вивчення життєпису письменника в сучасному літературознавстві визначає одну з магістральних ліній, котра, за твердженням авторитетного теоретика літератури Григорія Клочека, пропонує свого роду «ключі» для «інтерпретації твору як естетичного об'єкту і оцінки його художності з позицій об'єктивних критеріїв художності» [7, с. 77].

Поняття синергену ґрунтується на основі синтезованої інформації, яку письменник залишає по собі, а також і знання про те, як вона сприймається іншими, функціонує в культуропросторі сьогодення й прозирає у прийдешнє. Органічним його компонентом виступає біографічний / автобіографічний фактор текстотворення. При цьому тут важить не стільки «фактаж» біографії, його достовірність, скільки імпульс творчої енергії, процес самоідентифікації, напруга художнього мислення та світовідчування письменника. Біографічний синерген як «життєво-творчий світ» (К. Дуб) письменника допомагає не просто його «персоналізувати» в дусі традиційного літературного портретування, а детально проаналізувати вибір, долю, естетичні пріоритети й етику буття, джерела та еволюцію творчого

шляху, суспільний і літературний контекст, модуляції голосу та їх спонуки, рецепцію й наукову інтерпретацію, всебічно дослідити його життєпис.

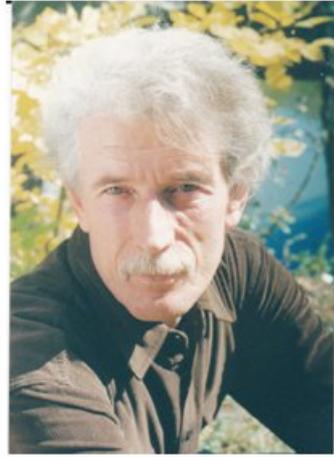
РОЗДІЛ II. ГРАНІ МИСТЕЦЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ВАЛЕРІЯ ВИХОДЦЕВА

2. 1. Біографічні джерела творчості

Задля виявлення та характеристики наймаркантніших рис мистецької ідентичності Валерія Виходцева вважаємо за необхідне принаймні пунктирно окреслити це літературознавче поняття, означити в загальніших рисах його сутність. У «Літературознавчій енциклопедії» поняття «ідентичність» пов'язане «зі становленням статусу індивідуальності» [10, с. 402]. Під мистецькою ідентичністю часто розуміють систему естетичних та етичних переконань і пріоритетів митця, які виникають під час його ідентифікації. Мистецьку ідентичність письменника переважно ототожнюють із поняттям «художній світ», що включає в себе змістово-формальні особливості творчості. Нерідко зустрічаємо на означення цієї категорії поняття «індивідуальний стиль» письменника або ж його мистецька самотність.

Виходцев – найяскравіша творча постать у літературному інтер'єрі Українського Придунав'я. Його «глибоко лірична поезія наснажена рідкісною чистотою почуттів, наділена магичною здатністю заряджати серця читачів особливою енергетикою – світлою, правдивою, добростверджувальною. Творче реноме митця афористично сформульовано ним такими словами: *«Я по-іншому жити не згодний, як довіку страждать і любить...»* [17, с. 3]. Він – дипломант Міжнародного літературного конкурсу «Гранослов» (1994); член Національної Спілки письменників України (2000); автор збірок *«Дзвони вічного добра»* (1998) та *«Полум'я кульбаб»* (1998). У довідкових матеріалах щодо інформації про життєпис Виходцева допущено низку неточностей і помилок, що актуалізує запропоновану тему дослідження. Так, на сайті Кілійської централізованої бібліотеки розміщено буклет «Дивовижний світ Валерія Виходцева». В ньому отримання статусу

члена НСПУ поета помилково датовано 2001-м роком (замість 2000-го), а видавництво збірки «Полум'я кульбаб» подано неправильно (замість одеського видавництва «Маяк» вказано «Ізмаїл-Кілія») [5].

Валерій Виходцев
(1949-2003 рр.)

На жаль, через передчасну смерть поета не побачила світу укладена й підготовлена до друку третя збірка віршів із символічною щодо придунайського краю назвою «Дана Дунаю». Фактично весь обсяг цієї збірки увійшов до ювілейного видання поета «Музика серця», яке найповніше репрезентує його творчий доробок. Цю книгу цілком можна вважати *взірцем біографічного синергену автора*. До неї увійшли «різножанрові матеріали [вірші виданих збірок і раніше не опубліковані, а також відгуки, спогади, присвяти, літературно-критичні статті, рецензії. – Т. Р.], що зафіксували важливі миті життя і творчості кілійського митця слова в багатстві його духовного світу, в розкриллі музики серця та ніжної ліричної душі» [17, с. 4].

Вірші Виходцева друкувались на сторінках регіональної періодики («Дунайская заря», Кілія; «Одеські вісті», «Чорноморські новини», Одеса), в усеукраїнських літературно-мистецьких журналах («Прапор», «Донбас»), поетичних альманахах («Південна ліра», «Літературна Бессарабія», «Горизонт», «Вітрила»), у колективних збірниках («Дунайська хвиля», Ізмаїл-Кілія; «Боян. Поезія'96», Київ; «Барвисток», Кіцмань; «Сповідь серця», Харків-Ізмаїл). Авторитетне видання «Артекультура» в Мілані

видрукувало вірш «Читаю літери зірок» (перекладений італійською мовою) та нагородило автора Дипломом «За заслуги у створенні сучасної поезії» (1999). Слово придунайського поета лунало на радіохвилі «Промінь», у передачі «Рідний край».

Світоглядні пріоритети Виходцева, його естетичне кредо великою мірою зумовлені джерелами художньої творчості. З-посеред них – біографічні реалії, традиції землі, що народила й виплекала його талант. Поет народився 28 квітня 1949 року в селі Байбузівка Савранського району на Одещині. Про важливість рідних пракоренів у його мистецькому зростанні та становленні свідчить автобіографічне самоозначення. Свою першу збірку він розпочинає зі знайомства чатачів із «малою батьківщиною» як сутнісним джерелом творчого натхнення, конкретизуючи текст топонімічними маркерами: *«Я родом з Поділля, / Де друзі усі, / Де славне минуле / Савранських лісів, / Де берег дитинства, / Де рідне село / Мені у дорогу / наснаги дало»* [3, с. 7]. Рідне Поділля та пов'язаний із ним топонімічний ряд неодноразово згадується у віршах поета різних років написання в найрізноманітніших ліричних сюжетах та образно-метафоричних структурах:

«Ой, Поділля, моє Поділля! <...> Це куточок моєї України, / Де сивіє її давнина – / Це і досвітки при калині, / Це і мати біля вікна» [4, с. 18].

Більша частина життя Виходцева, починаючи з 1976 року й до останніх днів, минула на березі ріки Дунай, у старовинному українському містечку Кілія, багатому національними традиціями та історичним минулим Півдня України. Образ «славної нашої древньої Кілії» (вірш «Дзвони вічного добра») лейтмотивом проходить крізь усю творчість поета. Його перші літературні кроки припадають на *кримський* період біографії майбутнього поета, що в його творчому становленні на початку 1970-х років зіграв вельми суттєву роль. Після закінчення Одеського медичного училища № 3 він отримує диплом фельдшера і направлення на роботу за фахом у Білогірський район АР Крим. [Назва Білогірськ походить від Білої скелі (г. Ак-Кая). – *Т. Р.*]. Згодом у вірші, присвяченому доньці Яні, враження від цього краю відгукнуться проникливими щемними спогадами: *«Були сніги між нами. Вже не стало – / <...> лиш Біла скеля лайнером пливе» [4, с. 32].*

Щодо філігранного шліфування слова як іманентної риси ідіостилію Виходцева (*«Я виважую слово, / Як виважують колос...» [4, с. 30]*) не можна оминати й таких біографічних чинників, котрі сформували синерген його життєпису. Йдеться про філологічну освіту, що її він заочно здобував у Сімферопольському державному університеті. Колега по перу кримський український письменник Федір Степанов свідчить, що разом із Виходцевим вони відвідували «Сімферопольське літоб'єднання, “потрапили” до кримського збірника молодих поетів “Яблонеый цвет” (1973 р.)» [22]. Саме Федір Степанов, член першого складу редакції газети «Кримська світлиця», згодом розмішуватиме на її сторінках вірші Виходцева. Істотно, що мешкаючи вже у Придунав'ї, поет не поривав творчих зв'язків із Кримом. Одним із яскравих свідчень цього може бути публікація низки його віршів на шпальтах «Кримської світлиці» (2000, 03 листопада) із супровідним словом Олекси Різниченка, який високою оцінкою привітав збірки «Дзвони вічного добра» та «Полум'я кульбаб» на шпальтах одеської газети «Чорноморські

новини» (1998, 20 жовтня) відгуком «Бессарабський лірик: Про творчість В. Виходцева» [19].

У Кілії в 1984 році Виходцев заснував районне літературне об'єднання «Дельта» (з 1994 року «Дунайська хвиля»), яке було натоді центром української культури в усьому Придунав'ї. Тут збиралися митці, інтелігенція для зустрічі зі своїми шанувальниками. Членами «Дунайської хвилі» стали поети Володимир Сімейко та Євгенія Томша, музикант Кузьма Смаль, який поклав на ноти вірші Виходцева («Білі коси», «Гомін степу», «Ой, за Дунаєм голубим») а також інших фігурантів літоб'єднання («Калинова сопілка» Є. Томші, «Там, де сивий Дніпро» В. Сімейка), а також власні твори, зокрема, вірш «Над Дунаєм летять журавлі»)

Як біографічну проєкцію на текст варто сприймати присвяти колегам по перу: «Скіфська баба» (присвята письменнику Богданові Сушинському); «Білі квіти» (присвята художнику Петрові Чакіру); «Бандура» та «В кімнаті Михайла Василюка» (присвята ізмаїльському поетові-бандуристу Михайлові Василюку); «Яке в нас небо незоре» (присвята татарбунарській поетці Галині Лисій). Особливим ліризмом перейняті ліричні послання, адресовані дружині, кілійській поетці Євгенії Томші («Можливо, я себе гублю», «Твої очі», «Молитва коханню»). Вірші-присвяти Виходцева «виявляють джерела формування авторського тексту. Вони не тільки доповнюють інформацію про адресата, а й репрезентують ліричного суб'єкта самого автора. Тому їх можна вважати певною мірою автороцентричними. Тут емпіричний автор перебуває у межах власного тексту. Уведені до сюжетики віршів життєві реалії оприсутнюють риси психологічного портрета самого поета, увиразнюють його творчу самохарактеристику та самономінацію» [18, с. 59].

Багато часу, енергії, душевного тепла Виходцев присвятив дітям, працюючи в Кілії учителем української мови та літератури. Робота вихователем у школі-інтернаті болісно відгукнулася у його віршах сирітською темою: «В порожньому вже інтернаті, / Де небо таке голубе, / На дверях є крейдою напис: «Чекаю я, мамо, тебе!» [4, с. 14]. Почуттям

глибокої вдячності перейняті рядки, присвячені батькові, який захищав Вітчизну від фашистських нападників («Осколок», «Батькові смереки»). Мотивами світлого смутку звучать у віршах поета спомини про далекі дитячі роки («До мого дитинства»). Окремий духовний материк творчого спадку митця репрезентує сакралізована материнська тема («Вквітчайте, мамо, стріху», «Вночі, коли стигнуть вишні»).

В. Виходцев і «Кобзарська дума» в гостях у філологів Ізмайльського педагогічного інституту (лютий, 1998 р.)

Презентація збірки «Дзвони вічного добра» в Ізмайльському державному педагогічному інституті (листопад, 1998 р.)

Творча зустріч зі школярами ЗОШ с. Броска Ізмайльського району

Лютий 2001 рік, м. Кілія, школа № 1

Виходцев охоче відгукувався на запросини до участі в культурно-мистецьких та освітніх подіях загальнонаціонального та регіонального значення в Придунав'ї. Зустрічі з ним завжди ставали незабутніми. «На нього з нетерпінням чекали спрагли до краси філігранного ліричного слова та глибини чистих почуттів юні серця школярів і студентів-філологів бессарабського краю» [17, с. 4]. Поет був частим і завжди бажаним та

шанованим гостем на творчих і наукових заходах Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

Сьогодні ім'я Виходцева в Придунав'ї гідно пошановане й потужно вписане в культурно-мистецький та освітній процес краю. До його роковин проводяться різноманітні творчі імпрези. Творчий доробок активно студіюється науковцями Ізмаїльського вишу, здобувачами освітніх ступенів «бакалавр» і «магістр», презентується на регіональних, Всеукраїнських та Міжнародних наукових конференціях і методичних семінарах. Лірика придунайського митця-самородка вивчається на уроках літератури рідного краю в загальноосвітніх закладах регіону. Численні заходи, присвячені Виходцеву, становлять вагомую частину наукового проекту МОН України в ІДГУ «Регіональна література і живопис етнічних груп Українського Придунав'я як засіб формування колективної ідентичності локального соціуму (ДР 0119U100996; науковий керівник – професор Т.Шевчук, відповідальний виконавець – професор Г. Райбедюк), а також діяльності Центру літературного краєзнавства Українського Придунав'я ІДГУ (директорка Центру – професор Г. Райбедюк).

Поханування В.Виходцева в Ізмаїльському державному гуманітарному університеті

Виступ Рознатовської Т.В. на пленарному засіданні ІДГУ з доповіддю "Інтерпретація народнопісенної символіки в ліриці кійського поета Валерія Виходцева"

2. 2. Аспекти ідіостилу поета

Поезія Виходцева звучить барвами й тонами української фольклорно-літературної традиції, як «багатоголоса ніжна бандура» (О. Різниченко). Тут «усе дихає високою естетикою, вишуканою манерою письма, любов'ю до сонцяєйного буджацького краю, голубого Дунаю» [15, с. 29]. Його слово естетично й духовно заряджене особливою енергетикою національного чуття, імпульсами історичної пам'яті українців: «... *І кургани в нашій полі, / І козацькій тополі / Ми навіки збережем*» [4, с. 41]. Воднораз глибинні смисли лірики митця втілюють загальнолюдські морально-естетичні проблеми, співмірні з духовними християнськими цінностями: «*Як не стане добра і любові, / Ми будемо, як той пустоцвіт...*» [4, с. 50]. «Як поет, він увесь заглиблений у спогади, притчі, у фольклорну заромантизованість козацької пісні, в оту відстороненість від велелюддя, котра ріку його творчості, як і омріяну ріку дитинства, перетворює на ріку вселюдської самотності» [23, с. 4]. Лейтмотивом крізь усю його творчість наскрізно проходить відданість національним джерелам (мова, культура, фольклор, історія) та віталістичні імпульси апологетизації краси в усіх її сенсах.

Нагадаємо, що поняття «ідіостиль» як синонім поняття «мистецька ідентичність», є доволі багатозначним, тому має безліч наукових тлумачень. Відомий теоретик літератури П. Білоус вважає його «складною комбінацією світовідчуття, світогляду, світорозуміння, манери зображення, трактування теми, використання жанрових форм, формально-змістових чинників творів» [2, с. 270]. Сутнісною складовою ідіостилю митця є мотивно-образна система його творчості. Серед доміантних мотивів лірики Виходцева, що структурують його авторську картину світу, виокремлюємо мотиви національного сенсу. Поет апологетизує рідну мову як «дім буття» (М. Гайдеггер) («Мова», «Літера до літери»), корелюючи її з центральними в духовному світі українців субстанціями: «*Рідна мова – / Моя країна. / Так починається / Україна. / Так починається / Білий світ – / З моєї матері / Біля воріт*» [4, с. 18].

У контексті національних мотивів вирізняємо історіософські візії широкої часопросторової амплітуди. Так, у вірші «Скіфська баба» Виходцев апелює до часів древніх скіфів, згадує історичний артефакт і оберіг українського народу: *«Стоїть вона у зоряній оздобі, / Століть перебираючи думки, / Стоїть вона у маминій подобі, / За долю нашу молиться віки»* [4, с. 73]. Згадки про героїчне минуле козацтва втілено у циклі «Козацькі люльки», в якому актуалізовано мотив історичної пам'яті. Частина віршів має драматичний зміст: *«Його [козака] могила вирита шаблями...»* [4, с. 39]. Як підкреслює Ф. Степанов, це вірші не про «голосіння по минулому, а нагадування, що в нас повинен бути порох у порохівницях» [22]. «Протилежний тематичний полюс репрезентує світлі профетичні візії щодо майбутньої історичної долі України» [20, с. 321]: *«І пам'ять козацька / У нас ще жива»* [4, с. 37].

Ідейний сенс історіософських мотивів, утілених у віршах Виходцева переважно козацької тематики («Дума кошового», «Рови», «Дике поле» та ін.), типологічно співзвучний із етичними імперативами-заповітами Г. Могильницької: «Історію треба знати не для зведення рахунків, а щоб не повторювати помилок минулого...» [11, с. 5].

У ліриці Виходцева звучить мотив любові. Цикл «Молитва кохання» перейнятий глибоким ліризмом і щирістю почуттів: *«Можливо, я себе гублю / У шаленіючому вирі, / Який несе мене у вирій, / Де я лише тебе люблю»* [4, с. 45]. Вірші мають реальну адресатку – дружину митця Євгенію Томшу. Акцентуючи на дрібних деталях, автор підкреслює безмежність власних почуттів: *«Очі твої, мов два окрики / Серця мого навесні / По минулій осені»* [4, с. 46]. Серед мотивів лірики поета й філософське осмислення буття (цикл «Світ краплини»), призначення слова та роль митця («Я виважую слово», «Найкраще пишеться вночі»), місце мистецтва в житті людини («Скрипка», «Бандура», «В кімнаті Михайла Василюка»), повернення до витоків («Я родом з Поділля...», «Ой, Поділля, моє Поділля!») [18, с. 57]. Об'єднуючим началом смислового поля лірики поета є мотив загальнолюдських вічних

вартощів, насамперед, добра та болю за людину («Дзвони вічного добра», «Право на добро»), що детально розглянутий у нашій статті «Універсальні та національні канони духовності в ліриці поетів Придунав'я» [21].

Іманентну грань мистецької ідентичності Виходцева становить синкретизм художнього мислення. Обсяги виражальних можливостей його слова засвідчують іномистецькі складники тропеїчних структур, переважно музичні та живописні. Нерідко вони постають на площині одного тексту (строфи), підсилюючи його зображально-виражальні можливості: *«На чорно-білих клавішах зими / Грає вітер колискову пісню / Сосновому лісу. / Ти клавішів тих торкнулась – / збудила зелений сон»* [4, с. 66]. Поет часто уводить до сюжетики своїх творів образи музичних інструментів («Бандура», «Скрипка»). Слово-образ «музика» наскрізно засвідчений метафоричними структурами («музика серця», «ранкова музика трави»). Із музикою він асоціює сакральні цінності, що домінують у його ліриці: *Україна, мова, мати*. Так, апологетизуючи красу рідного слова у вірші «Мова», свою любов до дорогої святині він передає такими рядками: *«Вона, як музика довкола, / Як диво, вплетена в пісні. / Не зраджу їй уже ніколи – / Вона від матері в мені»* [4, с. 74]. Особлива віршувальна техніка та ритмомелодика посприяли тому, що частина віршів поета стала піснями («Білі коси», «Ой, за Дунаєм голубим» та «Гомін степу») завдяки композитору Кузьмі Смалю.

Синергія лірики митця структурована й ресурсами живопису, широким спектром колоративів. Як зауважує О. Томчук, «гама кольорів у поезії В. Виходцева зумовлена особистісним сприйняттям світу, здатністю виражати власну мистецьку сутність» [24, с. 140]. Візуалізуючи текст, поет не лише тонко вловлює кольори та відтінки, але й майстерно уводить їх до оригінальних незужитих тропів, передаючи в такий спосіб найглибші емоційно-психологічні стани та почуття: *«білий смуток»*, *«нерозгадана блакить»*, *«барвінковий день»*, *«надії квітка біла-біла»* й под. Такі живописні картини у ліриці Виходцева не випадкові. Цю грань його мистецької ідентичності зумовив природний дар до малярства. Обидві збірки автор

проілюстрував особисто. Його графічні заставки до віршів високо оцінив відомий ізмаїльський художник Петро Чакір [13].

2. 3. Регіональні маркери авторського тексту

Важливою гранню мистецької ідентичності Виходцева є маркованість текстів регіональною атрибуцією, що надає його віршам особливого колориту й глибоко особистісного характеру. Загальна атмосфера його художнього світу оприявнює «самобутню ауру, своєрідний ритмічний малюнок і унікальну багатоголосу музично-живописну й поетично-образну картину придунайського світу» [15, с. 29]. Як відомо, регіональні маркери культури є «складним багаторівневим і багатоаспектним утворенням, що сформувалося під впливом комплексу специфічних регіональних чинників» [14, с. 124]. Це, зокрема, регіональний ландшафт, картини природи рідного краю, історичні реалії, традиції та побут мешканців тощо. О. Різниченко зауважує, що в ліриці кілійського поета «українська, генна любов до степу, до неба, до гаїв так і хлюпає на читача з кожної сторінки» [19]. Функцію регіональних маркерів його тексту найчастіше виконують топоніми. Б. Сушинський із цього приводу говорив про своєрідну метафоричну «географію буття» автора збірки «Дзвони вічного добра» [23, с. 3].

Крізь сюжетику лірики Виходцева наскрізно проходить образ Дунаю. Різноманітні мікросюжети, до яких уведено цей домінуючий у творчості всього кола бессарабських митців образ, формує багате асоціативне поле його віршів. Поет апологетизує «дунайську красу» («Котики»), оспівує у світлих тональностях *«казковий край, де тихі заплави, де річка Дунай»* («Повернення»). Дунай виступає символом могуття краю в його часопросторовому вимірі. В ліриці Виходцева він – свідок доблесного минулого України, який таїть у собі дух козацької героїки: *«А Дунай тече крізь літо / Попід шляхом чумаків / В двадцять першому столітті / З духом славних козаків»* [4, с.76]. Цю атмосферу увиразнює стилістично доцільна

історична назва ріки, що сакралізує текст: *«Де лиш коні несуть козаків / Диким полем крізь гомін віків. / І куди вони мчать, я не знаю. / Чи до сивого Істру-Дунаю»* [4, с. 38]. Гідронім *Дунаю* уведений поетом до структури мотиву віри в те, що *«жовтітимуть на березі кульбаби, / Синітимуть Дунаю рубежі»* [4, с. 73].

Із гідронімом *Дунай* Виходцев корелює вельми частотний у його ліриці топонім *Кілія*, що є уособленням рідного дому: *«Славне місто Кілія – / Це планеточка моя / Біля рідного Дунаю...»* [4, с. 28]. У віршах, адресованих дорогому місту, прочитується особлива ліричність, виражена на рівні художньої мови. *«Злитість ліричного героя з рідними просторами увиразнює присвійний займенник (мій) та експресивна лексика (планеточка)»* [18, с. 58].

Поет послуговується також географічним топосом *Буджак*, який в історичних джерелах *«зустрічається з початку VII ст.; це турецьке слово, що означає “кут”, тобто територія на західному побережжі, між гирлом Дунаю і Дністра аж до Троянських валів на південному заході»* [1]. Беручи відправною точкою історичне джерело, він переосмислює його відповідно до стильових настанов, естетизує минувшину *«малої батьківщини»*, трактує реальний смисл існування Буджака як органічної частини України: *«В надвечір'ї незорий / Степ Буджацький догора, / А у небі ясні зорі / Від Дунаю до Дністра»* [4, с. 9].

Ще один сутнісний аспект регіональних маркерів лірики Виходцева, що характеризує його мистецьку ідентичність, пов'язаний із героїчною історією козацтва та Задунайської Січі: *«... Коли ордою в полі килиїмським / Кривих мечів проносились полки, / Де прапор закріпили український / Назавжди запорізькі козаки»* [4, с. 73]. Йдеться про вірш *«Скіфська баба»*, сюжет якого моделює історичний топос *«киліїмське поле»* – степовий острів на румунському боці гирла Дунаю. У рядках поезії прочитуються ремінісценції з *«Думи про козака Голоту»*.

Навіть принагідний огляд регіональних маркерів лірики Виходцева свідчить, що їхнє значення не обмежується властивою цій групі лексики

інформативно-вказівною функцією. Їм належить моделююча роль образності, естетичного рівня тексту, а також увиразнення духовного світу поета.

ВИСНОВКИ

Представлений у нашому дослідженні художній, мемуарний та літературно-критичний матеріал синтезує інформацію про творчість унікального придунайського поета Валерія Виходцева. Проведений аналіз переконує, що важливим компонентом його життєпису є біографічний синерген, котрий включає життєву канву поета, вірші, критичні відгуки, спогади про нього, а також світоглядно-естетичні пріоритети, джерела творчості, шляхи еволюції тощо.

Ідейні переконання та естетичне кредо Виходцева великою мірою зумовлені джерелами творчості. З-посеред них неабияка роль належить біографічним реаліям, котрі суттєво вплинули на його мистецьку ідентичність, структуровану національними (*мова, Україна, історична пам'ять*) і загальнолюдськими (*добро, любов*) мотивами. Іманентну грань ідіостилю митця визначає закоріненість у фольклорно-літературну традицію та синкретична образність лірики.

Сутнісну грань мистецької ідентичності Виходцева засвідчують придунайські топоси та ландшафти (*Дунай, Буджак, Кілія*), що маркують його авторську картину світу. Частотні в ліриці митця елементи регіонального колориту виступають іманентним засобом його творчого самовираження.

Значну частину творчого доробку Виходцева становлять вірші, що їх можна потрактувати як біографічну проєкцію на текст. Із-посеред них виокремлюємо низку присвят колегам по перу (М. Василюку, Г. Лисій, В. Сімейку, Б. Сушинському), близьким по духу творчим особистостям (П. Чакіру), рідним людям (матері, батькові, дружині, доньці), котрі додають суттєві штрихи до життєпису поета. В них відчитується інформація, цінна

для повнішого уявлення про його мистецькі зацікавлення, творчі плани, духовні цінності.

Отже, в дослідженні глибинних смислів поезії Валерія Виходцева важлива роль належить біографічному синергену, в якому здійснюється перетворення індивідуального досвіду митця в його життєтекст. Означений вектор студіювання в методологічному плані передбачає багатоваріантність і альтернативність думок та уявлень про унікальність митця слова Українського Придунав'я, а відтак уможливорює плюральність наукових інтерпретацій його творчого доробку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Апонюк М. В. Заселення українцями Буджаку: історичні джерела і родинні перекази. URL: <https://history.odessa.ua/publication15/pdf/52.pdf>.
2. Білоус П. В. Вступ до літературознавства : навчальний посібник. Київ : ВЦ «Академія». 2011. 336 с.
3. Виходцев В. П. Дзвони вічного добра : поезії. Ізмаїл-Кілія, 1998. 104с.
4. Виходцев В. П. Музика серця : вибрані твори / упор. Г. Б. Райбедюк; літ. ред. О. Ф. Томчук. Ізмаїл : Ірбіс, 2019. 136 с.
5. Дивовижний світ поезії Валерія Виходцева. Буклет. URL: http://www.kiliya-cbs.od.sch.in.ua/metodichnij_portfelj/metodichni_rozrobki/slavni_nashi_zemlyaki/valerij_vihodcev/.
6. Дуб К. С. Автобіографічний синерген. *Слово і Час*. 2001. № 4. С. 15–21.
7. Клочек Г. Д. Синергія літературного твору : навчальний посібник з теорії літературного твору. Дніпро : Середняк Т. К., 2020. 240 с.

8. Кремень В. Г. Вітчизняне краєзнавство: стратегічні орієнтири сучасної освітньої парадигми. URL: http://history.org.ua/JournALL/kraj/kraj_2011_3/4.pdf.

9. Література рідного краю. Письменники Одещини. URL: <http://metodportal.com/node/11094>.

10. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2004. Т. 1. 680 с.

11. Могильницька Г. А. Літос (або Камінь із праці правди на розбиття митрополичого блудословія). Бровари : Українська ідея, 2006. 104 с.

12. Могильницька Г. А. Наш край і українська література // Уроки літератури рідного краю: посібник, Одеса, 2008.

13. Ожогова Н. Два художники, два мандрівники. *Одеські вісті*. 1998. 03 вересня.

14. Островська М. Г. Регіональна культура як структуроутворюючий елемент національної культури. *Вісник КНУКіМ*. 2010. № 4. С. 124–129.

15. Поміж Дунаєм і Дністром. Серія «Поезія Буджака». Вип. 1. / упор. Райбедюк Г. Б. Ізмаїл : Ірбіс, 2020. 140 с.

16. Райбедюк Г. Б. «Люби і знай свій рідний край» : навчальний посібник-хрестоматія з літератури рідного краю. Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2021. 120 с.

17. Райбедюк Г. Б. Ніжні струни лірики кілійського поета // Виходцев В. П. Музика серця : вибрані твори. Ізмаїл : Ірбіс, 2019. С. 3–4.

18. Райбедюк Г. Б. Особливості творчого самовираження кілійського поета Валерія Виходцева. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. 2019. Вип. 44. С. 55–63.

19. Різниченко О. С. Бессарабський лірик: Про творчість В. Виходцева. *Чорноморські новини*. 1998. 20 жовтня.

20. Рознатовська Т. В. Художня рецепція козацтва у творчості поетів Придунав'я. Література й історія : матеріали Всеукраїнської наукової

конференції (14–15 листопада 2024 р.). Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2024. С. 320–324.

21. Рознатовська Т. В. Універсальні та національні канони духовності в ліриці поетів Придунав'я. Українська література в просторі культури і цивілізації : зб. наук. праць студентів, аспірантів і молодих. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2025. С. 133–138.

22. Степанов Ф. На перехрестях часу. *Кримська світлиця*. 1998. 03.07.

23. Сушинський Б. І. Ріка вселюдської самотності // Виходцев В. Дзвони вічного добра : поезії. Ізмаїл-Кілія, 1998. С. 3–5.

24. Томчук О. Ф. Колоративи в художніх текстах поетів Подунав'я (на матеріалі творчості Валерія Виходцева. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. 2006. Вип. 21. С. 136–140.

25. Франко І. Я. Із секретів поетичної творчості // Франко І. Я. Зібрання творів : у 50 т. Київ : Наукова думка, 1981. Т. 31. С. 47–119.